

Hacettepe Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü

XV. DÖNEM
TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ(1973- 1977)

Yüksel POLAT

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı İçin Öngördüğü
YÜKSEK LİSANS
TEZİ
Olarak Hazırlanmıştır

ANKARA 2006

H.Ü.
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

İşbu çalışma, jürimiz tarafından Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalında
DOKTORA/YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan :

Üye :

Üye :

Üye :

Üye :

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

.../.../.....

Prof. Dr. Mustafa Yılmaz
Enstitü Müdürü

ÖZET

Türkiye Büyük Millet Meclisi (T.B.M.M), Türk siyasal ve toplumsal hayatının yönlendirdiği temel platformu meydana getirmektedir. 23 Nisan 1920'den günümüze kadar, Türk demokrasisi T.B.M.M. çatısı altında gelişimini sürdürmüş ve bugün Atatürk'ün Avrupa standartlarına erişmeyi başarmıştır.

Bu tez çalışmasında, 14 Ekim 1973 – 5 Haziran 1977 tarihleri arasında görev yapan XV. Dönem T.B.M.M.'nin faaliyetleri ve yapısı ile dönemin Türkiye'deki önemli gelişmeler incelenmiştir.

Bu çalışmada, Türkiye'nin gündeminde yer alan siyasi, ekonomik, iç ve dış olaylar T.B.M.M bağlamında irdelenmiştir. XV. Dönemin en büyük özelliği Kıbrıs Barış Harekâtının yapılmış olmasıdır. Bu çerçevede Tezimiz genel bir girişten sonra çeşitli bölümlerden oluşmaktadır. Önce bu dönemde kurulan hükümetler ele alınmıştır. Sonra XV. Dönem milletvekillerinin siyasi sosyal ekonomik durumları ile eğitim ve kültür seviyeleri tablolar ortaya konularak değerlendirilmiştir. Türkiye'nin iç ve dış politikaları gözden geçirilerek bunların meclise ve basına yansımaları incelenmiştir. Bu dönemdeki ekonomi ve eğitim durumları ele alınarak tezimiz sonuç bölümünde genel bir değerlendirme ile sona erdirilmiştir.

Sonuç bölümünde, XV. Dönem T.B.M.M.'nin Türk siyasal ve toplumsal hayatına yaptığı katkıları genel bir değerlendirmesi yapılmıştır.

ABSTRACT

Turkish Grand Assembly (T.G.N.A) is the foundation which drives the Turkish political and social life. Since its establishment in 23 April 1920, Turkish democracy has continued to develop under T.G.N.A and today managed to reach to European standards which had been pointed out by Atatürk .

In this thesis, the structure and activities of XV. period T.G.N.A which works between 14 October 1973- 5 July 1977 and important events of Turkey in that particular period have been examined.

In this study the political, economic, internal and foreign developments and the policies of the Turkish Grand National Assembly are also studied in the thesis. The interference peace of Cyprus is the biggest property for XV. period. After this it had been happened by different parts. Firstly the government which founded in this period had examined. After it had been examined political, economic, social, culturele and educational XV period of deputy inside and outside political of Turkey had examined and they had been reported to Media and Turkish Grand National Assembly.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	II
İÇİNDEKİLER	III
TABLO LİSTESİ	V
ÖNSÖZ	VI
KISALTMALAR	VII
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM XV. DÖNEM T.B.M.M’NİN OLUŞMASI	
1.1.14 Ekim 1973 Genel Seçimleri	16
1.2. 14 Ekim Sonuçları ve Milletvekillerinin Partilere Göre Dağılımı	18
2. BÖLÜM XV. DÖNEM T.B.M.M’NİN SOSYO - KÜLTÜREL YAPISI	
2.1. T.B.M.M’nin Sosyo- Kültürel Yapısı	23
2.2. XV. Dönem T.B.M.M. Üyelerinin Mesleklere Göre Dağılımı	23
2.3. XV Dönem TBMM Üyelerinin Eğitim- Öğretim Durumu	24
2.4. XV Dönem TBMM Üyelerinin Bildiği Diller ve Dil Sayısı	26
2.5. XV. Dönem T.B.M.M. Üyelerinin Yaş Durumları	28
2.6. XV. Dönem T.B.M.M. Üyelerinin Çocuklarına Göre Dağılımı	29
2.7. XV. Dönem T.B.M.M Üyelerinin Medeni Durumu	30
3. BÖLÜM XV. DÖNEM TBMM VE KURULAN HÜKÜMETLER	
3.1. Talu Hükümeti	31
3.2. I. Ecevit Hükümeti(CHP – MSP Koalisyon Hükümeti)	33
3.3. Irmak Hükümeti	37
3.4. IV. Demirel Hükümeti	39
3.5. 5 Haziran 1977 Genel Seçimleri	47
3.5. II. Ecevit Hükümeti	50
3.6. V. Demirel Hükümeti	52

4. BÖLÜM XV. DÖNEMDE TÜRK DIŞ POLİTİKASI

4.1. Genel Görünüm	55
4.2. Türkiye'nin Kıbrıs Çıkarması	55
4.3. Sovyetler Birliği'yle İlişkiler	60
4.4. Türkiye - ABD İlişkileri	62
4.5. Türkiye Yunanistan İlişkileri ve Ege Sorunu	64
4.6. Avrupa Konseyi ve Türkiye	66
4.7. Ortadoğu Ülkelerine Açılım	66

5. BÖLÜM XV. DÖNEMDE EĞİTİM

5.1. Eğitimin Geliştirilmesi	68
5.2. Okuryazarlık	70
5.3. İlköğretim	71
5.4. İlkokul Çağındaki Nüfusta Okullaşma	72
5.5. Ortaöğretim	72
5.6. Ortaokullar	72
5.7. Liseler	73
5.8. Yükseköğretim	73

6. BÖLÜM XV. DÖNEMDE EKONOMİ

6.1. Genel Görünüm	75
6.2. 1973 – 1977 Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı	81

7. BÖLÜM BASIN VE PARLAMENTO İLİŞKİLERİ

7.1.1973 Seçimlerine Doğru	84
7.2. Seçim Sonrası	85

SONUÇ	87

BİBLİYOGRAFYA	91

EKLER (Milletvekillerinin Seçim Bölgeleri)	96

TABLÖLAR

Tablo 1. Partilerin Aldığı Toplam Oy	10
Tablo 2. Milletvekillerinin Partilere Göre Dağılımı	11
Tablo 3. Milletvekillerinin Meslek Dağılımı	34
Tablo 4. Milletvekillerinin Eğitim Durumu	35
Tablo 5. Milletvekillerinin Bildiği Diller	37
Tablo 6. Milletvekillerinin Dil Sayısı	38
Tablo 7. Milletvekillerinin Yaş Durumları	39
Tablo 8. Milletvekillerinin Çocuk Sayısı	39
Tablo 9. Milletvekillerinin Medeni Durumu	41
Tablo 10. Okuryazar Oranının Gelişimi	82
Tablo 11. İlkokul Öğrenci Sayılarının Kız – Erkek Oranları	84
Tablo 12. Lise Öğrenci Sayısı Kız-Erkek	85
Tablo 13. Milletvekillerinin Seçim Bölgeleri	96

KISALTMALAR

a.g.e	: Adı Geçen Eser
a.g.m	: Adı Geçen Makale
AP	: Adalet Partisi
Bkz.	: Bakınız
CGP	: Cumhuriyetçi Güven Partisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DGM	: Devlet Güvenlik Mahkemesi
DP	: Demokrat Parti
HÜAİİTE	: Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü
Karş.	: Karşılaştırma
MGP	: Milliyetçi Güven Partisi
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MNP	: Milli Nizam Partisi
MP	: Millet Partisi
MSP	: Milli Selamet Partisi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TGNA	: Turkish Grand National Assembly
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri

ÖNSÖZ

Bu bilim uzmanlığı tez çalışmasında; 14 Ekim 1973 ve 5 Haziran 1977 tarihleri arasında ekonomi, eğitim, dış ilişkiler, sağlık siyaset ve toplumsal alanlarda gerçekleşen önemli olaylar ile XV. Dönem T.B.M.M' nin bu alanlardaki politikalarına yer verilmiştir. İncelenen döneme ait T.B.M.M tutanakları, o döneme ait gazete ve dergiler, dönemi inceleyen yazılı eserler çalışmanın kaynaklarını oluşturmaktadır. Çalışmanın hazırlanması esnasında, Milli Kütüphane, T.B.M.M. Kütüphanesi, Gaziantep İl Halk Kütüphanesi ve Gaziantep Şahinbey İlçe Halk Kütüphanesinden yararlanılmıştır.

İncelediğim XV. Dönem meclis çalışması; demokrasi tarihi açısından Türkiye'nin yaşadığı en sancılı ve en güç evrelerinden birisidir. Bu dönem demokratikleşme ve çok partili hayata geçişten sonra oluşan koalisyon hükümetlerinin yeniden başlangıcı olmuştur. XV. Dönem hükümetleri iç ve dış siyaset alanında zor sınavlardan geçmişlerdir.

Parlamentar rejimin vazgeçilmezi olan meclis, gücünü, bu dönemde daha iyi gösterme olanağı bulmuştur. Yapılan çalışmalar, alınan kararlar bunlara en iyi örnektir.

Bu çalışmanın yapılabilmesine olanak sağlayan ve beni bu konuda teşvik eden Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nün değerli öğretim elemanlarına, Enstitü Müdürü Prof. Dr. Mustafa Yılmaz'a, Prof. Dr. Abdülhaluk ÇAY'a, Doç. Dr. Yusuf SARINAY'a, tezin oluşturulmasında değerli katkıları ile yol gösteren danışmanım Dr. Derviş KILINÇKAYA'ya, Dr. Yasemin Doğaner'e, eğitimim süresince karşılaştığım her türlü zorlukları yenmemde yardımcı olan ve sorduğum her soruya aynı ton ve güzellikte cevap veren Bölüm Sekreteri Ercivan YAĞCI CAN'a araştırmamı yaparken yardımlarını hiç eksiltmeyen Öğr. Gör. Mehmet ATILGAN'a ve tüm bölüm hocalarıma, araştırmam süresince bana yardımcı olan Gaziantep İl Halk Kütüphanesi ve Şahinbey İlçe Halk Kütüphanesi personellerine teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Ayrıca bize Atatürk sevgisini aşıl原因an ama okuduğumuzu göremeyen babama, en zor zamanlarımda yanımda olan anneme ve kardeşlerime, geleceğim, yaşama umutla bakmama neden olan kızıma teşekkürler...

Ankara, 2006

Yüksel Polat

GİRİŞ

Türkler, 11. yüzyılda Anadolu'yu merkez alan yeni tarihsel yolculuklarında, “eski dünya”nın hem ”Doğu” hem de “Batı” olarak nitelendirilen kültür ve medeniyetleriyle özgün bir etkileşim içine girdiler. Denilebilir ki, bu etkileşim bugün yaşayan Türk Kültürünün hemen her alanında izlenebilmektedir. Orta Asya bozkırlarındaki kabile federasyonlarının görece kısa süreli egemenlikleri zaman içinde yerini Osmanlı Devleti gibi, “üniversal” olarak tanımlanabilecek, “çok kültürlü ve çok milletli” bir imparatorluğa bıraktı.

Zaman içinde izlenebilen bu gelişimin 19 ve 20. yüzyıllardaki seyri oldukça ilginç iniş-çıkışlar gösterir. Çünkü imparatorluk 19. yüzyılda artık iyice hissedilebilen biçimde zayıflamış, “devlet geleneği” olarak tanımlanan “bağımsız bir siyasal birlik oluşturma iradesi” ile Türk aydınları devleti ayakta tutmak için çeşitli çıkış yolları aramaya başlamışlardır. Parlamenter bir demokrasi oluşturma çabası bu arayışların “batı etkisi” ile şekillenen boyutunu oluşturmaktadır.¹

Bilindiği gibi, Türkiye’de parlamenter bir rejimin ortaya çıkış tarihi 1876’dır. İlk Osmanlı Mebusan Meclisi 19 Mart 1877’de II. Abdülhamit’in söyleviyle açılmıştır. Osmanlı Meclisi, tayinle tespit edilmiş 25 kişilik bir ayan meclisi ve seçimle işbaşına gelen 120 milletvekilinin meydana getirdiği mebusan meclisinden oluşmuştur. İlk meclis başkanı Ahmet Vefik’tir. İmparatorluğun farklı yörelerinden gelen meclis üyeleri vakit geçirmeden gerek bölgelerinin gerekse ülkenin sorunlarını özgürce tartışmaya başlamışlardır.² Ancak, başlangıç tarihinden günümüze doğru izlendiğinde rahatlıkla görülebileceği gibi söz konusu dönem, Osmanlı devletinin tasfiye sürecini yaşadığı yıllara tekabül etmektedir.

Nitekim, bu çalışmanın sınırları içinde ele alınmasına gerek olmayan çeşitli sebeplerle Türkiye’de “Meclis”ler hep meraklı inceleme alanları olma özelliğini sürdürece kadar renkli, hararetli tartışmalara da sahne olmuştur.

II. Meşrutiyet döneminde yeni bir şekillenme süreci yaşayan “siyasal gelenek” içinde meclisin konumu sürekli olarak “yasalar” bakımından da “teamüller” bakımından da tartışılmış ve bu hengâmede imparatorluk kendini, I. Dünya Savaşı’nın içinde bulmuştur.³

¹ Cemil Koçak; Siyasal Tarih(1923-1950), Bkz.: **Yakınçağ Türkiye Tarihi, 1908-1980**, Hazırlayan : Sina Akşin, İstanbul-2004, s.127-137

² İlber Ortaylı, **Osmanlı İmparatorluğu’nda İktisadi ve Sosyal Değişim, Makeleler I**, s.213-215

³ Dönemin siyasal gelişmeleri ile ilgili olarak Bkz: Cemil Koçak; **a.g.e**, s. 137- 145

Savaş sonrasında, kaybedenler arasında “Meclis” gibi millet iradesini temsil eden bir yapı tarafından oluşturulan tek ve benzersiz bir örnek olarak Türkiye Cumhuriyeti Devleti, yeni bir siyasal birlik olarak tarih sahnesine girdi.⁴

Cumhuriyetin ilk yıllarında, dönemin kendine özgü niteliklerinden ötürü parlamentonun çok fazla etkin olduğu söylenemese bile, Türkiye Büyük Millet Meclisi her zaman rejimin kalbi olma özelliğini korumuştur. Daha sonraki yıllarda, Türk aydınlarının bir bölümü tarafından tenkit edilmiş olan siyasal ve toplumsal gelişmelerin tamamı, TBMM’nin çıkardığı yasalar ve aldığı kararlar üzerine oturtulmuş; salt bu yönüyle bile Meclis, rejim içinde “meşruiyetin” temel dayanağı olmak özelliğini sürdürmüştür. Bu oldukça önemlidir. Çünkü, TBMM “Egemenliğin halk’a ait olduğu” ilkesinden hareketle ortaya çıkan bir meclisti ve bu ilkeyi ciddi bir hassasiyetle savunan milletvekillerinin parlamento içindeki varlığı, Türkiye’deki rejimi söz konusu dönemde dünyada yaygın diktatörlük rejimlerinden ayıran temel özelliklerden biri olarak vurgulanmalıdır.⁵

1920- 1923 yılları arasında görev yapan I. Dönem T.B.M.M., hem yasama hem de yürütme yetkisini bir arada kullanarak, Kurtuluş Savaşının zor günlerindeki görevini başarı ile tamamlamıştır. Kurtuluş Savaşı’nın ardından, saltanatın kaldırılması ve Lozan Konferansı görüşmelerinin başlatılması da bu meclis döneminde gerçekleştirilmiştir.⁶

13 Ekim 1923’te Ankara’nın başkent ilan edilmesi, 29 Ekim 1923’de ülkenin yönetim şeklini Cumhuriyet olarak belirleyen yasanın kabul edilmesi ve ilk Cumhurbaşkanı olarak Mustafa Kemal’in seçilmesi bunu takip etmiştir. İlk Cumhuriyet hükümeti 30Ekim 1923’de İsmet(İnönü) Paşa tarafından kurulmuştur.⁷

II.Dönem T.B.M.M., 20 Nisan 1924’de Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nu kabul etmiştir. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nda yasama ve yürütme yetkisi T.B.M.M.’ne verilmiş ve “kuvvetler birliği” olarak adlandırılan sistem benimsenmiştir. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu 1960 yılına kadar yürürlükte kalmıştır.⁸

17 Kasım 1924’de, Cumhuriyet Halk Fırkasından (C.H.F.)’dan istifa eden milletvekillerinden bir grup çoğu Mustafa Kemal’in silah arkadaşlarından oluşuyordu, Terakkiperver Cumhuriyet Halk Fırkası adında bir muhalefet partisi kurmuştur. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Meclis içinde bir muhalefet partisi olarak

⁴ Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, Cem Yayınları, İstanbul, 1983, s.133- 138

⁵ Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş, (1945- 1950)**, Ankara, 1982, sayfa 25-26

⁶ Bkz. Rıdvan Akın, **T.B.M.M Devleti (1920-1923) Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkları ve İdare**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

⁷ Ayferi Göze, **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, Beta Yayınları, İstanbul, 1995, s.350.

⁸ Feroz Ahmad, **Modern Türkiye’nin Oluşumu**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1995, s.85.

doğmuştu. Ali Fuat Paşa'ya göre amaç, iktidara gelmek değil, Cumhuriyet Halk Fırkasına muhalefet etmektir.⁹

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kurulması ile Türkiye Cumhuriyeti'nde ilk kez çok partili parlamento sistemine geçilmiş oluyordu. Mustafa Kemal Paşa da "Times Gazetesi" İstanbul muhabirinin yazılı sorularına 11 Aralık 1924'te verdiği cevapta: "Hâkimi-yeti milliye esasına dayanan ve bilhassa cumhuriyet idaresine malik bulunan memleketlerde siyasi partilerin mevcudiyeti tabiidir. Türkiye Cumhuriyeti'nde de birbirini denetleyen partilerin doğacağına şüphe yoktur."¹⁰ Demek suretiyle böyle bir girişimi doğal, son derece de olumlu ve cumhuriyet rejiminin gereği olarak karşıladığını ifade etmiştir.¹¹

Terakki Cumhuriyet Fırkasının programında demokratik, liberal düşünce ve inanca saygılı olunacağı öncelikle belirtiliyordu.¹² Demokratik bir açılımı öngören fakat o ülkenin o günkü şartlarıyla bağdaşmadığı açık olan bu prensipler, partiyi bir anda inkılâp karşıtlarının ve dine dayalı devlet düzeni yanlıların sığınağı haline getirmiştir. Şubat 1925'te doğu illerinde patlak veren ayaklanmalar, 4 Mart 1925'te "Tahrir-i Sükûn Kanunu" kabul edilmiştir¹³. Biri Ankara'da, diğeri isyan bölgesinde faaliyet gösterecek iki İstiklal Mahkemesi kurulmuştur.¹⁴ Alınan tedbirler kısa sürede etkisini göstermiştir. Çıkan olaylarla ilişkili gösterilen Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası da 3 Haziran 1925'te kapatılmıştır.¹⁵

II. Dönem T.B.M.M. 26 Haziran 1927'de seçim kararı olarak çalışmalarına son vermiş, III. Dönem T.B.M.M. için seçimler de Eylül 1927'de çalışmalarına başlayan III. Dönem T.B.M.M. , aynı gün Mustafa Kemal'i tekrar Cumhurbaşkanlığı'na seçmiştir.¹⁶

1930 yılına gelindiğinde, Mustafa Kemal yeni bir toplum düzeni yaratmak için girişilen reformların artık temel amacına ulaştığını ve muhalif partinin kurulmasıyla çok partili sistemin tekrar denenebileceğini düşünmüştür. Buna 10 Haziran 1930'da olağan yurt gezilerinden sonra karar vermiştir. Temmuz ayının ikinci yarısında bu konuyu Paris Büyükelçimiz olan ve o sırada İstanbul'da tatilde bulunan yakın arkadaşı Fethi(Okyar)

⁹ Ali Fuat Cebesoy, **Siyasi Hatıralar II**, s. 110

¹⁰ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III**, s. 77

¹¹ Bkz., Dr. Esat Öz, **Tek Parti Yönetimi ve Siyasi Katılım 1923- 1945**, Ankara, 1992, s. 92-93.

¹² A.F.Cebesoy, **a.g.e.**, s. 112-113

¹³ Bekir Sıtkı Yalçın –İsmet Gönülal, **Atatürk İnkılâbı**, Ankara, 1984, s.467- 470

¹⁴ Mete Tunçay, **Tek Parti Yönetimi**, s. 147, Ergün Aybars, **İstiklal Mahkemeleri 1923- 1927**, Ankara, 1982, s. 229- 241

¹⁵ T.Z.Tunaya, **Siyasi Partiler**, s. 621- 622.

¹⁶ Kazım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi- T.B.M.M III. Döneminde Türk Siyasi Hayatı (1927- 1931)**, T.B.M.M. Vakfı Yayınları, Ankara, 1995.

Bey'e açmıştır. Cumhuriyetin ilk Meclis Başkanlığı ve Başbakanlık görevinde bulunmuştur.¹⁷ Fethi(Okyar) Bey'in başkanlığında bir muhalefet partisi kurulmuş ve partiye, "Serbest Cumhuriyet Fırkası (S.C.F.)" adı verilmiştir.¹⁸

Fethi Bey, de ara seçim yoluyla Gümüşhane mebusu seçilerek parlamentoya dâhil olmuştur. Tüm dikkat ve çabalara rağmen, S.C.F. kısa süre içerisinde sadece liberal bir ekonomik ortamdaki yeni olanların değil, rejime ve inkılaplara karşı olan unsurların da kendilerini göstermek istedikleri bir parti haline gelmiştir. Cumhuriyet'in ve Mustafa Kemal'in zarar görmesini istemeyen Fethi Bey ve S.C.F.'nin diğer yöneticileri, 17 Kasım 1930'da partinin fesh edilmesine karar vermişlerdir. S.C.F. 21 Aralık 1930 tarihinde de Bakanlar Kurulu kararıyla kapatılmıştır.¹⁹

III. Dönem T.B.M.M. 5 Mart 1931'de çalışmalarına son vermiş ve milletvekili seçimlerinin yenilenmesi kararı almıştır. 24 Nisan 1931'de yapılan seçimlerin ardından 4 Mayıs 1931'de toplanan IV. Dönem T.B.M.M., aynı gün Mustafa Kemal'i üçüncü kez Cumhurbaşkanlığı'na ve 21 Haziran 1934'de "Soyadı Kanunu"nu kabul ederek Mustafa Kemal'e "Atatürk" soyadını vermiştir.²⁰

V. Dönem T.B.M.M için milletvekili seçimleri 8 Şubat 1935'de yapılmıştır. 1 Mart 1935'de çalışmalarına başladı. Aynı gün Ankara Mebusu Gazi Mustafa Kemal Paşa, oturuma katılan 386 milletvekilinin oyu ile dördüncü kez Cumhurbaşkanı seçildi.²¹

Cumhuriyetin kurucusu ve ilk Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Atatürk, her şeyin en iyisini, en güzelini Türk milletine layık görmüş ve uygulamaya koymuştur. Devletin şeklinde ve yönetiminde tercih ettiği sistemde hem çağın gereklerine, hem de milletin özelliklerine uygun olmalıydı. İşte bunun için cumhuriyeti, demokrasiyle tamamlamak istedi. Çünkü demokrasi, hürriyet rejimidir. Mustafa Kemal'e göre "*Hürriyet olmayan bir memlekette ölüm ve yok oluş vardır, her gelişmenin ve kurtuluşun anası*

¹⁷ Fethi Okyar(1880- 1943) Siyaset ve devlet adamı Pirlepe'de doğdu..Askeri eğitim aldı.1913'de ordudan istifa etti.1913-1917 Soyfa elçiliği yaptı.1Kasım 1923'te ilk Meclis Başkanlığı görevinde bulunmuştur. 1923 ve 1924- 1925'de iki defa Başbakanlık yaptı.1930'da Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı kurdu.1943 yılında öldü. **Ana Britanica Ansiklopedisi**,c. 15, s.562,

¹⁸ Bkz.,Yetkin Çetin, **Atatürk'ün Başarısız Demokrasi Devrimi,Serbest Cumhuriyet Fırkası**,Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1997.

¹⁹ T.Z.Tunaya, **Siyasi Partiler**, s. 628- 635,Bkz., Oğuz Ünal, **Türkiye'de Demokrasinin Doğuşu- Tek Parti Yönetiminden Çok Partili Rejime Geçiş Süreci**, Milliyet Yayınları,İstanbul, 1994, s.37.

²⁰ Bkz.,Fahri Çoker,**Türk Parlamento Tarihi –T.B.M.M. IV. Dönem (1931-1935)**, T.B.M.M Vakfı Yayınları, Ankara, 1996.,Nilgün İnce, **IV. TBMM Dönemi Siyasi Hayatı (1931- 1935)**,Yayımlanmamış Yüksel Lisans Tezi,HÜAİİTE, Ankara 1993.

²¹ **T.B.M.M Tutanak Dergisi**, V.Dönem, cilt 5, s.33- 35.

hürriyettir.”²² Bunu sağlamanın yolu ise ülkede demokrasiyi tam anlamı ile kurmaktı. Demokrasilerde, herkesin düşüncesine saygı gösterilir. Herkes, huzurlu bir ortamda yaşama imkânı bulur. Düşüncelerin farklı olması, tartışma yapılması, en doğru olanın kolay bulunmasını sağlar. Önce kendisi bir siyasi bir parti kurdu ve çok partili ortama geçiş ortamını hazırlamak istedi. Ancak, O’nun sağlığında çok partili parlamenter bir demokrasiye geçiş mümkün olmadı.

10 Kasım 1938 yılında Atatürk’ün ebediyete intikali üzerine, 11 Kasım 1938’de Malatya Milletvekili İsmet İnönü oturama katılan 348 milletvekilini oyu ile Türkiye Cumhuriyeti’nin II. Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir.²³

İsmet İnönü de Atatürk gibi, çok partili demokratik bir rejimin Türk halkı için en uygun yönetim tarzı olduğunu düşünmekteydi. Cumhurbaşkanı İnönü, halka bu yönde yürüneceğinin işaretlerini 6 Mart 1939’da İstanbul Üniversitesi’nde yaptığı bir konuşmada vermiş, ²⁴daha demokratik bir rejime geçmek için toplumu, inkılâpları ve kendisini yeterli bulduğunu ifade etmiştir.

C.H.P içerisinde de demokratik süreç yönünden adımlar atılmaya başlamıştır.²⁹ Mayıs 1939’da CHP V. Büyük Kurultayı toplandı. Bu Kurultay’da yeni bir tüzükle hükümetin icraatlarını denetlemek ve gerekli uyarıları yapmak amacıyla bir “Müstakil Grup” oluşturuldu. Bunun üye sayısı 21 idi. Gerçek bir muhalefet olmamakla birlikte, bu gruptan “kendi kendine denetim” anlamında yararlanılmak istenmiştir.²⁵

1939- 1945 yılları arasında görev yapan VI. Ve VII. Dönem T.B.M.M.’lerin en önemli çabası Türkiye’yi II. Dünya savaşının yıkımından korumaya yönelik tedbirleri aramak olmuştur. Savaşın sona ermesi ile birlikte demokratik düzene geçiş konusu yeniden gündeme gelmiş, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 19 Mayıs 1945’de Gençlik ve Spor Bayramı nedeniyle yaptığı konuşmada “ Memleketimizin siyasi iradesi cumhuriyetle kurulan halk iradesinin her istikamette ilerlemeleri ve şartlarıyla gelişmeye devam edecektir. Harp

²² Mustafa Kemal Atatürk; **Nutuk**, Ankara,1981.

²³ **TBMM Tutanak Dergisi** IV. Dönem, Cilt 29, s. 21.

²⁴ Bkz. Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları- Tek Partiden çok Partiye (1944- 1950)**, Bilgi Yayınevi, Ankara,, 1990, s. 17.

²⁵ Hakkı Uyar, **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, Boyut Kitabevi, İstanbul, 1998, s. 85- 86

zamanlarının ihtiyatlı tedbirlere lüzum gösteren darlıkları kalktıkça memleketin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensipleri daha geniş ölçü de hüküm sürecektir.” demiştir.²⁶

1945 yılından itibaren yeni partilerde kurulmaya başlanmış, Cumhuriyet tarihinin dördüncü partisi, 18 Temmuz 1945’de kuruluşu onaylanan Milli Kalkınma partisi olmuştur.²⁷

İsmet İnönü, 1 Kasım 1945 günü T.B.M.M’de ki açılış konuşmasında, bir muhalefet partisinin varlığının gerekliliğini (Milli Kalkınma Partisini ciddi bir muhalefet partisi olarak görmemiştir.) şu sözlerle ifade etmiştir; “Bizim tek eksikimiz, hükümet partisinin karşısında bir parti bulunamamasıdır. Hatta iktidarda bulunanlar tarafından teşvik olunarak teşebbüse girişilmiştir. İki defa memlekette çıkan tepkiler karşısında teşebbüsün muvaffak olmaması bir talihsizliktir. Fakat memleketin ihtiyaçları sevkiyle hürriyet ve demokrasi havasının tabii işlemesi sayesinde başka siyasi partinin de kurulması mümkün olacaktır.”²⁸

Atatürk’ün çok partili hayata geçiş isteği, halefi İsmet İnönü döneminde, 1945 yılında gerçekleşti. Bir süredir parti kurma çalışmalarına devam eden Celal Bayar, 9 Aralık 1945 tarihinde C.H.P.’den istifa ederek dörtlü takririn diğer imzacılarıyla birlikte 7 Ocak 1946 günü Demokrat Partiyi kurmuştur. Partinin ilk genel başkanı da Celal Bayar olmuştur.²⁹ 1946 yılında Cumhuriyet tarihimizin ilk çok partili seçimleri yapıldı.

VIII. Dönem T.B.M.M. için milletvekilleri seçimi bir yıl öne alınarak 21 Temmuz 1946’da açık oy- gizli tasnif usulüne göre gerçekleştirilmiştir. 465 milletvekilliğinden 392’sini C.H.P., 66’sını D.P ve 7’sini bağımsızlar kazanmıştır. 1 Kasım 1946’da iki partili olarak çalışmalarına başlayan meclis içinde ve dışında seçimlerin dürüst yapılmadığı konusunda yakınmalar başlamıştı.³⁰

Türkiye’de demokrasiyi yerleştirmeye karalı görünen İsmet Paşa, gerginleşen durum karşısında işe karışmak zorunluluğunu duydu. 12 Temmuz 1947’de bir bildiri yayınladı. Tarihe, “ 12 Temmuz Beyannameesi” adı altında geçen bildiri, Karşıt partiye gerekli güvenceleri sağlamayı amaçlıyordu. Bildiri aslında Türkiye’de demokrasinin

²⁶ Bkz. Ünal Başdoğan, **VII. T.B.M.M. Döneminde Türk Siyasi Hayatı (1943- 1946)**, Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi, HÜAİİTE, Ankara, 1995.

²⁷ T.Z. Tunaya, *Türkiye’de Siyasi Partiler*, 1859- 1952, Arba Yayınları, İstanbul, 1995 s.635., Milli Kalkınma Partisi, İstanbul Sanayicilerinden işadımı Nuri Demirağ, Hüseyin Avni Ulaş ve Cevat Rıfat Atilhan tarafından kurulmuştur.

²⁸ Toker, **a.g.e.**, s.76

²⁹ Cem Eroğul, **Demokrat Parti- Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitabevi, Ankara, 1998, s. 82

³⁰ Bkz., Numan Yediyıldız, **VIII. Dönem T.B.M.M. Siyasi Hayatı (1946- 1950)**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, HÜAİİTE, Ankara, 1988.

gelişmesi açısından bir dönüm noktasıydı. Çünkü İsmet İnönü, doğrudan doğruya işe karışmasaydı, Demokrat Parti sona ermiş olacaktı.³¹

Yeni Seçim Yasası Meclis tarafından 16 Şubat 1950 tarihinde kabul edildi. 14 Mayıs 1950 seçimleri Demokrat Parti'nin başarısıyla sonuçlandı. IX. Dönem T.B.M.M çoğunluğunu Demokrat Parti milletvekilleri oluşturmaktaydı. Oyların % 53.59'unu D.P., 408 milletvekili, oyların %39,98'ni alan C.H.P ise 69 milletvekili çıkarmıştır. Bunun yanında ,9 bağımsız ve 1 Millet Partisi (M.P.) milletvekili de T.B.M.M.'ne girmeyi başarmıştır.³²

Bu seçimler üzerinde hayli tartışmalar yapılmış olmasına rağmen, "idari denetim" yerine "yargı denetim"inin getirilmesiyle sonuçlanan bir sürece yol açtı. Yargı denetimi altında yapılan 1950 seçimlerinden sonra Türkiye'de "Tek Parti İktidarı" ortadan kalktı ve halkın etkin denetiminin esas olduğu yeni bir dönem başladı.³³

22 Mayıs'ta yeni Meclis toplanarak Refik Koraltan'ı Meclis Başkanlığına, Celal Bayar'ı ise Cumhurbaşkanlığına seçti. Adnan Menderes Başbakan olarak hükümeti kurmakla görevlendirildi. 2 Haziran 1950'de güvenoyu alan hükümet göreve başlamıştır. IX. Dönem T.B.M.M., C.H.P. dışında bir partinin Meclis'te çoğunlukta olduğu ilk dönem olmuştur.³⁴

2 Mayıs 1954'de, X. Dönem T.B.M.M için yapılan milletvekili seçimleri D.P'nin oy oranını ve milletvekili sayısını arttırmasıyla sonuçlanmıştır. Bu sonuçlar üzerine, ulusal iradeyi tek belirleyici olarak gören Başbakan Adnan Menderes, izledikleri politikanın halktan destek gördüğünü ve değiştirilmeye gerek olmadığı sonucunu çıkarmıştır. Seçimden sonra baskıcı tutumunu devam ettirmiştir. Devlet memurlarının güvenceleri kaldırıldı ve üniversiteler özerkliği, üniversite yönetimi Milli Eğitim Bakanlığına bağlanarak, yok edildi. Bir süre sonra da hükümeti eleştiren gazetecilerin tutuklanması ve gazetelerin kapatılması başladı.³⁵

Demokrat Parti'nin giderek baskıcı bir tutum izlemesi üzerine bazı milletvekilleri Parti'den ayrılarak 20 Aralık 1955 yılında Hürriyet Partisini kurdular. 6 Eylül 1957 tarihinde dört kurucudan biri olan Fuat Köprülü bile, Demokrat Parti'den ayrıldı.

³¹ C.Eroğul, Demokrat Parti, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara, 1970, s.34-35., Bkz., Celal Bayar, Başvekilim Adnan Menderes (Derleyen: İsmet Bozdağ), İstanbul, tarihsiz, s. 79-80, Bkz., Asım Us, Gördüklerim Duyduklarım, Duygularım, İstanbul, 1966, s.720

³² Eroğul, a.g.e., s. 84., Ali Osman Akalan, IX. Dönem T.B.M.M (1950- 1954), Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, HÜAİİTE, Ankara, 1988.

³³ Mahmut Goloğlu, a.g.e., s.250

³⁴ Uyar, a.g.e., s.379.

³⁵ Yaşar Batyal, X. Dönem T.B.M.M., Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, HÜAİİTE, Ankara, 1999, Bkz., Hıfzı Topuz, 100 Soruda Basın Tarihi, İstanbul, 1973, s.183-185.

Ekonomideki kötüye gidiş, parti içersindeki muhalefetin artması ve iktidar-muhalefet ilişkilerinin kötüleşmesi D.P hükümetini zor durumda bıraktı. XI. Dönem T.B.M.M. için seçimler normal tarihi olan 1958 yerine erkene alınarak 27 Ekim 1957’de yapılmıştır. D.P.seçimlerde ciddi olarak oy kaybederken, C.H.P.oylarını artırmıştır.³⁶

Türk demokrasisi, 1950’den itibaren ortaya çıkan bu yeni süreçte ciddi tecrübeler yaşadı. Askerlerin etkin biçimde siyasal hayata müdahaleleri 1950 sonrasında Türkiye’de Anayasalar çerçevesinde sınırları hep halk dışında; seçkinler tarafından belirlenen rejim düzenlemeleri yaşandı. Bu asker-sivil seçkinlerce düzenlenmiş“yeni rejim”, bir bakıma Türk Silahlı Kuvvetlerini de belli bir süre politikanın içinde tuttu. 27 Mayıs ihtilali, 12 Mart muhtırası bunlara en güzel örnektir.³⁷

Ancak, hemen hatırlanmalıdır ki, Ordu’nun siyaset dışı tutulması Cumhuriyet döneminin en önemli vurgularından birini oluşturmaktadır. TSK içinde “Ordunun asli görevini yapmasına” ilişkin olarak Atatürk’ün, II. Meşrutiyet’ten itibaren vurguladığı temel ilke son derece sağlam bir esas olarak kabul görmüş ve Türk Ordusunun “mümkün olan en kısa zamanda” siyasetin dışına çekilmesi için generaller büyük çaba harcamışlardır.³⁸

1950’den itibaren ülkede halkın hayatında yaşanan köklü değişim, kırsal alanlardan büyük şehre yönelen “hesaplanmamış” göç; gittikçe güçlenen “orta sınıf”ın devletten beklentilerinin farklılaşmaya başlaması; alt-orta gelir gruplarının taleplerindeki değişimler görece durgun olan “tek parti” dönemi siyasal hayatı ile mukayese edilemez biçimde sorunların niteliğini değiştirdi. Yönetici seçkinler, “modernleşmenin” denetim dışı olan yüzüyle karşılaşmışlardı ve değişim sürecindeki bir toplumda dengelerin korunması ve sürdürülmesi çok daha etkin çözüm arayışlarını gerektiriyordu.³⁹

İktidarının tehlikeye düştüğünü gören hükümet, muhalefet üzerindeki baskısını artırma yoluna girmiştir. C.H.P. de, hükümetten gelen baskılar karşısında 12 Ocak 1959’da toplanan kurultayında, daha sonra pek çoğu 1961 Anayasasında da yer alacak olan, siyasal ve toplumsal özgürlükleri artırıcı hedefler içeren “İlk Hedefler Beyannamesi”ni kabul etmiştir.⁴⁰

³⁶ Tefrik Çavdar, **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1950’den Günümüze)**, İmge Kitabevi, Ankara, 1995, s.62., Bkz.,Rıfat Şahin, **XI. Dönem T.B.M.M. (1957-1960)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, HÜAİTE, Ankara, 1999, Samet Ağaoğlu, **Arkadaşım Menderes**, Baha Matbası, İstanbul, 1967, s.132.

³⁷ T.Çavdar, **a.g.e.**,s. 65-70

³⁸ Eroğul, **a.g.e.**,s.220-230

³⁹ Toker, **a.g.e.**,s.9-15

⁴⁰ Eroğul, **a.g.e.**, s.221.

28 Nisan 1960'ta iktidar, Meclis'te bir "Tahkikat Komisyonu" kurdu. Bu "komisyon", savcılarının, sivil ve asker yargıçlarının bütün yetkileriyle donatıldı. Komisyon'a bütün yayınlara sansür koymak, her türlü toplantıyı ve siyasal eylemi yasaklamak gibi olağanüstü yetkiler de verilmişti⁴¹

D.P. içerisinde gidişattan endişe duyanların uyarılarının dikkate alınmaması, çoğu yerde sıkıyönetim ilan edilmesi ve Menderes iktidarı tarafından ülkede meydana gelen olayları bastırmak için kullanılan, Türk Silahlı Kuvvetleri(T.S.K.)27 Mayıs 1960'da yönetime el koymuştur.⁴²

Darbe başarıyla gerçekleşince Hükümet üyeleri ve Demokrat Parti Milletvekilleri tutuklandılar. Askeri yönetimin başında Orgeneral Cemal Gürsel ve beraberindeki 38 subaydan meydana gelen Milli Birlik Komitesi (M.B.K.), 12 Haziran 1960 tarihinde çıkarılan geçici bir yasayla yönetimi resmen devralmıştır.Milli Birlik Hükümeti'nin programı 11 Temmuz 1960 tarihinde açıklanmış,buna göre yürütme yetkisi, sivillerden meydana gelen bir bakanlar kuruluna devredilmiş ve 29 Eylül 1960'da D.P. kapatılmıştır.⁴³

13 Kasım 1960'dan sonra, yeni Anayasa'yı hazırlayacak olan Kurucu Meclis'in açılış hazırlıklarına hız verildi. Sonunda,6 Ocak 1961 tarihinde göreve başladı.9 Temmuz 1961'de, Kurucu meclis tarafından hazırlanmış olan anayasa Halk onayına sunulmuş ve oylama sonucunda %61 lehte oyla kabul edilmiştir. Daha önceki dönemlerde yaşanan sıkıntıları göz önünde bulunduran anayasa yapıcıları, devletin otokratik bir hüviyete bürünmemesi için T.B.M.M.'yi iki meclisli bir yapıya büründürmüşlerdir. Anayasa, demokrasiyi korumak için yeni kurumlar getiriyordu. Yasama Meclisi üzerinde Anayasa'nın egemenliğini sürdürmek için bir Anayasa Mahkemesi kurulmuştu. T.B.M.M, Meclis ve Senato olarak iki organdan oluşuyordu. Devlet Planlama Teşkilatı (D.P.T.).'nın kuruluşu, işçilere grev ve sendika hakkının tanınması, üniversite özerkliği ile sonraki dönemlere de temel teşkil edecek nitelikte demokratik bir düzen hazırlamıştır.⁴⁴

⁴¹ T.C.Resmi Gazete,28 Nisan 1960, no. 10491.,Bkz., Eroğul, a.g.e.,s. 236

⁴² Stanford Shaw,Ezel Kural Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye Cilt II**, E Yayınları, İstanbul,1982, s.487.Daha Fazla Bilgi İçin Bkz.,A.İsmet Gencer,**Hürriyet Yolunda**,Doğuş Ltd.Şirket Matbaası,Ankara, 1960, s. 50-51.

⁴³ Cahit Talas, Türkiye'nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1992, s. 147. Yargılamalar sonucunda D.P. yöneticilerinden 15'ine idam, 32'sine de müebbet hapis cezası verilmiştir. Adnan Menderes, Fatih Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın idam cezaları 16- 17 Eylül 1961'de verilmiştir. İdamları durdurmak için girişimler yapıldı. Bunların en başında İsmet İnönü geliyordu. Feroz Ahmad, Bedia Turgay Ahmad, **Türkiye'de Çok partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945- 1971)**, Hil Yayınları, İstanbul, 1996, s. 237, Sıtkı Ulay, **Harbiye Silah Başına**, Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi Yayınları, İstanbul, 1968, s. 219- 222.

⁴⁴ Çavdar, a.g.e., s. 103- 104, Mümtaz Soysal, **Anayasa**, Doğan Yayınevi, Ankara,1973, s.25

Bu dönemde Adalet Partisi ve Yeni Türkiye Partisi, eski Demokratların oylarını yöneltebilmek için, kuruluşları “ Komite”ce desteklenen patilerdi. XII. Dönem T.B.M.M için seçimler 15 Ekim 1961’de yapılmıştır. Milletvekillerinin % 38’ini C.H.P., % 35’ini Adalet Partisi (A.P.), % 14.5’ini Yeni Türkiye Partisi (Y.T.P.), ve % 12’sini Cumhuriyetçi Köylü Partisi (C.K.M.P.), almıştır.Senatoda ise çoğunluğu A.P elde etmiştir.⁴⁵ Sonuçta, Cumhuriyet Halk Partisi (C.H.P.) en çok oyu toplamasına rağmen, hiçbir parti tek başına iktidar olabilecek sayıda iskemle kazanamadı.26 Ekim’de yeni Meclis, Cemal Gürsel’i (1895- 1966) Cumhurbaşkanı seçti. Cemal Gürsel, İsmet İnönü’yü hükümeti kurmakla görevlendirdi. Cumhuriyet Halk Partisi ve Adalet Partisi ortak hükümeti 20 Kasım’da kuruldu. Yönetimi M.B.K’ dan devralmıştır.Ekim 1965 yılında yapılan seçimlere kadar, İsmet İnönü tarafından farklı koalisyonlarla ülkeyi yönetmiş fakat yeterli çoğunluğa sahip olamadığı için yapmayı düşündüğü reformları gerçekleştirme fırsatı bulamamıştır Hükümetin 1965 Şubat’ında T.B.M.M.’den güvensizlik oyu alarak çekilmek zorunda kalması üzerine ülke Ekim 1965’e kadar seçim hükümeti tarafından idare edilmiştir.⁴⁶

XIII. Dönem T.B.M.M için 10 Ekim 1965’de gerçekleştirilen milletvekili seçimleri A.P.’sinin başarısı ile sonuçlanmış, gerek milletvekilliği gerekse senato seçimlerinde oyların çoğunluğunu alan A.P. tek başına iktidar, Süleyman Demirel de Başbakan olmuştur. Bu başarının ardında yatan öğelerden biri, seçmenlerin Adalet Partisi’nin bir uzantısı saymalarıydı⁴⁷

28 Mart1966 yılında Cemal Gürsel’in hastalanması üzerine yerine Cevdet Sunay Cumhurbaşkanı seçilmişti. Bu seçim TSK’nin baskıları sonucunda gerçekleşmişti. 1 Mart 1968’de, küçük Partilerin meclise daha kolay girebilmelerine olanak tanıyan “milli bakiye” sistemini içeren seçim kanunu değiştirilerek, büyük partilere avantaj sağlayan nispi temsil sistemine göre düzenlenmiş yeni seçim kanunu, küçük partilerin itirazlarına rağmen, mecliste çoğunluğa sahip A.P.’nin oylarıyla kabul edilmiştir.⁴⁸

Kitlelerin refahtan daha çok pay alabilme istekleri, toplumsal olayların seyrinde etkili olmaya başladı. “Öğrenci olayları” olarak başlayan, sendikalaşma, ekonomik farklılıklara atıfta bulunarak daha adil bir düzen isteme şeklinde yükselen talepler, Türkiye’yi tam bir geçiş toplumu haline getirdi: köylülükten, şehirliliğe geçiş ve bunun yarattığı gerilim. Dönemin “soğuk savaş” dönemi olduğu göz önüne getirilecek olursa,

⁴⁵ Feroz Ahmad, Demokrasi Sürecinde Türkiye, Hil Yayınları, İstanbul, 1992, s. 227.

⁴⁶ Bkz. Mehmet Z.Yıldız, XII. Dönem T.B.M.M. (1961- 1965), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, HÜAİİTE, Ankara, 1998.

⁴⁷ Bkz., Ertan Yıldız, XIII. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi ,Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, HÜAİİTE, Ankara, 2006.

⁴⁸ Erol Tuncer, **Osmanlıdan Günümüze Seçimler (1877- 1999)**, Tesav Yayınları, Ankara, 2002, s. 218.

geçiş dönemindeki bu toplumda mevcut gerginliklerin kışkırtılması ve istismar edilmesi ihtimalinin varlığı, Türkiye’yi “Batı İttifakı” içindeki “riskli bölgelerden biri haline getirmiş bulunuyordu.⁴⁹

XIV. Dönem T.B.M.M için seçimler 12 Ekim 1969 yılında gerçekleşmiştir. Sekiz Partinin katıldığı ve seçime katılma oranı % 64,3 olduğu ve 1969 seçimlerinin sonunda iki büyük partinin aşırı temsil, diğer partilerin ise eksik temsili görülmektedir.⁵⁰

Seçim sonuçlarına göre, temsilciliklerin % 56, 8’ni kazanan Adalet Partisi 1970 yılında Adalet Partisi içindeki bölünmeler sonucunda Hükümetin istikrarı bit türlü sağlanamamıştır. Aynı dönemde dünya ülkelerinin yaşadığı ekonomik krizin Türkiye’ye yansması ve o sırada başta bulunan hükümetin, hem bu ekonomik sorunlara hem de bundan kaynaklanan siyasal ve sosyal olaylara çözüm getirememesi olaylarında başlangıcı olmuştur.⁵¹

İşte 12 Mart Muhtırası böyle bir ortamda verildi. TSK bir kez daha “Düzen’e Çekidüzen” vermek üzere, ama bu defa 27 Mayıs’tan farklı şekilde duruma müdahale etti.⁵²

12 Mart 1971’den başlayarak aşağı-yukarı iki yıl devam eden “sıkıyönetim”, baskı altında bir parlamento ve olağanüstü şartlarda kurulan “teknokrat hükümet”ler dönemi yaşandı.⁵³

İşte bu çalışmanın asıl konusunu teşkil edecek olan XV. Dönem TBMM’nin toplumsal ve siyasal profilinin çıkarılması ve dönemin söz konusu gerginliklerinin parlamentoya nasıl yansıdığına irdelenmesi; bir bakıma rejimin sivil kadrolar eliyle normalleştirilmesi sürecine de ışık tutacaktır.

Öte yandan, bu dönemde Türkiye, Cumhuriyet tarihinde ilk defa sınırları dışında, kendi iradesi ile bir askerî harekât gerçekleştirdi ve uluslararası sözleşmelerden doğan “garantörlük” hakkını kullanarak Kıbrıs’ta, Anayasal Düzen’in yeniden kurulması için duruma müdahale etti. Görüldüğü gibi, 1973- 1977 dönemini kapsayan XV. Dönem TBMM’nin Türk Parlamento Tarihi açısından ilginç bir dönem olarak tanımlanması mümkündür.

⁴⁹ Süleyman Genç, **12 Mart’a Nasıl Gelindi?**, İleri yayınları, Ankara, 1971, s.260- 267, 324.

⁵⁰ Türkiye İstatistik Yıllığı, 1971, XIV. Dönem T.B.M.M hakkında detaylı bilgi için Bkz., Ferit Tolga Ayan, **Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi, HÜAİİTE**, Ankara, 2006.

⁵¹ Saim Sezen, **Seçim ve Demokrasi**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1994, s.258- 2589

⁵² M. Toker, **Solda ve Sağda Vuruşlar**, Akis Yayınları, Ankara, 1971, s. 171- 172

⁵³ **Milliyet**, 27 Nisan 1971

I. BÖLÜM: XV. DÖNEM T.B.M.M ‘NİN OLUŞMASI

12 Mart 1971’de Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) emir ve komuta zinciri içinde -yani 27 Mayıs 1960 ihtilali’nden farklı bir biçimde- daha sonra “12 Mart Muhtırası” adını alacak olan bir muhtıra radyonun 13.00 haberlerinde okundu. Muhtıra, Genel Kurmay Başkanı’yla, öbür kuvvet komutanlarının imzalarını taşımaktaydı⁵⁴.

Bu komutanlar; Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç; Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Faruk Gürler, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muhsin Batur, Deniz Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Celal Eyiceoğlu.⁵⁵

Muhtıra metninde generallerin tanımlamalarıyla “anarşi ve ekonomik ve sosyal huzursuzluklardan” parlamento ve hükümet birlikte sorumlu tutuluyor ve çözümün yine aynı parlamento içinde ortaya çıkmasını istiyorlardı. Bunun üzerine Süleyman Demirel’in Başbakanlığındaki kabine istifa etti ve CHP’den ayrılan Nihat Erim başkanlığındaki kabine 26 Mart’ta kuruldu⁵⁶

“12 Mart Muhtırası”yla birlikte Türkiye’de yeni bir siyasi dönem başladı. Bu dönemin önde gelen temel özelliği, partiler-üstü” hükümetlerin kurulması ve uzun zamandan beri toplumun gündeminde olan, ama bir türlü gerçekleştirilmeyen temel önemdeki reformların gerçekleştirilmesi amacının sık sık vurgulanmasıdır. Tarafsız (yani partisiz) bir kişinin başkanlığında siyasi partilerin ve parlamenterlerin desteğine sahip “partiler-üstü” bir hükümetin, toplumun beklentileri yönünde önemli reformları sırasıyla yapması amacıyla, 19 Mart’ta Prof. Dr. Nihat Erim başkanlığında bir hükümet kuruldu. Aslında Nihat Erim CHP üyesi idi, ama görevi kabul ettiğinde istifa etti. 16 Mart’ta ise ordu içinde önemli bir gelişme oldu, 5 general, bir amiral ve 35 albay emekliye sevk edildiler.⁵⁷

Partilerüstü Nihat Erim Hükümeti, 26 Mart’ta ilan edildi. Hükümette 5 AP’li, 3 CHP’li, 1 MGP’li, 1 Millî Birlik Grubu üyesi senatörle, parlamento dışından 14 teknokrat görev almıştı. Bunlardan biri olan Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Prof. Dr.

⁵⁴ 12 Mart 1971 günü radyonun 13.00 haber bülteninde okunan bu muhtıranın tam metni için Bkz.: Hikmet Özdemir, “Siyasal Tarih 1960-1980”, **Yakınçağ Türkiye Tarihi, 1908-1980**, Hazırlayan : Sina Akşin, İstanbul-2004, s.262.,Beyaz Kitap, **Türkiye Gerçekleri ve Terörizm**, Ahmet İhsan Matbaası, Ankara, 1973, s.52-53

⁵⁵ T.B.M.M. Tutanak Dergisi,12.03.1971, C:12, S. 235

⁵⁶ Dönemin siyasi gelişmeleri ile ilgili olarak Bkz.: H. Özdemir, **a.g.m**, s. 262

⁵⁷ **Cumhuriyet**,19 Mart 1971

Türkan Akyol, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kadın bakanı olmuştu. 8 Nisan'da Erim hükümeti Meclis'e büyük bir çoğunlukla güvenoyu aldı.⁵⁸

Erim hükümetinin önünde iki önemli görev vardı. Birincisi “anarşik olaylar”ı önlemek ikincisi ise, ekonomik ve sosyal sorunların çözülmesinde 12 Mart Muhtırası'nda da ifade edilen 1961 Anayasası'nın öngördüğü reformları tamamlamaktı. Hükümetin kurulmasından sonra uzun süredir devam eden silahlı eylemler kesilmedi, tersine yoğunlaştı. Bunun üzerine, hükümet ülkedeki sol muhalefete karşı baskı önlemleri aldı. 26 Nisan'da İstanbul, Kocaeli, Sakarya, Zonguldak, İzmir, Ankara, Eskişehir, Adana, Hatay, Diyarbakır ve Siirt'te sıkıyönetim ilan etti.⁵⁹

Sıkıyönetim ilanı ile birlikte geniş tutuklamalar yapıldı. 17 Mayıs'ta İsrail'in İstanbul Başkonsolosu Elrom'un kaçırılmasından ve ölü olarak bulunmasından sonra tutuklamalar arttı. Özellikle sol muhalefetin en geniş kesimlerini hedef aldı. Sıkıyönetim ilanından kısa bir süre sonra sol kanat silahlı eylemcilerin büyük bir bölümü yakalandı ve mahkemeye verildi. Yargılamalar hayli uzun sürdü. Silahlı sol kanat eylemcilerce kurulmuş olan ve o sırada faaliyet gösteren yasa – dışı örgütler de dağıtıldı.⁶⁰

Anayasa Mahkemesi 21 Mayıs'ta Milli Nizam Partisi¹ (MNP) ve 20 Temmuz'da (TİP) Türkiye İşçi Partisi² hakkında kapatma kararı aldı. Böylece yelpazenin sağ ucundaki

⁵⁸ Kurtul Altuğ: **12 Mart ve Nihat Erim Olayı, Ankara** 1973, s. 40

⁵⁹ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi IV. Dönem**,(XV. Dönem),T.B.M.M. Basımevi, Ankara.

⁶⁰ **Milliyet**, 23 Mayıs 1971

¹ Milli Nizam Partisi (MNP), 26 Ocak 1970'te Prof. Dr. Necmettin Erbakan ve arkadaşları öncülüğünde kuruldu. MNP, Türkiye'den dinci-islamiyetçi geleneğin siyasal sözlüğünü yapmaktaydı. O zamana değin siyasal nedenlerle bazı büyük partilerin içinde kendini temsil etmek zorunda kalan dinci-islamiyetçi siyasal akımı, 1970'te artık bağımsız bir siyasal parti içinde örgütlenmeye başladı. MNP programı, milli ve manevi kalkınmaya önem veriyordu. Ahlak ve faziletin bulunmadığı bir toplumda demokrasinin düştüğünü savunmaktaydı. Serbest ve tam anlamıyla rekabetçi ekonomik düzene karşı olan parti, ekonomide “nizam” olması gerektiğine inanmaktaydı. Parti, özellikle ağır sanayinin geliştirilmesini ve bu amaçla da Avrupa Ekonomik Topluluğu'na girilmemesi gerektiğini savunuyordu. MNP' de İslamiyetçi renkler her zaman ön planda oldu. MNP, 5 Mart 1971'de Cumhuriyet Başsavcısı'nın açtığı dava sonucunda, 20 Mayıs 1971'de Anayasa Mahkemesi'nce kapatıldı. Laikliğe aykırılıktan kapatılan partinin yöneticileri hakkında kararda herhangi bir hüküm yer almadığından, MNP yöneticileri hakkında herhangi bir ceza davası açılmadı. MNP'nin kapatılmasından sonra Erbakan İsviçre'ye gitti ve bir süre orada kaldı. 12 Ekim 1972 tarihinde ise Milli Selamet Partisi (MSP) kuruldu ve Genel Başkanlığı'na Süleyman Arif Emre getirildi. Erbakan partinin kurucuları arasında yer almamıştı. MSP'nin savunduğu görüşler, MNP'nin ortaya koyduğu ve savunduğu parti programından pek farklı değildi. Ama MSP, Türk Siyasal hayatında kalıcı önemde etkide bakanda ve siyasal sahne etkin bir rol oynadı.

² TİP Türkiye İşçi Partisi, kısaca TİP, 1961 yılında 1961 Anayasasının getirdiği özgürlük ortamında, 13 Şubat 1961'de 12 sendikacı İstanbul Valiliğine verdikleri bildirimle kurulmuştur. 1962 yılında kurucular aydınlar partiye çağırıldılar. Mehmet Ali Aybar, Behice Beran, Adnan Cemgil Neziye Cemgil, Cemal Hakkı Solak, Yunus Koçak , Fethi Naci ve daha bir çok aydın partiye üye oldular. Kurucuları Doç. Dr. Mehmet Ali Aybar'a genel başkanlık önerdiler. Böylece ilk başkan Mehmet Ali Aybar oldu.

TİP 1965 seçimlerde %3 oy alarak TBMM 15 Millet vekili göndermeyi başardı. Çetin Altan'ın da aralarında olduğu bu milletvekilleri etkili bir muhalefet görevi üstlendiler. 1966 Seneto kısmı seçimlerinde de bir senatörlük sağlayarak TBMM grubunu 16 üyeye çıkarılmıştır. 1968'de Sovyetler Birliği'nin Çekoslovakya'yı işgal partiyi ikiye böldü. Aybar işgali destekleyen Behice Boran ve Arkadaşlarına tepki gösterdi ve 1969'da genel başkanlıktan istifa etti. 1969 seçimlerinde de %3 oy almasına rağmen, TİP'in

MNP (Milli Nizam Partisi) ve sol ucundaki TİP(Milli Nizam Partisi) siyaset sahnesinden çıkarılmış oldu; TİP (Türkiye İşçi Partisi) yöneticileri uzun bir yargılamanın sonucunda mahkûm oldular. Basına sansür uygulandı.

Erim Hükümeti'nin ilk dönemde görülen silahlı eylemler ve buna karşı devletin aldığı karşı önlemler sonunda 1961 Anayasası'nın öngördüğü ve "12 Mart 1971 Muhtırası"nda da yer verilen reformlar bir türlü gündeme gelmedi.

İkinci Erim hükümeti de "partiler üstü" bir hükümetti ve programında yapılması öngörülen reformlar özellikle vurgulanmıştı. İkinci Erim hükümetince, 7 AP' li, 4 CHP'li, 1 MGP' li ve 12 parlamento dışında teknokrat vardı.⁶¹

10 Ocak 1972'de Askeri Yargıtay, Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan hakkında, 9 Ekim 1971'de verilmiş idam kararlarını onayladı. İnönü'nün ısrarlı çabaların karşın, idam kararları 10 Mart'ta Millet Meclisinden geçti. Cumhuriyet Senatosu da kararları 16 Mart'ta onayladı. İdam kararlarının iptali için CHP, Anayasa Mahkemesi'nde dava açtı ve Anayasa Mahkemesi 6 Nisan'da idam kararlarını iptal etti.

Askeri bir müdahale sonucu kurulan "partiler üstü" bir hükümetin desteklenmesi sorunu, parlamento'da iki önemli siyasal parti olan AP ve CHP içinde de önemli tartışma ve çatışmalara yol açtı.

Erim, parlamentoyla olan anlaşmazlık sonucunda, 14 Nisan'da istifa etti ve geleneklere aykırı olarak başbakanlık görevinden yeni hükümetin kurulmasının beklemeden, hemen ayrıldı. Erim'e Milli Savunma Bakanı Ferit Melen'in (MGP) Vekâlet etmesi kararlaştırıldı.⁶²

Millet Meclisi, 6 Nisan'da Anayasa mahkemesinin iptal ettiği idam kararlarını 25 Nisan'da tekrar onayladı. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay da 5 Mayıs'ta idam kararlarını onaylayınca 6 Mayıs sabahı Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan idam edildiler.⁶³

1973'ün en önemli siyasal sorunu, kısa bir zaman sonra görev süresini dolduracak olan Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın yerine kimin seçileceği konusuydu. 25 Ocak 1973'te, Zonguldak ve Sakarya'da sıkıyönetim kaldırıldı. 15 Şubat'ta da Devlet Güvenlik Mahkemeleri (DGM) Yasası Meclis'te kabul edildi.

önünün kesilmesi için seçim kanununun değişmiş olması nedeniyle ancak 2 millet vekilliliği kazanabildi. Şubat 1971'de Aybar Parti üyeliğinden de istifa etti. 12 Mart 1971 muhtırası sonrasında TİP kapatıldı. 1975 yılında Genel Başkan Behice Boran önderliğinde yeniden örgütlendi ancak etkili olamadı. 1977'de Tıp % 0,1 oy oranıyla sadece 20.000 oy alabilmiştir. 12 Eylül 1980 darbesiyle TİP kapatıldı. Her tür reform önerisi, gerek hükümet içinde ve gerek meclis'te tepki uyandıyordu.

⁶¹ Kurtul Altuğ, **12 Mart ve Nihat Erim Olayı**, Ankara 1973, s.40- 41

⁶² **Milliyet**, 4 Aralık 1971

⁶³ **Tercüman ve diğer gazeteler**, 6 Mayıs 1972

Sunay'ın görev süresinin bir anayasa değişikliği ile 2 yıl daha uzatılması önerisi de T.B.M.M.'nde kabul edilmeyince Sunay, Cumhurbaşkanlığı görevinden ayrıldı. Sonunda, AP ve CHP'nin üzerinde anlaşmaya vardıkları bir isim ortaya çıktı ve kontenjan senatörü Fahri Korutürk, 6 Nisan'da Cumhurbaşkanlığına seçildi. Emekli Oramiral Korutürk'ün Cumhurbaşkanlığı'na seçilmesiyle, emekli bir askerın Cumhurbaşkanı olması geleneği sürmüş oluyordu. Parlamento da kendi iradesini kullandığını göstermişti.⁶⁴

7 Nisan'da hükümeti kurmakla Naim Talu görevlendirildi. Ve 15 Nisan'da hükümet ilan edildi.

Naim Talu Hükümeti, 13 AP'li, 6 CGP'li, 3 bağımsız ve 2 parlamento dışından Teknokrat bakandan oluşmaktaydı. Talu hükümeti, “partiler üstü” olmaktan çok CHP'nin hükümeti kesinlikle bakan vermemesi sonucunda, bir AP – CGP hükümet koalisyonunu andırmaktaydı. AP'nin ağırlığı gözle görülür biçimde artmıştır. Yalnızca hükümetin oluşum biçimi değişmekle kalmamış hükümet programlarında da bir vurgu farkı olmuştu; Melen hükümeti'nde bile reformlar yer almaktaydı. Hâlbuki Talu hükümeti'nde ağırlık reformlarla değil de, kendilerini seçimlere götürecektir bir hükümet modeli olarak tanınmıştı. Talu hükümeti'nin asıl görevi “12 Mart Muhtırasıyla” olağanüstü siyasal koşullar yaşamaya başlayan Türk Toplumunu yeniden siyasal koşullarla kavuşturmaktır. 14 Ekim 1973'te yapılacak yine bu sıralarda ilan edilen genel seçimleri yapmaktır.

26 Eylül'de sıkıyönetim kaldırıldı. Türkiye'de askeri otoritenin sivil yönetime ikinci önemli müdahalesi olan 12 Mart böylece 14 Ekim 1973 genel seçimleriyle sona erdi.

12 Mart muhtırası'nın CHP üzerinde de derin etkileri oldu. İsmet İnönü'nün CHP genel Başkanlığı'ndan ayrılması da bu dönemde gerçekleşti. Muhtıranın verildiği gün, CHP genel sekreteri Bülent Ecevit askeri müdahaleye açıkça tavır aldı ve müdahalenin CHP içinde gelişmekte olan ortanın solu hareketini hedef aldığını belirtti. Ecevit'e göre, Erim'in başkanlığında kurulan “partiler üstü” 12 Mart dönemi hükümetlerine CHP katılmamalıydı. Oysa, İnönü farklı düşünüyor ve partinin denetimini elinde bulunduran CHP merkez yönetim kurulu, CHP'nin Erim Hükümeti'ne katılmamasına karar vermişse de, İnönü'nün denetiminde olan CHP grubu, partinin hükümette yer almasını kararlaştırdı.⁶⁵

6 Mayıs 1972'de, CHP 5. olağanüstü kurultayı toplandı. İnönü'nün talebi, yeni bir parti meclisi seçilmesiydi. 7 Mayıs'ta parti meclisi için kurultayda güven oylaması yapıldı

⁶⁴ Mehmet Kemal 12 Mart Öfkeli Generaller ve İşkence, Soyut Yayınevi, İstanbul, 1974, s. 141- 225.

⁶⁵ Birand, a.g.e.,s.247.

ve Ecevit yanlısı parti meclisi güvenoyu aldı. Böylece İnönü ile Ecevit arasındaki mücadele, Ecevit'in zaferiyle sonuçlandı.⁶⁶

İnönü, partideki bu gelişme üzerine daha önce açık bir biçimde duyurduğu gibi, CHP genel başkanlığından istifa etti.

CHP'nin yeni genel Başkanı'nı seçmek için, 14 Mayıs'ta parti kurultayı yeniden toplandı. Genel başkanlık seçimi özel kurultayında Bülent Ecevit CHP'nin 3. Genel Başkanı oldu.⁶⁷

İnönü, CHP'nin yeni politikasını benimsemediğini açıklayarak 5 Kasım 1972'de CHP'den istifa etti. Bunun üzerine, Cumhuriyet senatosu'nda tabii senatör olarak yer aldı. Bu göreve gelmesiyle İnönü, Malatya, milletvekilliğinden de ayrılmış oldu.

CHP'nin 5. olağanüstü kurultayında ve özellikle İnönü'nün istifasından sonra 15 senatör ile 44 milletvekili CHP'den istifa etti.⁶⁸

Kemal Satır Cumhuriyetçi Partiyi kurdu (CP) ama parti gelişemedi. Daha sonra güven partisiyle birleşti. Bu birleşmenin sonunda Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) doğdu. CHP'nin Mart 1973'te 19 senatörü ve 96 milletvekili vardı.⁶⁹

1.1.14 EKİM 1973 SEÇİMLERİ

1 Mart 1968'de, küçük partilerin meclise daha kolay girebilmelerine olanak tanıyan "milli bakiye" sistemini içeren seçim kanunu değiştirilerek, büyük partilere avantaj sağlayan nispi temsil sistemine göre düzenlenmiş yeni seçim kanunu, küçük partilerin itirazlarına rağmen, mecliste çoğunluğu sahip A.P.'nin oylarıyla kabul edilmiştir.⁷⁰

Bu seçimlere ülke genelinde kayıtlı 14.788.552 seçmenin % 64,35'i olan 9.516.035 seçmen iştirak etmiştir. Bir önceki seçimlere katılım oranı % 71,3' ten % 64,35'e düşmüştür. Seçimlere katılımın düşük olmasında oy verme zorunluluğunun olmaması da büyük etken olmuştur.⁷¹

Seçimlerde kullanılan oy sayısı 9.516.035 olup, bu oyların % 95,4'üne karşılık gelen 9.086.296 oy geçerli oy sayılmıştır.1965 seçimlerinde kullanılan oy sayısı 9.748.678, geçerli oy sayısı 9.307.563 ve geçerli oy oranı % 97,8'dir.1965seçimlerine göre, kullanılan

⁶⁶ **Cumhuriyet**, 07Mayıs,1972.

⁶⁷ **Tercüman**, 15 Mayıs, 1972.

⁶⁸ **Milliyet**, 6 Kasım 1972.

⁶⁹ Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye**, s.302

⁷⁰ Erol Tuncer, **Osmanlı'dan Günümüze Seçimler (1877- 1999)**, Tesav yayınları, Ankara, 2002, s. 218.

⁷¹ Ahmad , **Demokrasi Sürecinde Türkiye**.s.239.,Tuncer, a.g.e., s. 203.

oy sayısı 232.643 adet, geçerli oy sayısı 221.267 adet ve geçerli oy oranı da % 2,4 azalmıştır.⁷²

29 Nisan 1971'de bir ay süreyle 11 ilde ilan edilen sıkıyönetim, 14 kez ikişer ay süreyle uzatılmıştır. 1973 yılı ocak ayından itibaren sıkıyönetim coğrafi alanı giderek daraltılmıştır. Sakarya ve Zonguldak' da Ocak 1973, İzmir ve Eskişehir'de Mart 1973, Adana, Hatay ve Kocaeli' de Mayıs 1973, Siirt'te Temmuz 1973, Diyarbakır'da Ağustos 1973, İstanbul ve Ankara'da da 26 Eylül 1973 tarihinde, 29 ay sürdükten sonra sıkı yönetim kaldırılmıştır.⁷³

14 Ekim 1973 Genel Seçimleri, 12 Mart döneminin kesin sonunu ve Türkiye'de yeni bir dönemin başladığını gösterdi.

CHP bu kez seçimlere yeni olmanın getirdiği güç ve dinamizm ile katılmaktaydı. CHP, Ecevit'in ağzından daha geniş siyasal özgürlük alanı talep etmekteydi. Ekonomik alandaki vaatler ise, geniş halk yığınları açısından önemliydi. CHP, açıkça düzen değişikliği önermekteydi. Öbür partiler ise, ne siyasal ne de ekonomik alanda herhangi bir değişim vaadinde bulunmuyorlardı. Bir yenilik de getirmiyorlardı. AP, seçim propagandası döneminde özellikle iki farklı noktayı göz önünde tuttu, AP ilk olarak başlattığı kalkınma hamlesinin 12 Mart muhtırası ile kesintiye uğratıldığını öne sürdü ve kaldığı yerden devam edebilmesi için de kendisine yeniden iktidar fırsatı verilmesini istedi.⁷⁴

⁷² Bkz. Yıldız, a.g.e., s. 27-62

⁷³ Üskül, a.g.e., s. 134.

⁷⁴ Tercüman, 11 Eylül 1973.

1.2. 14 Ekim 1973 Seçim Sonuçları ve 15. Dönem Milletvekillerinin Partilere Göre Dağılımı

14 Ekim 1973'te yapılan seçimler sonucunda XV. Dönem TBMM'nin genel yapısı aşağıdaki tabloda görüldüğü şekilde oluştu.

TABLO 1: PARTİLERİN ALDIĞI TOPLAM OY

Partiler	1969	1973
Adalet Partisi	4.229.712	3.197.897
CHP	2.487.006	3.570.583
Millet Partisi	292.961	62.377
TİP	243.631	-
CGP	597.818	564.342
TBP	254.695	121.759
MHP	275.091	362.208
DP	-	1.275.502
MSP	-	1.265.771
Bağımsızlar	511.023	303.218
Oy Kullanan Seçmen	9. 516.035	11.223.843
Katılma Oranı	% 64.3	% 66.8

Yukarıdaki tablonun gösterdiği en önemli sonuç 14 Ekim 1973'te gerçekleştirilen seçimlerinde katılım oranı 1969 yılındaki % 64,3'ten % 66,8 yükselmiştir. Seçime katılan seçmen sayısındaki artışa rağmen iktidardaki AP'nin uğradığı büyük oy kaybıdır. Seçimlerde kullanılan geçerli oy sayısı 11.223.843'tür. 1969 yılındaki katılım ise 9.516.035'tir. Aslında Demokrat Parti'nin seçmen tabanına dayalı bu siyasi partinin genel

oy oranında büyük değişme yoktur. Çünkü AP Genel Başkanı Süleyman Demirel karşıtlarının Ferruh Bozbeyli Başkanlığında oluşturdukları Demokratik Parti; AP'nin oylarını almıştır.⁷⁵

Bu durum 12 Mart rejiminin seçmen tabanında ve siyasal hayatta yarattığı depreme kolaylıkla bağlanabilir. Ayrılığın daha derin sebepleri konumuzun dışında kalmaktadır. Seçim sisteminden ötürü partilerin aldıkları oyların tamamının parlamentoya yansması mümkün olmamıştır. Aşağıdaki tabloda bu durum gösterilmektedir.

TABLO 2: MİLLETVEKİLLERİNİN PARTİLERE GÖRE DAĞILIMI

PARTİ ADI	ALDIĞI TOPLAM OY	MİLLETVEKİLİ SAYISI	% ORANI
CHP	3.570.583	185	41,11
AP	3.197.897	149	33,11
MSP	1.265.777	48	10,67
DP	1.275.502	45	10,00
CGP	564.342	13	2,89
MHP	362.208	3	0,67
TBP	121.759	1	0,22
Bağımsız	303.218	6	1,33
Toplam		450	100

Seçim sonuçlarını değerlendirirken sağ kanattaki seçmenin bölünmüş olduğu göz ardı edilmemelidir. 14 Ekim 1973 genel seçimlerine 1969 yılına olduğu 8 parti katılmıştı. AP'nden başka kitle desteği bulabilen üç parti daha katılmıştır. 1969'da AP'ne karşı Konya'da bağımsız olarak kazanan Prof. Dr. Necmettin Erbakan Başkanlığındaki MNP (Milli Nizam Partisi)'nin Anayasa Mahkemesi'nce kapatılmasından sonra aynı çevrelerce

⁷⁵ **Hürriyet**, 15 Ekim 1973., **Tercüman**, 15 Ekim 1973, **Milliyet**, 15 Ekim 1973., Tuncer, a.g.e., s.204-205.

kurulan MSP (Milli Selamet Partisi), AP'den ayrılan bazı grupların kurduğu eski meclis başkanı Ferruh Bozbeyli önderliğindeki DP (Demokratik Parti) ve Alpaslan Türkeş'in önderlik ettiği MHP (Milliyetçi Hareket Partisi).Bir önceki seçimlere katılmış olan T.İ.P. ve Y.T.P bu seçimlerde yoktu.⁷⁶

Sözü edilen partilerden MSP 48, DP 45, MHP 3 sandalye kazanıyorlar. Ötekilere göre merkezde sayılabilecek eski CHP'li Prof. Turhan Feyzioğlu'nun (1922- 1988) CGP (Cumhuriyetçi Güven Partisi) dışında sağ kanat partilerinin toplam sandalye sayısı (149+48+45+3) 245'tir.Dolayısıyla seçim sonuçlarına göre AP'nin sağdaki parçalanmanın bedelini ödediği açıktır.⁷⁷

Seçmen Tabanında belki çok büyük değişme görülmemekle birlikte, her yerde oy kaybeden AP'nin seçmenleri, sanayi merkezlerinin bulunduğu metropollerde CHP'ne, Batı ve Orta bölgelerdeki kapitalist tarım merkezlerinde(Konya gibi) DP'ye, Doğu ve Güneydoğu'da MSP'ne, Orta Anadolu'nun geri kalmış yörelerinde MHP'ye kaymışlardır.

CHP önceki seçimlere göre en çok artış sağladığı İstanbul, Ankara, İzmir, Adana'da kent-içi geçerli oyların yarısına yakını almıştır. Daha çok mezhep partisi kimliği ile ve bazı sosyalist gruplarla güç birliği yaparak seçime katılan TBP(Türkiye Birlik Partisi) ise yüzde 1 oy ile ancak 1 sandalye kazanabilmiştir.

12 Mart 1971 yönetiminde yıldızı parlayarak hükümetlerde önemli koltuklar, hatta bir ara başbakanlık yapabilen CGP (Cumhuriyetçi Güven Partisi) yüzde 5.3 oy ile 13 sandalye, MHP (Milliyetçi Hareket Partisi)yüzde 3.5 oy ile 3 sandalyeye sahip olmuşlardır.⁷⁸

Anılarında,12 Mart döneminde ne zaman sona erdiği konusunda bir değerlendirme yapan dönemin Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muhsin Batur şöyle demiştir:

⁷⁶ **Hürriyet**, 15 Ekim 1973.

⁷⁷ Bkz.: Hikmet Özdemir, "Siyasal Tarih 1960-1980)", **Yakınçağ Türkiye Tarihi, 1908-1980**, Hazırlayan : Sina Akşin, İstanbul-2004, s.270.

⁷⁸**T.B.M.M. Tutanak Dergisi IV. Dönem(XV. Dönem)**,TBMM Basımevi,Ankara

“Değişik değerlendirmeler yapabilir.1973 Cumhurbaşkanlığı seçimi ile sona erdi veya 1973 genel seçimleri ile sona erdi denilebilir. Bana göre dönemin etkisi Cumhurbaşkanlığı seçimleri ile bitti.”⁷⁹

CHP, 27 ilde yapılan senato seçimlerinden birinci parti olarak çıkmış, toplam geçerli oyların % 33,6’sını almıştı.

Böylece CHP çok partili hayata geçişten itibaren 1961 seçimleri dışarıda tutulursa ilk kez seçimlerden birinci parti olarak çıkıyordu. Oyların 1/3’ünü alan CHP parlamento da en çok milletvekili olan parti oldu. CHP son seçimlerde (1969) %27,4 olan oy oranını, bu kez yeni politikası sayesinde %33,3’e yükseltmeyi başarmıştı. Ancak seçimlere katılma oranındaki düşüklük dikkat çekiciydi⁸⁰.

AP oylarında ise büyük düşüş göze çarpıyordu. AP’nin bu yüksek oy kaybı seçmen tabanının DP ve MGP’ye kaymasından ileri geliyordu. 1973 seçimlerinin sonucuna göre, parlamentoda hiçbir parti mutlak çoğunluk sağlayamadığından, CHP’nin yeniden bir koalisyon kuracağı başka sol eğilimli parti de yoktu. Mutlaka sağ kanattan bir partiyle koalisyon kurması gerekliydi. Böyle bir ortaklığın kurulması ne denli güçse, bunun uzun dönem yürütülmesi de o ölçüde güçlü.

Sağ kanattaki siyasal partilerin de bir koalisyon hükümeti kurmaları kolay sayılmazdı. AP’nin hükümet olabilmesi için, hem DP ve hem de MSP’nin bu partinin yanında yer alması gerekiyordu. Ancak bunun sağlanması oldukça güçlü. DP, zaten Demirel’in başkanlığında kurulacak bir hükümete katılmaya asla yanaşmıyordu. Partinin yetkili kurulları bunu seçimlerden önce olduğu gibi, seçimlerden sonra da açıklamıştı. DP, genel olarak AP’nin siyasal ve ekonomik felsefesine değil de, AP yönetimine, en başta da Genel başkan Demirel’e karşı olduğu için kurulmuştu ve aksi şekilde davrandığı takdirde DP kurucuları varlık sebeplerini inkâr etmiş olacaktı.

Koalisyon hükümetini kurma çalışmaları çok zaman aldı. MSP, koalisyon sorununda anahtar parti rolünü üstlendi MSP’nin ağırlığını koyacağı kanat, bir hükümet kurmaya yetebilecekti. Bu nedenle MSP elindeki kozu iyi değerlendirmeye çalıştı. MSP aldığı oy oranı yüksek birlikte, parlamentoda bulunan milletvekili sayısı ona bu gücü sağlamaktaydı. Bu durum ülkedeki etkin siyasal güçleri hayli tedirgin etti. MSP’nin MNP’nin devamı olduğu ve Necmettin Erbakan’ın da siyasal güçleri hayli tedirgin etti.

⁷⁹ Batur, a.g.e., s. 458.

⁸⁰ 1950’den sonraki seçimlere ilişkin genel değerlendirmeler için Bkz.: Hacı Ali Özhan, “Cumhuriyet Tarihi Boyunca Siyasi Partilerimiz”, **Yeni Türkiye**, Cumhuriyet 1923-1998, C. II, S.: 23-24, Ankara-1998, s.1025-1038.

MSP toplumun İslamcı kanadının temsilcisi olarak parlamento'da temsil edilmekteydi. MSP, gerçekte olduğundan daha güçlü bir konum elde etmişti ve bu durumun partinin çıkarları açısından kullanılmak istenmesi söz konusu tedirginliği artırmaktaydı.

Fahri Korutürk, hükümeti kurma görevini demokratik geleneklere uygun olarak 17 Ekim'de CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit'e verdi. Ecevit öbür partilerle yaptığı temaslardan sonucunda bir hükümetin koalisyonu kuramayacağı açıklayarak görevi iade etti. Bu sırada, özellikle CHP'ye yakın çevreler CHP'nin hükümeti kurması için iki formül göstermekteydiler; bundan sonra birincisi, "Büyük koalisyon", yani bir CHP – AP koalisyon hükümetiydi. İkincisi ise, gittikçe taraftar toplayan bir CHP – MSP koalisyonuydu. CHP – DP koalisyonu önerenler ise azınlıkta kalmışlardı. 9 Aralık'ta yerel seçimler yapıldı ve CHP'nin İl Genel Meclisi seçimlerinde kazandığı oy oranında % 2,5 bir artış vardı. DP oy oranını koruyordu. MSP'nin hükümet kuruluşu çalışmalarında aldığı net olmayan tavır seçmeni olumsuz etkilemişti. Belediye Başkanlığı seçimlerinde CHP aylarının % 39,6'sını belediye meclisi üyeliği seçiminde de % 41,49'unu kazanmıştı. CHP'nin oy oranını yükseltmesi, ülkede hükümetin CHP'ce kurulması yolunda genel bir isteğe bağlandı. Gerçekten yerel seçim sonuçları, CHP'nin yeni bir başarısını gösterdi. Ama yine de, 1973 boyunca hükümet kurulamadı.

Aralık'ta bu kez Naim Talu'ya hükümeti kurma görevi verildi. Bu sırada CHP bir erken seçim kararı alındığı takdirde böyle bir hükümet koalisyonuna katılabileceğini açıkladı. MSP, bu önerileri reddetti. AP, bu önerileri kabul etme eğilimindeydi. Böyle bir koalisyona girebileceğini belirlemişti. DP'de MSP gibi öneriyi reddetti. CGP ise kabul etti. Erken seçim tarihi olarak Ekim 1974 düşünülmüştü. Ama bu formüller gerçekleşmedi. Milli koalisyon formülü de gerçekleşmeyince, Talu sağ kanat partiler arasında bir hükümet kurmak için girişimde bulundu. MSP ve DP öneriyi olumlu karşıladılar. Ama AP, bir bağımsızın başkanlığındaki hükümete katılamayacağını açıkladı. Talu da bunun üzerine görevi iade etti. Talu'nun son önerisi, "partiler – üstü" bir tarafsızın başkanlığında hükümet hatırlamıştı.

2. BÖLÜM: XV. DÖNEM T.B.M.M' NİN SOSYO-KÜLTÜREL YAPISI

2.1.T.B.M.M' NİN SOSYO-KÜLTÜREL YAPISI

TBMM'nin sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik yapısı Türkiye'nin değişen toplumsal dokusunun bir kesiti olarak kabul edilebilir. Nitekim aşağıda XV. Dönem milletvekili profili önceki dönemlerle karşılaştırılarak bu konuda fikir verilmeye çalışılacaktır.

2.2.XV. DÖNEM T.B.M.M ÜYELERİNİN MESLEKLERİNE GÖRE DAĞILIMI

Milletvekillerinin Mesleki Durumları aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir.

TABLO 3: MİLLETVEKİLLERİNİN MESLEK DAĞILIMI⁸¹

SIRA NO	MESLEK GRUBU	SAYI	% ORANI
1	HUKUK	159	35,33
2	TEKNİK MÜHENDİS	36	8,00
3	TIP	33	7,33
4	ÇİFTÇİ	30	6,66
5	İKTİSAT	28	6,22
6	MİLLİ EĞİTİM	25	5,56
7	İLAHİYATÇI	23	5,11
8	YÖNETİM	16	3,56
9	SERBEST MESLEK	14	3,11
10	SENDİKACI	12	2,67
11	ASKERİ	11	2,44
12	TİCARET	10	2,22
13	GAZETECİ	8	1,77
14	ORMAN MÜHENDİSİ	7	1,56
15	BELEDİYECİ	7	1,56
16	VETERİNER	5	1,11
17	ECZACI	3	0,67
18	VAİZ-MÜFTÜ	3	0,67
19	ÖĞR. GÖR(AKADEMİSYEN)	3	0,67
20	EKONOMİST	3	0,67
21	DİĞER	14	3,11
TOPLAM		450	100

⁸¹ Kaynak : TBMM XV. Dönem Albümü, (IV. Dönem), TBMM Basımevi, Ankara-1974.

XV. Dönem T.B.M.M. üyelerinin meslekleri; Hukuk, Mühendis, Tıp, Çiftçi, İktisat, Milli Eğitim, İlahiyatçı, Yönetim, Serbest Meslek, Sendikacı, Ticaret, Gazeteci, Orman Mühendisi, Belediyeci, Veteriner, Eczacı, Vaiz Müftü, Öğretim Görevlisi (Akademisyen), Ekonomist ve diğerleri olmak üzere 21 ana kategoriye ayrılmıştır.

Bu kategoriler içerisinde en yüksek meslek grubu olarak ilk sırayı % 35,33 ile Hukukçular almaktadır. İkinci meslek grubunu ise mühendislik oluşturmaktadır % 8,00'dır. Tıp % 7,33, Çiftçi %6,66 , İktisat %6,22 , Milli Eğitim % 5,56 dır. Bu dönemde ilk sırayı hukukçular olsa da diğer dönemlere göre yüksek öğrenim görenlerin sayısının düştüğünü görüyoruz. Ayrıca bu dönemde asker kökenli milletvekilleri oldukça azalmıştır. Önceki dönemlerde bu oran oldukça yüksekti.

1935 -1939 döneminde asker kökenli milletvekilleri %14,78 iken bu oran bu dönemde % 2,44' de kadar düşmüştür. Çiftçiler yine aynı dönemde çiftçiler % 3,0 iken bu dönemde % 6,66'ya kadar yükselmiştir⁸².

2.3 XV. DÖNEM T.B.M.M. ÜYELERİNİN EĞİTİM-ÖĞRETİM DURUMU

Ele aldığımız bu dönem içerisinde T.B.M.M. üyelerinin eğitim-öğretim durumu tablo 4'de gösterilmiştir.

TABLO 4: MİLLETVEKİLLERİNİN EĞİTİM DURUMU⁸³

TAHSİLİ	SAYI	% ORANI
İlkokul	25	5,56
Ortaokul	36	8,00
Lise	37	8,22
Özel okul	4	0,88
Üniversite	338	75,11
Üniversite Üstü	10	2,22
Toplam	450	100

Tablo 5'de görüldüğü gibi XV. Dönem milletvekilleri içinde hiç tahsili olmayan kimse bulunmamaktadır. Bu dönemde ilkokul mezunu % 5,56'dır. Daha önceki

⁸² Kaynak : TBMM V. Dönem Albümü, TBMM Basımevi, Ankara-1936.

⁸³ Kaynak : TBMM XV. Dönem Albümü, (IV. Dönem), TBMM Basımevi, Ankara-1974.

dönemlerden 1935- 1939 dönemde bu oran %1,50'dir⁸⁴. Yani bu dönemde seçilen vekillerden ilkokul mezunu olan oran eskiye nazaran yükselmiştir.

Bu dönemde ortaokul mezunu milletvekili oranı % 8,00'dir. Geçmişte baktığımızda ortaokul mezunu olan milletvekillerinin oranı ilkokul'da olduğu gibi bu dönemde yükselmiştir. Yine Lise mezunu olan vekillerimin oranı %8,22'dir. Yani yine bu oran da yükselmiştir. Geçmişte baktığımızda bu oranların düşük olduğunu görmekteyiz.

1935- 1939 döneminde ortaokul mezunu oranı % 5,26'dır. Lise mezunu ise %5,76'dır. İncelediğimiz bu dönemde ise bu oranların oldukça yükseldiğini görmekteyiz.

Bu dönemde ayrıca özel okulların olduğunu da görmekteyiz. Özel okul kavramı içinde daha çok medrese eğitimi ve Arapça eğitim veren okulları görmekteyiz. XV. Dönemde bu oranın % 0,88 olması yeni oluşmaya başlayan bir yöntem olarak yorumlayabiliriz. Geçmiş dönemlerde böyle eğitim alan vekiller bulunmamaktadır.

Üniversite'den sonra Yüksek Lisans ve daha üst eğitim görmüş olanların oranı % 2, 22'dir. Bu orana diğer dönemlerde pek rastlanmamaktadır. Bu hem değişen eğitim koşullarından hem de yurt dışında eğitim görmüş olmaktan kaynaklanmaktadır. İncelediğimiz bu dönemde eğitim seviyesinin yükseldiğini ve çeşitlendiğini söylemek mümkün görünmektedir.

⁸⁴ TBMM Albümü, V. Dönem, TBMM Basımevi, Ankara-1936.

2.4. XV DÖNEM TBMM ÜYELERİNİN BİLDİĞİ DİLLER VE DİL SAYISI

İncelediğimiz dönem içerisinde yer alan TBMM üyelerinin bildikleri yabancı diller tablo 5’de belirtilmektedir.

TABLO 5: MİLLETVEKİLLERİNİN BİLDİĞİ DİLLER VE BİLDİKLERİ DİL SAYISI⁸⁵

MİLLETVEKİLLERİNİN BİLDİĞİ DİLLER	SAYI	% ORANI
İngilizce	176	39,11
Fransızca	124	27,11
Almanca	39	8,67
Arapça	22	4,88
Farsça	5	1,11
Rusça	1	0,22
Yunanca	1	0,22
Bilmeyenler	66	14,67
Diğer	16	3,56
Toplam	450	100

XV. dönemde TBMM’ni oluşturan milletvekillerinin bildikleri dil sayısı yukarıdaki tabloda gösterilmiştir. İngilizce bilenlerin oranı % 39,11; Fransızca bilenlerin oranı % 27,56; Almanca bilenlerin oranı % 8,67; Arapça bilenlerin oranı %1,11; Rusça bilenlerin oranı %0,22; Yunanca bilenlerin oranı %0,22 ve diğer dilleri bilenlerin oranı % 0,3,5’dir. Hiç yabancı dil bilmeyenlerin oranı % 14,67’dir. Bu dönemde hiç yabancı dil bilmeyenler azalmıştır. Fakat önceki dönemlerde milletvekillerinin içinde farklı dil bilen vekillerin oranı daha fazlaydı.

Bu dönemde yabancı dil olarak ilk sırayı İngilizce almaktadır. Daha önceki dönemlere baktığımızda ilk sırada Fransızca geliyordu 1935’de Fransızca % 44,36 iken bu dönemde bu oran % 27, 56’ya gerilemiştir. Almanca % 17,04 iken, 8,67’ye gerilemiştir.

⁸⁵ Kaynak: **TBMM XV. Dönem Albümü**, (IV. Dönem), TBMM Basımevi, Ankara- 1974.

İngilizce % 9,27 iken % 39,11'e çıkmıştır. Bu da Türkiye'nin gelişen ilişkilerinden dolayı meydana gelmiştir.

Yine 1935'de 11 değişik dil bilinirken, bu dönemde sadece 7 dil bulunmaktadır. Bu dönemde ayrıca milletvekillerinin büyük oranda tek yabancı dille yetindiğini de görmekteyiz. Bu eğilimin İngilizcenin 1950'lerden itibaren bütün dünyada gelişen ABD etkisiyle giderek daha yaygın biçimde kullanılan bir eğitim ve bilim dili haline gelmesiyle bağlantısının olduğu da söylenebilir⁸⁶.

Ele alacağımız bu dönem içerisinde yer alan T.B.M.M. üyelerinin bildikleri dil sayısı tablo 6' de gösterilmiştir.

TABLO 6: YABANCI DİL KONUŞMA⁸⁷

DURUM	SAYI	% ORANI
Yabancı dil bilmeyen	66	14,67
1 dil bilen	297	66,00
2 dil bilen	64	14,23
3 dil bilen	18	4,00
4 dil bilen	5	1,1
Toplam	450	100

XV. dönem'de 1 yabancı dil bilen milletvekillerinin oranı %16,00, 2 yabancı dil bilen milletvekillerinin oranı %14,23; 3 yabancı dil bilen milletvekillerinin oranı % 4,0, 4 yabancı dil bilen milletvekillerinin oranı % 1,1'dir. Yabancı dil bilmeyenlerin oranı ise %14,67'dir.

Geçmiş dönemlerle kıyaslandığında, yabancı dil konuşma oranının kısmen düştüğü söylenebilirse de, bu dönemde milletvekillerinin en fazla 4 yabancı dil bildiğini görüyoruz. Hâlbuki 1935'de 5,6 ve hatta 7 dil bilenlere rastlamaktayız. O dönemde 2 yabancı dil bilme oranı % 21,8 iken bu dönemde %14,23 olarak görmekteyiz. 3 dil bilenlerin oranı 1935'de 7,76 iken bu dönemde sadece % 4'dür.

⁸⁶Karş.: TBMM Albümü, V. Dönem, TBMM Basımevi, Ankara-1936.

⁸⁷ Kaynak: TBMM XV. Dönem Albümü, (XV. Dönem), TBMM Basımevi, Ankara-1974.

Yukarıdaki sonuçlara bakacak olursak bu durumun eğitim seviyesiyle ilgili olduğunu görebiliriz. Bu dönemde eğitim seviyesinin biraz daha düşük olduğunu anlayabiliriz.

2.5. XV. DÖNEM T.B.M.M. ÜYELERİNİN YAŞ DURUMLARI

İnceleyeceğimiz dönem içerisinde yer alan TBMM üyelerinin yaş durumları tablo 7' de verilmektedir.

TABLO 7: MİLLETVEKİLLERİNİN YAŞ DURUMLARI⁸⁸

MİLLETVEKİLLERİNİN YAŞI	SAYI	% ORANI
21- 30 Yaş	13	2,89
31- 40 Yaş	113	25,11
41- 50 Yaş	222	49,34
51- 60 Yaş	91	20,22
61- 70 Yaş	10	2,22
71 ve üstü Yaş	1	0,22
Toplam	450	100

Bu tabloyu değerlendirirsek oldukça genç milletvekillerinden oluşan bir parlamento görmekteyiz. Bu dönemde 21- 30 yaş arasındaki milletvekillerinin oranı % 2,89'dur. 31- 40 arası % 25,11, 41- 50 arası ise % 49,34'dür. Yani ortalama yaş 30- 50 arasındadır. Daha önceki dönemlere göre XV. dönem meclisi oldukça genç kabul edilebilecek bir parlamento olarak tanımlanabilir.1935'de milletvekillerinin ortalama yaşı 40- 50 arasındayken bu dönemde 30- 50 arasında olması genç bir parlamentoya sahip olduğumuzu gösterir. Bu dönemde genç milletvekillerinin çoğunlukta olduğu göze çarpmaktadır.

2.6. XV. DÖNEM T.B.M.M. ÜYELERİNİN ÇOCUK SAYISI

Ele aldığımız bu dönem içerisinde yer alan T.B.M.M. üyelerinin çocuk sayılarına göre durumu, tablo 8' da verilmiştir. XV. Dönemde milletvekillerinden evli olup çocuğu olmayanlar % 7,78'dir. Çocuğu olanlar içinde ise 1 çocuğu olanların oranı % 8; 2 çocuğu olan milletvekillerinin oranı % 31,33; 3 çocuğu olanların oranı % 23,56'dır. 4- 5

⁸⁸ TBMM IV. Dönem Albümü, (XV. Dönem), TBMM Basımevi, Ankara-1974.

çocuklu olanların oranı % 16,44'dir. 6-7 çocuklu olanların oranı % 4,66; 8 ve üstü olanların oranı %1,78'dir.

TABLO 8: MİLLETVEKİLLERİNİN ÇOCUK SAYISI⁸⁹

ÇOCUK DURUMU	SAYI	% ORANI
Bekâr	29	6,25
Evli Çocuksuz	35	7,78
1 Çocuk	36	8,00
2 Çocuk	141	31,33
3 Çocuk	106	23,56
4 Çocuk	51	11,33
5 Çocuk	23	5,11
6 Çocuk	11	2,44
7 Çocuk	10	2,22
8 Çocuk	3	0,67
8 çoktan fazla	5	1,11
Toplam	450	100

Kırsal kesimden seçilerek gelen milletvekillerinin çocuk sayısının yüksek olduğu, büyük şehirlerden gelenlerde ise çocuk sayısını 0- 2 arasında olduğu görülmektedir. Örneğin Kahramanmaraş milletvekili Ali Zülfikaroğlu'nun 8 çocuğu, Van milletvekili İhsan Bedirhanoğlu'nun 9 çocuğu, Bingöl milletvekili Abdullah Bazencir'in 11 çocuğu, Diyarbakır milletvekili Hasan Değer'in ise 13 çocuğu bulunmaktaydı.

Ankara milletvekili Necdet Evliyagil'in 2 çocuğu, Ankara milletvekili Önder Sav'ın 1 çocuğu, Gaziantep milletvekili Yusuf Öztürkmen'in 1 çocuğu bulunmaktadır. Ayrıca bu durum sosyo/ekonomik sebeplerle ve eğitim seviyesi ile de yakından ilgilidir. Eğitim seviyesi düştükçe çocuk sayısı artmakta, eğitim seviyesi yükseldikçe çocuk sayısı düşmektedir. Bu dönemde 8'in üzerinde çocuğu olanlar azımsanmayacak kadar fazladır.

⁸⁹ Kaynak: **TBMM IV. Dönem Albümü**, (XV. Dönem), TBMM Basımevi, Ankara, 1974.

2.7. XV. DÖNEM T.B.M.M ÜYELERİNİN MEDENİ DURUMU

Ele aldığımız bu dönem içinde yer alan T.B.M.M üyelerinin durumu, tablo 9'da verilmiştir.

TABLO: 9 MİLLETVEKİLLERİNİN MEDENİ DURUMU ⁹⁰

MEDENİ DURUM	SAYI	% ORANI
Bekâr	29	6,44
Evli	421	93,56
Toplam	450	100

XV. dönemde TBMM üyelerinin % 93,56'sının evli, % 6,44'de bekâr olduğunu görmekteyiz. Bu durumda bu dönemde evli olanların oranı geçmişe göre fazladır. 1935'de evli olanların oranı %81,20 iken bekâr olanların oranı 10,27dir.⁹¹ İncelediğimiz dönem, evlilik oranının en yüksek olduğu dönemdir.

⁹⁰ TBMM IV. Dönem Albümü, (XV. Dönem), TBMM Basımevi, Ankara-1974.

⁹¹ Karş: TBMM Albümü, V. Dönem, TBMM Basımevi, Ankara-1936

3. BÖLÜM: XV. DÖNEMDE KURULAN HÜKÜMETLER

3.1. TALU HÜKÜMETİ:

Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin tamamlanmasının ardından, Ferit Melen 7 Nisan 1973'te başbakanlık görevinden istifa etmiş, istifayı 10 Nisan 1973'te kabul eden Cumhurbaşkanı Korutürk,12 Nisan 1973 tarihinde kontenjan senatörü Naim Talu'ya Hükümeti Kurmakla görevlendirmiştir.⁹²

Naim Talu'nun hükümetinin tek amacı, ülkeyi anarşi ortamından uzak bir şekilde Ekim ayında yapılacak seçimlere hazırlamaktı.14 Nisan 1973'te açıklanan kabinede, 13 A.P.'li, 5 C.G.P.'li, kendisi dâhil 5 bağımsız milletvekili ve 2 T.B.M.M dışından kişi görev yapmıştır. Geçici bir seçim hükümeti olduğu açıklanan hükümet, 2 çekimser, 94 ret oyuna karşılık 261 oyla güvenoyu alarak ülkeyi seçimlere götürmüştür.⁹³

15.04.1973 Türkiye Büyük Millet Meclisine gönderdiği yazı ile Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk Hükümetin resmen kurulduğunu ilan etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 102 nci maddesi uyarınca teşkil edilen Bakanlar Kuruluna, İlişik listede gösterilen zevatın atanmış olduğunu arz ederim.⁹⁴

Başbakan ve kabine üyeleri şunlardır;

TALU HÜKÜMETİ(BAKANLAR KURULU) GÖREV DÖNEMİ 15 NİSAN 1973- 26 OCAK 1974⁹⁵

Başbakan : Naim TALU¹ (Cumhuriyet Senatosu Kontenjan Üyesi)

Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı : Nizamettin ERKMEN (Giresun)

Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı : Kemal SATIR (Adana)

⁹² **Tercüman**,13 Nisan 1973., **Hürriyet** 13 Nisan 1973., **Günaydın**, 13 Nisan 1973.

⁹³ Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye**, s.301

⁹⁴ **Türkiye Millet Meclisi Tutanak Dergisi**; Dönem 3,(14.Dönem)Cilt 36,Sayfa 642- 643.

⁹⁵ Hükümet, TBMM'nin14 Nisan 1973 tarihinde yaptığı toplantıda oylamaya katılan 450 üyeden 2 çekimser, 94 ret oyuna karşılık 261 güvenoyuyla göreve başlamış ve 26 Ocak 1974 tarihinde Bülent Ecevit'in yeni hükümeti kurmayı kabul etmesiyle görevi sona ermiştir.

¹ Naim Talu (1919- 1998) İstanbul'da doğdu. Kabataş Erkek Lisesini ve İstanbul Üniversitesi İktisat Fak.1943'te bitirdi. 1946 yılında TC Merkez Bankasına girdi.1967 yılında Bankanın Genel Müdürlüğüne getirildi. Mart müdahalesinden sonra kurulan I.II. Erim ve Melen Hükümetlerinde Ticaret Bakanlığı Yaptı.(1971- 1973) Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından Cumhurbaşkanlığı kontenjan senatörlüğüne seçildi. Cumhurbaşkanı Korutürk tarafından Nisan 1973'te Başbakanlığa getirilen Talu'nun AP-CGP Koalisyon Hükümeti Şubat 1974'e kadar sürdü. Cumhuriyet Senatosu Kontenjan Üyeliği 1976'da sona erince Siyasi Hayattan çekildi. Kaynak: Türker Sanal; **Türkiye Cumhuriyeti ve 50 Hükümeti**, Ankara, 1995,s.48. Kaynak: **Yeni hayat Ansiklopedisi**, İstanbul,1980s.36

Devlet Bakanı	: İsmail Hakkı TEKİNEL (İstanbul)
Devlet Bakanı	: İlhan ÖZTRAK (T.B.M.M dışından)
Adalet Bakanı	: Hayri MUMCUOĞLU (C. Senatosu Üyesi (Tekirdağ)
Milli Savunma Bakanı	: İlhami SANCAR ² (İstanbul)
İçişleri Bakanı	: Mukadder ÖZTEKİN (C.Senatosu Üyesi (Adana)
Dışişleri Bakanı	: Ü.Haluk Bayülken (T.B.M.M dışından)
Maliye Bakanı	: Sadık Tekin MÜFTÜOĞLU (Zonguldak)
Milli Eğitim Bakanı	: Orhan DENGİZ (Uşak)
Bayındırlık Bakanı	: Nurettin OK (Çankırı)
Ticaret Bakanı	: Ahmet TÜRKEKEL (Bursa)
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı	: Vefa TANIR (Konya)
Gümrük ve Tekel Bakanı	: Fethi ÇELİKBAŞ (C. Senatosu Kontenjan Üyesi)
Tarım Bakanı	: Ahmet Nusret TUNA (C.Sen. Üye.(Kastamonu)
Ulaştırma Bakanı	: Sabahattin ÖZBEK (C.Se.Üyesi)
Çalışma Bakanı	: Ali Naili ERDEM (İzmir)
Sanayi ve Teknoloji Bakanı	: Nuri BAYAR (Sakarya)
Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı	: Kemal DEMİR (Bolu)
Turizm ve Tanıtma Bakanı	: Ahmet İhsan Kırımlı (Balıkesir)
İmar ve İskan Bakanı	: Mehmet Nebil OKTAY (Siirt)
Köyşleri Bakanı	: Orhan KÜRÜMOĞLU (C.Sen.Üyesi(Bitlis))
Orman Bakanı	: İsa BİNGÖL (C.Sen.Üyesi (Muş))
Gençlik ve Spor Bakanı	: Celalettin COŞKUN (C.Sen.Üyesi(Aydın))

² İlhami Sancar ;(1909-) Gördes'te doğdu. İlköğrenimini Kemalpaşa'da, orta öğrenimini İzmir Lisesinde tamamladı.1933 yılında Ankara Hukuk Fakültesini bitirdikten sonra İzmir civarında Yargıçlık Yaptı.1934'te ilk, 1941'de ikinci askerlik hizmetini yaptı. 1942 yılında siyasi hayata atılarak 1949 yılında CHP İstanbul İl Başkanlığına ve 1960 yılında Kurucu Meclis Üyeliğine seçildi.15 Ekim tarihinde yapılan Genel Seçimlerde İstanbul Milletvekili seçilerek,20Kasım 1961'de kurulan VIII. İnönü, 25 Haziran 1962'de kurulan IX. İnönü ve 25 Aralık 1963'te kurulan X.İNönü Hükümetlerinde Milli Savunma Bakanı Olarak görev yaptı.20 Şubat 1965'te Ürgüplü Hükümetinin kurulmasıyla görevi sona erdi.1969 seçimlerinde Cumhuriyetçi Güven Partisinden yine İstanbul Milletvekili seçilerek, 15 Nisan 1973'te kurulan Talu Hükümetinde dördüncü kez Milli Savunma Bakanı olarak görev aldı.17 Kasım 1974'te Sadi İrmak Hükümetinde beşinci kez Milli Savunma Bakanlığını üstlendi. Bu görevini 31 Mart 1975 'de kurulan IV. Demirel Hükümetine kadar sürdürdü. Kaynak: **Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedi**,İstanbul,1980,s.371

Naim Talu'nun kurduğu koalisyon hşkşmetiyle mecliste grubu bulunan iki parti (A.P. ve C.G.P.) siyasi sorumluluk altına girmiştir. Nihat Erim ve Ferit Melen'in sorumluluğunu parti olarak üstlenmeyi kabul etmemişlerdir.⁹⁶

3.2. BŐLENT ECEVİT HŐKŐMETİ (CHP – MSP KOALİSYON HŐKŐMETİ)

14 Ekim 1973 genel seçimlerinden sonra CHP'nin mutlaka hşkşmeti kurmasını savunan CHP çevreleri arasında, MSP - CHP hşkşmet Koalisyonu kurulması gerektiğini belirtenler gittikçe gş kazandı. Bu gşrüşte olanlara gşre; MSP, dinsel inançları gşlş olan, İslami karakterleri řn planda gelen geniş halk yığınlarının haklarını savunmaya çalışmakta ve bunu yaparken de dinsel motifler kullanmaktaydı. Bu bakımdan siyasi ve ekonomik temel gşrüşleri yşnşnden CHP ile MSP arasında belirgin bir yakınlık vardı. Laiklik sorununun uzun zamandan beri yanlış anlaşılması ya da yorumlanması sonucun, da bu konuda “tarihi bir yanılığ” oluşmuştu. şimdi artık bu yanılığdan kurtulmanın zamanı gelmişti. Bu gşrüşş savunanlar, CHP'nin MSP' ye yakınlamaşını gerektiğini belirtiyor. Ve bunun bir CHP – AP koalisyonundan daha istikrarlı bir hşkşmet olacağını aıklyordu.

Sonundan bir başka formşlşn uygulanma şansı artık kalmadığından, 14 Ocak 1974'te CHP – MSP koalisyon hşkşmetine ilişkin koalisyon protokolş hazırlandı. 16 Ocak'ta hşkşmeti kurma gşrevi ikinci kez Ecevit'e verildi. MSP, Ecevit'in ilk koalisyon şnerisini geri çevirmişti. İkinci şneriyi kabul etti.⁹⁷

Bşlent Ecevit'in Başbakan olduğu CHP-MSP Koalisyon Hşkşmeti 25 Ocak'ta kuruldu. 26.01.1974 tarihinde de Cumhurbaşkanı Fahri Korutşrk'řn şu sşzleriyle gşreve başladı: “Tşrkiye Cumhuriyeti Anayasasının 102 nci maddesi uyarınca teşkil edilen Bakanlar Kuruluna, ilişik listede gşsterilen zevatin atanmış olduğunu arz ederim.”⁹⁸

6 şubat'ta yeni hşkşmet gşvenoyu aldı. Hşkşmet programı CHP ile MSP programlarının bir karışımı idi.

CHP – MSP koalisyon hşkşmeti içinde daha ilk gşnlerde tartışmalar başladı. Bşrokrasinin üst kademelerinde yapılacak olan atamalar, koalisyon içinde her zaman çatışmalara neden oldu. Öte yandan, şrneğin, TRT Genel Mřdřrlřđř'ne atanan İsmail

⁹⁶ Zafer Ŭskřl, Siyaset ve Asker, Cumhuriyet Dşneminde Sıkıyşnetim Uygulamaları, İstnbul,1989, s.140

⁹⁷ 16 Ocak 1974 **Tercşman**, 16 Ocak 1974 **Gşnaydın**, 16 Ocak **Cumhuriyet** 1974 ve diğer dşenem gazeteleri

⁹⁸ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**: Dşenem4,(XV. Dşenem) Cilt 1, Sayfa 316- 317.

Cem (İpekçi) nedeniyle, muhalefet hükümeti sert biçimde eleştirdi. Dönem boyunca TRT Siyasal polemiklere konu oldu.

Hükümet programının önde gelen vaatlerinden bir olan “Genel Af” sorunu koalisyon hükümeti içinde ilk önemli ve derin çatışmanın doğmasına neden oldu. CHP – MSP hükümeti, Protokol de yer alan 12 Mart 1971 döneminin bütünüyle kapatılması amacıyla siyasal suçları da içinde alan bir genel af yasası çıkartılmasını kararlaştırılmıştı. Bu konu, hem koalisyon protokolünde hem de hükümet programında açıklanmıştı. Ancak, MSP içindeki kimi milletvekilleri bundan hoşnut olmadıklarını gösterdiler. Genel af çıkarılması için hazırlana af yasası, TBMM’ye sunuldu. Ama oylama sırasında kimi MSP’li milletvekilleri, 141. ve 142. maddelere giren suçlara yeni siyasal suçların af çıkarılmaması yolunda oy kullandılar. Bu oylama CHP – MSP ortaklığının en önemli çatışmasıydı. CHP daha sonra yasayla ilgili olarak Anayasa Mahkemesine başvurdu ve yasasını iptalini talep etti. Bunun üzerine 141. ve 142. maddeye giren siyasi suçlular da af yasasından yararlandılar. Bu oylamalardan sonra CHP koalisyondan ayrılmak istedi. Ama, sonunda bir uzlaşma sağlandı.⁹⁹

Bu sırada Kıbrıs olayı koalisyon hükümetinin daha bir süre devam etmesini sağladı.

Kıbrıs Harekâtı, koalisyon hükümetinin sonunu da getirdi, çünkü CHP ile MSP’nin Kıbrıs politikaları birbirine karşıtı.

CHP – MSP koalisyon hükümeti birkaç ay dayandıktan sonra, 18 Eylül 1974’te sona erdi. Ecevit başbakanlıktan istifa etti.¹⁰⁰

Kıbrıs Harekâtı dolayısıyla Ecevit’in ve CHP’nin prestiji hayli yükselmişti. CHP hükümetten ayrıldıktan sonra, hemen erken seçim talep etti. Aslında CHP’nin bir hükümet bunalımı oluşturarak bir erken seçime gitmek istemesi, Kıbrıs Barış Harekâtı’ndan sonra doğan yüksek prestijini geniş bir oy potansiyeline çevirerek, tek başına iktidar olmak hedefinden ileri geliyordu. Sağ kanattaki partiler bir erken seçim önerisini reddettiler. CHP’nin parlamentodaki gücü tek başına bir erken seçim kararı almaya yetmiyordu. Bu durumda, yeni koalisyon hükümetleri için formüller bulunmak zorundaydı. 20 Eylül’de başbakanlık görevi yeniden Ecevit’e verildi. Ama Ecevit, yeni hükümeti kuramadı ve görevi iade etti. Hükümetin kuruluş çalışmalarının uzadığını gören Ecevit, yeni hükümetin kuruluşuna değin başbakanlık görevinde kalmayacağını açıkladı. Yeni hükümeti kısa zamanda kurulmazsa, Ecevit başbakanlıktan fiilen de ayrılacaktı. Bundan sonra hükümetin kurulması için başka girişimler olduysa da bu girişimlerden sonuç alınamadı.

⁹⁹ 14 Mayıs Cumhuriyet 1974.

¹⁰⁰ 18 Eylül Hürriyet 1974.

ECEVİT HÜKÜMETİ (26 Ocak 1974- 17 Kasım 1974) BAKANLAR KURULU

Listede yer alan Bakanlar Kurulu Üyeleri Aşağıda verilmiştir

Başbakan	: Bülent ECEVİT ¹⁰¹ (Zonguldak)
Devlet Bakanı ve Başbakan	
Yardımcısı	: Necmettin ERBAKAN ¹⁰² (Konya)
Devlet Bakanı	: Orhan EYÜPOĞLU(İstanbul)
Devlet Bakanı	: İsmail Hakkı BİRLER (Tokat)
Devlet Bakanı	: Süleyman Arif EMRE (İstanbul)
Adalet Bakanı	: Şevket KAZAN (Kocaeli)
Milli Savunma Bakanı	:Hasan Esat IŞIK (Bursa)
İçişleri Bakanı	: Oğuzhan ASİLTÜRK ¹⁰³ (Ankara)

¹⁰¹ Bülent ECEVİT : (1925 -) İstanbul 'da doğdu. Babası Prof. Dr. Fahri Ecevit, Ankara Üniversitesi'nde adli tıp profesörlüğü ve 1943- 1950 yılları arasında Kastamonu Milletvekiliği yaptı. Annesi ressam Nazlı Ecevit'tir. Eşi Rahşan (Aral) ile 1946 yılında evlendi.İkisi de 1944 yılında İstanbul Amerikan Koleji'ni bitirdi. 1944'de çalışma yaşamına girdikten sonra, İşten ayrılabilirdiği zamanlarda Ankara Üniversitesi'nde İngiliz Dili ve Edebiyatı, Londra Üniversitesi'nde Sanskrit, Bengalce, sanat tarihi bölümlerine devam etti.1944 yılında Ankara'da Basın – Yayın Genel Müdürlüğü'ne İngilizce çevirmeni olarak girdi.1946- 1950 arasında Londra 'da Türk Basın Ateşliği yaptı.1950-60 arasında ' Ulus' ve 'Halkçı' gazetelerde yazar ve yazı işleri müdürü olarak görev yaptı.1965 yılında Milliyet gazetesinde günlük yazılar yazdı.1950'lerde Forum dergisinin yazı işleri kadrosunda yer aldı. 1957-1980 arasında, önce Ankara, sonra Zonguldak'tan Cumhuriyet Halk Partisi'nin Milletvekili oldu.1960-1961'de Kurcu Meclis Üyeliği yaptı.1972 Mayıs'ında CHP Genel Başkanlığı'na seçildi.1974'de, Cumhuriyet Halk Partisi ile Milli Selamet Partisi'nin kurdukları karma Hükümetin Başbakanlığını yaptı.On ay süren bu ilk Başbakanlığı döneminde,Kıbrıs Barış Harekatı gerçekleşti.1977'de azınlık hükümeti kurdu,fakat güvenoyu alamadı.1978'de,Partisinin TBMM'de Çoğunluğu bulunmamakla birlikte,bazı bağımsız üyelerin ve küçük partilerin katkısıyla bir hükümet kurdu.BU Başbakanlık dönemi 21 ay sürdü.1980'den sonra Yasaklı oldu.1987 yılında DSP Genel Başkanı oldu.1991'de Zonguldak'tan milletvekili seçildi.1994 yılında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde Doğu Akdeniz Üniversitesi'nce Ecevit'e fahri doktora diploması verildi. Kaynak: Türker Sanal; **Türkiye Cumhuriyeti ve 50 Hükümeti**, Ankara,1995.s.48-49

¹⁰² Necmettin ERBAKAN : (1926 -) Sinop'ta doğdu. Türk Siyaset Adamı.Milli Nizam (MNP) ve Milli Selamet Partisi (MSP) genel başkanlığı, 1974- 1978 arasında üç kez devlet başkanlığı ve başbakan yardımcılığı yaptı. Ortaöğrenimini İstanbul Erkek Lisesi'nde tamamladı.1948'de İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) Makine Fakültesi'ni bitirdi.Aynı fakültede asistan oldu. Almanya'da Aechen Teknik Üniversitesi'nde doktora yaptı. 1954'te İTÜ'de doçent oldu.1956- 63 arasında Gümüş Motor Dizel Motorları Fabrikası genel müdürlüğünde bulundu.1965 yılında profesörlüğe yükseldi. Erbakan Şubat 1974'te kurulan CHP-MSP Koalisyon hükümetinde devlet bakanı ve başbakan yardımcısı oldu. 12 Eylül 1980'de Silahlı Kuvvetlerin müdahalesinden sonra uzun süre siyaset yasağı geldi.11 Ekim 1987'DE Refah Partisi genel başkanlığına getirildi. Kaynak: **Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedi**, İstanbul,1980,s.232- 233

¹⁰³ Oğuzhan ASİLTÜRK : (1935-) Hekimhan'da doğdu. İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) İnşaat fakültesini bitirdi. Asiltürk Proje adlı mühendislik bürosunun sahibidir.1973- 1977 ve 1977-1980 arasında iki dönem MSP Milletvekili seçildi. CHP – MSP koalisyon hükümetinin mimarı oldu. Sanayi ve Teknoloji ve İçişleri Bakanlığı yaptı. Parlamenterliği 12 Eylül darbesiyle kesintiye uğrayan Asiltürk , MSP Davası sebebiyle 1 yıl gözaltına alındı.10 yıl siyasetten yasaklandı. 1987'de RP' nin genel sekreterliğine seçildi.11

Dışişleri Bakanı	: Turan GÜNEŞ ¹⁰⁴ (Kocaeli)
Maliye Bakanı	: Deniz BAYKAL ¹⁰⁵ (Antalya)
Milli Eğitim Bakanı	: Mustafa ÜSTÜNDAĞ (Konya)
Bayındırlık Bakanı	: Erol ÇEVİKÇE (Adana)
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı	: Selahattin CİZRELİOĞLU (C.Senatosu Üyesi Diyarbakır)
Gümrük ve Tekel Bakanı	: Mahmut TÜRKMEÑOĞLU (İzmir)
Gıda-Tarım ve Hayvancılık Bakanı	: Korkut ÖZAL ¹⁰⁶ (Erzurum)
Ulaştırma Bakanı	: Ferda GÜLEY (Ordu)
Çalışma Bakanı	: Önder SAV (Ankara)
Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı	: Cahit KAYRA (Ankara)
Turizm ve Tanıtma Bakanı	: Orhan BİRGİT (İstanbul)
İmar ve İskan Bakanı	: Ali TOPUZ (İstanbul)
Köyüşleri ve Kooperatifler	

yıl sonra tekrar Malatya'dan Milletvekili seçildi. Fazilet Partisine girdi.Bazı tavırları ve sözleri parti içinden eleştiri aldı. Bkz.Ana Britanica, 2. Cilt

¹⁰⁴ Turan GÜNEŞ : (1921- 1982) Kandıra'da doğdu.Galatasaray Lisesi'ni, İstanbul Üniversitesi Hukuk fakültesi'ni bitirdi.(1945). Paris'te hukuk doktorası'nı yaptı,dönüşünde İstanbul Hukuk Fakültesi'ne asistan oldu,doçentliğe yükseldi.(1954). Demokrat Parti'den Kocaeli Milletvekili seçildi.(1954- 1957). DP içindeki ispat hakkının öncülerinden olarak bu partiden ayrıldı.Hürriyet Partisinin kurucuları arasında yer aldı.(1956)Hür P'nin CHP'ye katılmasından sonra CHP yönetiminde yer aldı.1961'de Üniversite'ye dönüp Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde idare hukuk profesörü oldu.Kocaeli milletvekili seçildi(1973- 1980).I. Bülent Ecevit hükümetinde dışişleri bakanı olduğu dönemde (1974),Kıbrıs Barış Harekatı gerçekleştirildi.II: Ecevit hükümetinde başbakan yardımcısı oldu.(1977) 12 Eylül 1980'den sonra Avrupa Konseyi'nde Türkiye'yi temsil etti.Bilimsel Yapıtlarının yanı sıra siyasi konulardaki araba devrilmeden önce (1982) adlı yapıtı ölümünden sonra yayımlandı. Kaynak: **Görsel Ansiklopedisi**, İstanbul,1981,4852

¹⁰⁵ Deniz BAYKAL : (1938 -) Antalya'da doğdu. 1959 yılında Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesine 1960 yılında girdi.1963'te doktora çalışmalarını tamamladıktan sonra 2 yıl ABD'de kaldı ve Columbia ile Berkeley üniversitelerinde çalışmalarını sürdürdü.1973 yılında yapılan Genel Seçimlerde CHP'den Antalya Milletvekili seçildi.1974 yılında kurulan I. Ecevit Hükümetinde maliye bakanlığı,1978 yılında kurulan II.Ecevit Hükümetinde ise Enerji ve tabii Kaynaklar Bakanı oldu.12 Eylül 1980 yılından sonra siyasi yasaklılar arasına girdi. 1987 yılında SHP'den Antalya Milletvekili seçildi 1992 yılında toplanan CHP Kurultayı'nda Genel Başkanlığa seçildi. 1995 yılında kurulan DYP-CHP koalisyonunda başbakan ve dışişleri bakanlığı görevinde bulundu.

¹⁰⁶ Korkut ÖZAL : (1929 -) Malatya 'da doğdu. Türk siyaset adamı, yönetici,bankacı. İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat Fakültesi'ni bitirdi. (1951) Ortadoğu teknik üniversitesi öğretim üyeliği yaptı. Milli Selamet Partisi'nin kurucuları arasındadır. Bu partiden Erzurum Milletvekili seçildi.(1973). Tarım Bakanlığı(1974- 1975- 1977), İçişleri Bakanlığı (1977- 1978) yaptı. 1980'den sonra aktif siyasetten çekildi. Cumhurbaşkanılarından Turgut Özal'ın kardeşidir. Kaynak: **Görsel Ansiklopedisi** İstanbul,1981s.9063

Bakanı	: Mustafa OK (Manisa)
Orman Bakanı	: Ahmet ŞENER (Trabzon)
Gençlik ve Spor Bakanı	: Muslihittin Yılmaz METE (C.Senatosu Üyesi) (Adana)

3.3. SADİ IRMAK HÜKÜMETİ

Bu, daha çok teknokrat ve bürokratlardan oluşan bir hükümetti. 29 Kasım 1974 günü yapılan güven oylamasında sadece 17 güvenoyu alarak düştü.¹⁰⁷ Sadi Irmak Hükümeti, Meclis'ten güvenoyu alamamıştı, ama yerine başka bir hükümet kurulamadığından, güvenoyu alamamış bir hükümet olarak aylarca görev yaptı.

12 Kasım'da kontenjan senatörü Sadi Irmak'a hükümeti kurma görevi verildi. 17 Kasım'da Sadi Irmak hükümeti kuruldu. Irmak hükümeti "partiler – üstü" bir karakter taşımaktaydı.

Bu, daha çok teknokratlardan oluşan bir hükümeti ve 29 Kasım'da yalnızca 17 güvenoyu alarak düştü.¹⁰⁸ Irmak Hükümeti meclisten güvenoyu alamamıştı, ama yerine başka hükümet de kurulamadığından, güvenoyu alamamış bir hükümet olarak aylarca görev yaptı.

1 Mart'ta Sadi Irmak'a yeniden hükümeti kurma görevi verildi. Irmak görevi 13 Mart'ta iade etti. 19 Mart'ta aynı görev bu kez yeniden Ecevit'e verildi. Ecevit, görevi kabul etmedi. Demirel'e hükümet kurma görevi verildiğinde uzun zaman geçtikten sonra Demirel koalisyon hükümeti kurabilmek girişimlere başladı. Artık durum 14 Ekim seçimlerinin hemen sonrasında benzemiyordu.

CHP – MSP koalisyon hükümeti'nin sona erdiği günden itibaren, 200 günü aşkın bir süre hükümet kurulamadı ve parlamentonun güvenine sahip olmayan Sadi Irmak Hükümeti fiilen görevde kaldı.

Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk tarafından 12 Kasım 1974'de Kontenjan Senatörü Ord. Prof. Sadi Irmak'a hükümeti kurma görevi verilmiştir. 19 Kasım 1974'de 4951 Sayılı Kanun hükümlerine istinaden Sadi Irmak'ın teklifi üzerine onaylanan Bakanlar Kurulu Listesi Aşağıda verilmiştir.¹⁰⁹

¹⁰⁷ T.B.M.M. Tutanak Dergisi : Dönem 4, (XV.:Dönem), Cilt 1, sayfa 340-341

¹⁰⁸ **Hürriyet** 30 Kasım 1974, **Tercüman** 30 Kasım 1974.

¹⁰⁹ Daha Fazla Bilgi için Bkz. **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**: Dönem 4, cilt 1,s. 316- 317

SADI IRMAK HÜKÜMETİ (17 Kasım 1974- 31 Mart 1975) BAKANLAR KURULU

Başbakan	: Sadi IRMAK ¹¹⁰ (C. Senatosu Kontenjan Üyesi)
Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı	: Zeyyat BAYKARA (C.Senatosu Kontejan Üy.)
Devlet Bakanı	: Mehmet ÖZGÜNEŞ(C.Senatosu Üyesi)
Devlet Bakanı	: Muhlis FER (T.B.M.M dışından)
Devlet Bakanı	: Salih YILDIZ (Van)
Adalet Bakanı	: Hayri MUMCUOĞLU (C.Senatosu Üyesi) (Tekirdağ)
Milli Savunma Bakanı	: İlhami SANCAR(İstanbul)
İçişleri Bakanı Üyesi(Adana))	:Mukadder ÖZTEKİN(C.Senatosu
Dışişleri Bakanı	: Melih ESENBEL (T.B.M.M Dışından)
Maliye Bakanı	: Bedri GÜRSOY(T.B.M.M Dışından)
Milli Eğitim Bakanı	: Safa REİSOĞLU (T.B.M.M Dışından)
Bayındırlık Bakanı	: Vefa TANIR ¹¹¹ (Konya)
Ticaret Bakanı	: Haluk CİLLOV(T.B. M.M dışından)
Sağlık ve Sosyal Bakanı Yardım Bakanı	: Kemal DEMİR (Bolu)
Gümrük ve Tekel Bakanı	: Baran TUNCER (T.B.M.M dışından)
Gıda – Tarım ve Hayvancılık Bakanı	: Reşat AKTAN (T.B.M. M dışından)

¹¹⁰ Sadi IRMAK : (1904- 1990) Seydişehir’de doğdu.1924 yılında tıp öğrenimi için Almanya’ya gitti.1939 yılında Berlin Tıp Fakültesi’nden mezun oldu. İstanbul Tıp Fakültesinde 1933’te doçent,1940’da profesör oldu. 1943 yılında CHP Diyarbakır Bölge Müfettişliği yaptı.1943’te Konya’dan milletvekili seçildi.1945 yılında Türkiye’nin ilk Çalışma Bakanı oldu.1956 yılında Ordinaryüs Profesör ünvanını aldı.1973’te üniversiteden emekli oldu.1974’te hükümeti kurmakla görevlendirildi. Irmak TBMM’den güvenoyu almamasına rağmen 31 Mart 1975’e kadar görevde kaldı.12 Eylül askeri harekâtından sonra 15 Ekim 1981’de kurulan danışma meclisine seçildi. Siyaset ve tıp alanındaki yayınlarıyla tanınan . Irmak, 11 Kasım 1990 tarihinde İstanbul’da öldü. Kaynak: Türker Sanal; **Türkiye Cumhuriyeti ve 50 Hükümeti**, Ankara,1995.s.50.

¹¹¹ Vefa TANIR: İstanbul Tıp Fakültesini bitirdi. Güven Partisi ve Doğru Yol Partisi (DYP) Kurucu Üyesi. Milli Savunma Bakanlığı yaptı.

Ulaştırma Bakanı	: Sabahattin ÖZBEK(C.Senatosu Kontenjan Üyesi)
Çalışma Bakanı	: Turhan ESENER (T.B.M.M dışından)
Sanayi ve Teknoloji Bakanı	: Mehmet GÖLHAN (T.B.M.M dışından)
Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı	: Erhan İŞİL (T.B.M.M dışından)
Turizm ve Tanıtma Bakanı	: İlhan EVLİYAOĞLU (T.B.M.M. dışından)
İmar ve İskan Bakanı	: Selahattin BABÜROĞLU(C. Senato Kon.Ü)
Köyİşleri ve Kooperatifler Bakanı	: İsmail Hakkı Aydınoğlu (T.B.M.M.dışından)
Orman Bakanı	: Fikret SAATÇİOĞLU(T.B.M.M dışından)
Gençlik ve Spor Bakanı	: Zekai BALOĞLU (T.B.M.M dışından)
Kültür Bakanı	: Nermin NEFTÇİ (T.B.M.M dışından)
Sosyal Güvenlik Bakanı	: Sadık ŞİDE(T.B.M.M Dışından)

3.4. IV. DEMİREL HÜKÜMETİ

1 Mart 1975’de başbakanlık görevi yeniden Sadi Irmak’a verildi. Fakat Sadi Irmak görevi kabul etmedi. 13 Mart’ta görevi iade etti. 19 Mart’ta aynı görev, bu kez yeniden Ecevit’e verildi. Ecevit, görevi kabul etmedi.

CHP’nin yeni hükümet ortağı bulamaması ve erken seçime de gidilmemesi üzerine, uzun süren hükümet bunalımı döneminde Demirel, yeniden iktidara geçebilmek amacıyla bütün sağ kanat partilerini kapsayan bir koalisyon hükümetinin kurulmasına çaba harcadı. Amaç sol kanatta yer alan tek büyük parti olan CHP’nin yeniden iktidar olmasını engellemek ve o sıralarda gelişme eğilimi gösteren sol muhalefetin güçlenmesini durdurmaktı. Bu koalisyon, bu anlamda, sola karşı bütün sağ kanat partilerinin bir birliği olacaktı. Demirel başkanlığında kurulacak ve AP ağırlıklı olacak olan hükümet AP, MSP, MHP ve CGP’ce destekleniyordu. Fakat bu durumda bile parlamentoda mutlak çoğunluk sağlanamıyordu.

28 Mart’ta DP’de uzun zamandan beri beklenen bir kopma oldu ve 9 milletvekili partiden ayrıldı. 31 Mart’ta da Demirel 4 partiden oluşan hükümeti, bağımsızların da desteğiyle kuracağını açıkladı. Demirel, 12 Mart muhtırası ile devrilmesinden yaklaşık 4 yıl sonra yeniden başbakan olmuştu. Yeni hükümeti, 12 Nisan’da meclisten güvenoyu aldı.¹¹²

¹¹² **Hürriyet** 13 Nisan 1975, Ahmad: **Demokrasi Sürecinde Türkiye**, s.275.

Hükümetin kurulmasıyla birlikte, daha Sadi Irmak Hükümeti döneminde yeniden başlamış olan “öğrenci hareketleri” kısa zamanda “karşıt görüşlü” öğrenciler arasındaki silahlı çatışmaya dönüşecekti. Çatışmalarda meydana gelen ölüm olayları ise, 1975 – 1977 döneminde her zaman ön planda kalacaktı. Yeni hükümete karşı gelişen sol muhalefetin hükümet karşıtı siyasal protesto gösterileri de yoğunlaşacaktı. Böylece, 1975’te kendini göstermeye başlayan enflasyon, sosyal alanda genişleyen bir huzursuzluk ve sağ sol kanatlar arasında kanlı çatışmalarla koşutluk gösterdi

O günlerde bu olaylar meclis gündeminde sıkça yer almaktaydı. En ufak bir hadise bile meclise taşınmakta karşılıklı atışmalar şeklinde geçmektedir. Bu konuya köklü bir çözüm bulunmamaktadır.

A.P. grubu adına İlhami Ertem bu konuda ki görüşlerini şöyle sıralamıştır; “...Şimdi Sayın Başbakan buyurmuşlardır ki; “Bunların arkasında politikacılar vardır.”Yine demişlerdir ki; “Bu olayların içinde olmamaları gereken, politikaya karışmamaları gerekenler vardır.” İşte biz de diyoruz ki, bunlar meydana çıkmamıştır; genel görüşme açılın; “kimdir bu politikacılar, bu hadiselerin arkasında’ ki politikacılar kimdir?” bu belli olsun. Politikaya karışmamaları gerekenler varken karışmış olanlar kimlerdir, bunlar da anlaşılın.

Binaenaleyh, bir tarafta böyle eserleri seçenler varken, okul içinde bu karışıklığı yaratanlar varken, yalnızca milliyetçi görünüş içinde olan öğretmenlerin, hem de genç, stajyer hanım öğretmelerin bakanlık emrine alınması, Sayın Bakanın başta söyledikleri hoşgörülle, hadiseleri tarafsız mütalaa ile birleşemez. Bütün bunların anlaşılması için lütfedin genel görüşme açalım; bozkurdun da münakaşasını yapalım, Türk Milliyetçiliğinin de, Cumhuriyet Halk Partili Sayın Tunceli milletvekillerinin yaptığı basın toplantısının da münakaşasını yapalım ve Türkiye’de bu olaylar meydana çıksın¹¹³

D.P. grubu adına Nazım BAŞ (İçel); “ ...Sayın Başkan, Muhterem milletvekilleri;

Son zamanlarda ve diğer müesseselerde meydana gelen öğrenci olayları için genel görüşme açılmasına dair Antalya Milletvekili Sayın İhsan Ataöv ve arkadaşları tarafından verilen önerge üzerine Demokratik Parti Grubunun görüşlerini arz etmek üzere söz almış bulunuyorum.

Özellikle, Hükümetin kuruluşundan sonra birden bire gelişen ve ortaöğretim müesseselerine kadar sirayet eden öğrenci kavgaları 12 Mart öncesinin öğrenci olaylarıyla

¹¹³ Daha Fazla Bil. Bkz; T.B.M.M. Tutanak Dergisi: IV.Dönem,(XV. Dönem),sayfa 325.

bazı noktalara bağlantı kurmaktadır. Bu olayların gayesi nedir; sebebi nedir; niçin böyle zamanda tekrar patlak vermiştir? Bunları bilmekte fayda vardır.

... Yine Sayın Milli Eğitim Bakanı, Bakanlık makamına oturur oturmaz ilk icraat olarak ve Türk Ceza Kanununun 141 ve 142 nci maddesinden takibat görmüş öğretmenlerin iadesini öngören kararıyla, ortaöğretimdeki 12 Mart öncesinin eylemci, boykotçu ve anarşist öğretmenlerini tekrar göreve iade etmekle ortaöğretimdeki huzursuzluk ve kavgalara tekrar sebebiyet vermiştir.

16 Mart 1974 tarihinde öğretmen okullarının kuruluş yıldönümü dolayısıyla Tunceli İlk öğretmen Okulunda meydana gelen ve içinde Türk Bayrağının yuhalanması ve hâşâ, Allah'ı elinde rakı kadehi ile temsil eden Kurban piyesinin oynanması ve okulun bir müddet kapanmasına dair Tunceli olayları. Ardahan ve Erzurum'da meydana gelen öğrenci olayları...

22 Mart tarihinde Gümüşhane Lisesinde sağ sol çatışması neticesinde on beş kişinin yaralanmasına sebebiyet veren öğrenci kavgaları... Bu misaller saymakla bitmeyecek kadar çoktur; daha fazla zamanınızı almamak için bu kadar misalle yetiniyorum.

Gençlerimiz milli ruh, manevi değerlere saygılı tarihine örf ve adetlerine sadık, milli duygu ve fikirlerle yetiştirilmelidir. Muhterem arkadaşlarım, bütün bu iddiaların açıklık kazanması için görülüyor ki bu mevzuda bir genel görüşme açılmasına zaruret vardır. Verilen önerenin lehine oy kullanacağımızı belirtir D.P. Grubu adına hepimize saygılarımla selamlarım” (D.P. sıralarında alkışlar.)¹¹⁴

C.H.P. Grubu adına Davut Aksu (Kars); “ ...Sayın Başkan, muhterem milletvekilleri;

Sayın İhsan Ataöv ve arkadaşları tarafından, son gençlik olayları ilgili olarak ilgili olarak, Hükümet hakkında bir genel görüşme açılması istenmiştir. Önerge sahiplerinin görüşme açılması istemelerindeki amaç nedir? Önce bunu araştıralım.

Amaç; devamlı surette, Mecliste bir huzursuzluk yaratmaktır. Amaç; 12 Mart öncesi olaylarının devam ettiği imajını vermek ve bunu kamuoyuna yansıtmaktır. Amaç; af kanununun Meclise döneceği sıralarda tansiyonu yüksek tutmak, duygusal davranışı akılcı davranışa hâkim kılmaktır. Amaç; sermaye çevreleriyle beraber yürüttükleri koroyu devam ettirmek ve onlara hoş görünmektir...

Arkadaşlar amaç; iktidar partilerinin kanatları arasına nifak sokmaktır. Unuttukları fakat farkına varamadıkları bir şey var. O da şu: Her gençlik olayının deşeleyişinde geçmiş

¹¹⁴ T.B.M.M. Tutanak Dergisi IV. Dönem (XV. Dönem), T.B.M.M. Basımevi, Ankara, Sayfa 326- 328.

iktidarın tartsızlığı var. Bunun ortaya çıkacağından habersizdirler Bu olayların meydana gelişi araştırıldığında dikkat edeceğimiz müşterek noktalar vardır:

Olayların müşterek taraflarından birisi af kanununun komisyona gelişi sıralarına rastlamasıdır. Olayların hepsi üç gün içinde olur. Olaylar, hemen hemen aynı günde olur, Ardahan ve Gümüşhane olayları da aynı güne rastlar. Olayların orta dereceli okullarda çıkması çok dikkati calip, şey Üniversitelere artık giremeyişlerinin sebebi, olayların bir saman alevi gibi kısa zamanda sönüşü de artık gençlerin bile bu nevi kışkırtmalara meydan vermedikleri veya müsaade etmediklerini ortaya koymaktadır...”

C.G.P. grubu adına Talat Oğuz (Mardin);“...Sayın Başkan, muhterem milletvekilleri;

Antalya milletvekili Sayın İhsan Ataöv ve 11 arkadaşının, son günlerde ortaöğrenim ve öğretmen okullarında meydana gelen olaylar ve bu olaylar karşısında yetkililerin tutum ve davranışları konusunda Anayasanın 88 nci, Millet Meclisi İçtüzüğünün 100 ncü maddeleri uyarınca bir genel görüşme yapılması üzerinde Cumhuriyetçi Güven Partisi Grubunun görüşlerini arz ediyorum.

Bu arada bir hususu tescil etmekte yarar görmekteyiz, fayda mülahaza etmekteyiz. Atatürk, “Gençliği yetiştiriniz, onlara ilim ve irfanın müspet fikirlerini veriniz. İstikbalin aydınlığına onlarla kavuşacaksınız” demiştir. İktidar ve muhalefet olarak Türk toplumunu çağdaş uygarlık düzeyine yükselterek, uygar toplumlar arasına katmak, Cumhuriyeti hedefine ulaştırmak kutsal vazifemizdir.

Türk Milletinin çağdaş batı uygarlık düzeyine ulaşmasını sağlamak için her şeyden evvel Batı uygarlığını bütünüyle kabul etmek, toplumun gelişmesini engelleyen, insan şahsiyetini zedeleyen bilim dışı istismarlara yer vermeyecek şekilde bir Atatürk gençliğini yetiştirmenin umudunu taşımaktayız...

Hükümetin açık şekilde taraf tutan ve olaylara önyargıyla bakan tutumunu hatalı görüyoruz. Bazı sorumlu Hükümet üyelerinin beyanları, olaylara bir defa daha yanlış teşhis konulduğunu göstermektedir...

Bir başka bakan, tasfiyeden bahseden tek taraflı sözler sarf etmiştir. Öğretmen okullarında ve başka okullarda cereyan eden ve Hükümetin peşin hükümle tek taraflı tutum izlemesi, endişe vericidir. Konunun etraflıca ele alınması için bir genel görüşme açılmasında yarar görmekteyiz. Ne Leninci Atatürk düşmanlarından, ne teokratik devlet özlemcisi Atatürk düşmanlarından bu millete hayır gelmez. Faşizmi de, komünizmi de, teokratik devlet özlemini de Anayasa dışı sayıyor ve hepsini reddediyoruz.

Milliyetçiliği faşizm sayan zihniyeti de reddediyoruz. Komünistlerin, kendilerinden olmayan herkese “ faşist” diye saldırdıklarını da biliyoruz. Aşırı solun tuzağına Türkiye’yi düşürmemek için millet gerekli uyanıklığı göstermesini bilecektir.

Bir genel görüşme açılmasında yarar görüyoruz. Türk geçliğine inanıyoruz. Gençliğimizi geleceğimizin teminatı olarak görüyoruz. Gençlerin sorunlarına sevgi ile, şefkatle eğilmek lüzumuna inanıyoruz. Kökü yurt dışında olan örgütlerin gençliğimize bir defa daha el uzatmasına engel olmak şarttır.

Genel görüşme açılmalıdır. Yüce Meclise saygılar sunarım.”¹¹⁵

Başkan: “Teşekkür ederim. Sayın Oğuz. Gruplar ve Hükümet adına konuşmalar tamamlanmıştır. Şimdi önergede imzası bulunan Sayın Ünat Demir daha evvelki birleşim söz istemişse de, önergenin ilk imza sahibi olarak söz istediği cihetle Sayın İhsan Atöv’e söz veriyorum.”¹¹⁶

İhsan Ataöv’ün ikinci defa aynı doğrultuda yaptığı açıklamalardan sonra Genel görüşme açılması için yapılan oylamada genel görüşme açılması kabul edilmemiştir.¹¹⁷

AP lideri Süleyman Demirel’e hükümeti kurma görevi verildi...200 günü aşkın süre hükümet kurulamaması, CHP’ne yeni ortak çıkmaması, parlamento çoğunluğunun erken seçime yanaştırılmaması, AP liderine sağ kanat partilerini toplama ve ortak hükümet oluşturma imkanı vermiştir.¹¹⁸

12 Nisan 1975 günü Demirel başkanlığındaki AP- MSP- CGP- MHP- Bağımsızlar ortak hükümetine, 218 red oyuna karşılık 222 güvenoyu çıkmıştır. Böylelikle ortak hükümet göreve başlamış oldu.¹¹⁹

12 Ekim 1975’te 25 ilde senato kısmi seçimleri yapıldı. Seçimlerde AP geçerli oyların %40,8’ini alarak 27 senatörlük elde ederken, oyların %43,3’ünü elde eden CHP 25 senatörlük kazandı. MSP’nin kazandığı senatörlük sayısı ise 2 idi. Seçimler genel olarak değerlendirildiğinde, AP’nin oyunda 1973 seçimlerine göre yaklaşık % 11 oranındaki yükselme görüldü. DP’nin oyunda büyük çapta bir düşme oldu. CGP seçimlere katılmadı ve AP’ yi desteklediğini açıkladı. Hükümetteki partiler içinde AP’nin kazançlı çıktığı görüldü. DP ise erime sürecine girdi.¹²⁰

¹¹⁵ T.B.M.M. Tutanak Dergisi: IV. Dönem (XV. Dönem), T.B.M.M Basımevi, Ankara, sayfa 334- 335

¹¹⁶ a.g.e., s. 335.

¹¹⁷ a.g.e., s.338

¹¹⁸ Bkz.: Hikmet Özdemir, “Siyasal Tarih 1960-1980”, **Yakınçağ Türkiye Tarihi, 1908-1980**, Hazırlayan : Sina Akşin, İstanbul-2004, s.273.

¹¹⁹ T.B.M.M Tutanak Dergisi: Dönem 4, (XV. Dönem) Cilt 11,13 Nisan 1975 **Hürriyet, Tercüman, Günaydın**

¹²⁰ T.B.M.M. Tutanak Dergisi: IV. Dönem(XV. Dönem), T.B.M.M. Basımevi, Ankara

Milletvekili ara seçimi yapılan yerlerde ise, 5 milletvekilliğini AP birini de CHP kazandı. 27 ilde seçim sonuçları ele alındığında, CHP'nin oy oranının %43.32'ye ve AP'nin ise %41.35'e yükseldiği görüldü. CHP, geçici oy oranını yine artırmıştı ve CHP'nin oy oranı %8.01 AP'nin ise %10.67 arttı. 1973 seçimlerinde bu illerde AP ile CHP arasındaki oy farkı CHP lehinde %4.63 iken bu kez CHP lehinde, ama yalnızca %1.97 idi¹²¹.

Seçim sonuçları CHP tek başına hükümet kurabilecek bir oy potansiyeli olduğunu kanıtlamıştı, ama AP'nin ardaki oy farkını kapatmaya başladığı da görülmekteydi. Ayrıca, seçimlere katılma oranının olağanüstü düşüklüğü de dikkat çekiciydi.

Dörtlü koalisyon hükümeti 1977 genel seçimlerine değin sürdü. Bu dönemde, koalisyon ortakları arasındaki siyasal çekişme ve çatışmalar hiçbir zaman son bulmadı. Bu nedenle, siyasal ve ekonomik kararlar ya son derece güçlkle ve genellikler de geç kalınmış olarak alınabildi ya da hiç alınmadı. Hükümet hem parlamento da küçük bir oy farkına dayandığından güçlü bir yönetim kuramadı, hem de bir koalisyon hükümetinde görülebilecek türden içinde taşıdı.

Bu dönemde en önemli dış politika sorunu Kıbrıs konusuydu. Ama, bu konuda fiilen ileri bir adım atılmadı ve konu çözümsüz kaldı. Bunda, koalisyon ortaklarının Kıbrıs konusunda bir ortak politika üzerinde anlaşmaya varamamış olmalarının en önemli rolü oldu. Ayrıca Kıbrıs sorunuyla oluşan Türk – Amerikan ve Türk – Yunan ilişkilerinin ürettiği bazı sorunlar yine çözümsüz kaldı.

12 Mart muhtırası ile zayıflayan sol muhalefet bu dönemde yeniden gelişmeye başladı. Başta DİSK olmak üzere, öbür sol kanat meslek örgütleri ve kuruluşları güçlendiklerini değişik zamanlarda ve değişik biçimdeki protesto gösterileriyle kanıtlamaya çalıştı. Sol muhalefet bu sırada, hemen bütün meslek örgütlerinde etkinlik kazandı. DİSK, işçi sendikası olarak, olağanüstü hızla genişleme sürecine girdi.

Sosyal huzursuzluk ekonomik sorunlarla koşutluk gösteriyordu. 1974 petrol bunalımından sonra, ülkenin ekonomik sorunları da ağırlaşmaya başlamıştı. Dış ticaret dengesindeki açıkların hızla büyümeye başlaması, döviz darboğazı ve sürekli olarak yükselme eğilimi gösteren enflasyon ekonomi üzerindeki yıkıcı etkilerini gösteriyordu.

Temmuz 1976'da ordudaki iç atamalarla ilgili olarak önemli bir gelişme oldu. Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Emin Alpkaya, görevinden kendi isteğiyle ayrıldı ve yerine Korgeneral Cemal Engin getirildi. Bu atama, hükümetle silahlı kuvvetler arasında

¹²¹ Türkiye İstatistik Kurumu 1923- 2004, Ankara, 2005, s. 175.

bir gerginliğin doğmasına neden oldu. Geleneklere göre, bu makama Orgeneral İrfan Özyaydın'ın atanması gerekiyordu. Bu atama, ordunun yeniden siyasal tartışma konusu olmasına yol açtı. Ancak, Ağustos'ta toplanan Yüksek Askeri Şura Engin'in emekliye sevk edilmesine karar verdi ve Hava Kuvvetleri Komutanı da değişti. Ne var ki, İrfan Özyaydın bu makama getirilmedi. Yine bu yıl, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Semih Sancar'ın görev süresi hükümet kararıyla bir yıl daha uzatıldı

IV. DEMİREL HÜKÜMETİ (31 Mart 1975- 21 Haziran 1977) BAKANLAR KURULU

Başbakan	: Süleyman DEMİREL ¹²² (Isparta)
Devlet bakanı ve Başbakan Yardımcısı	: Necmettin ERBAKAN(Konya)
Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı	: Turhan FEYZİOĞLU ¹²³ (Kayseri)
Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı	: Alparslan TÜRKEŞ ¹²⁴ (Adana)
Devlet Bakanı	: Seyfi ÖZTÜRK(Eskişehir)
Devlet Bakanı	: Hasan AKSAY (İstanbul)

¹²² Süleyman DEMİREL : (1924-) Isparta'nın Atabey İlçesine bağlı İslamköy'de doğdu. Şubat 1949'da İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat Fakültesi'nden mezun oldu. 1954 yılında DSİ Barajlar Dairesi başkanı,1955 yılında da Devlet Su İşleri Genel müdürü oldu.1965'de 13.Başbakan oldu. Buna mutakip Demirel 14 T.C Hükümeti kurdu.12 Eylül askeri müdahalesi üzerine uzun süre siyasetten uzak kaldı.30 yaşında Genel Müdür,40 yaşında önce Parti Genel Başkanı, sonra Başbakan olan Demirel 12 seneye yakın Başbakanlık görevinde bulunmuştur.16 Mayıs 1993 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Türkiye'nin 9. Cumhurbaşkanı olarak Seçilen Demirel, Nazmiye Demirel ile evlidir. İngilizce bilen Demirel'in pek çok yazılı kitabı, makalesi ve konuşmaları bulunmaktadır. Kaynak: Türker Sanal; **Türkiye Cumhuriyeti ve 50 Hükümeti**, Ankara,1995.s.33- 34

¹²³ Turan FEYZİOĞLU : (1922- 1988) Kayseri'de doğdu. Türk siyaset adamı. Kurucusu olduğu. Güven Partisi (GP) ve Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) genel başkanlığını yapmış, bakanlık ve başbakan yardımcılığı görevlerinde bulunmuştur.1941'de Galatasaray Lisesi'ni, 1945'te İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi.1946'da Siyasal Bilgiler Okulu İdare hukuku asistanı oldu.1949 yılında doktorasını tamamladı.1951'de doçentliğe, 1955'te profesörlüğe yükseldi. Feyzioğlu,12 Mart müdahalesi sonrasında kurulan hükümetler, partisinden üye vererek destekledi.1975'te kurulan Demirel Hükümetinde devlet bakanlığı ve başbakan yardımcılığı üstlendi.12 Eylül harekâtı sonrasında siyasal yaşamdan çekildi. Kaynak: **Yeni Hayat Ansiklopedisi**, İstanbul,1980,s.547

¹²⁴ Alparslan TÜRKEŞ : (1917- 1997) Kıbrıs Lefkoşa'da doğdu. Asıl adı Hüseyin Feyzullah ,asker ve siyaset adamı.Cumhuriyet Köylü Millet Partisi (sonradan Milliyetçi Hareket Partisi) genel başkanlığı yapmış,1987'de de Milliyetçi Çalışma Partisi'nin (MÇP)genel başkanlığına getirilmiştir.Kuleli Askeri Lisesi'ni (1936),Kara Harp Okulu'nu (1938) , ve Piyade Atış okulu'nu (1939)bitirdi.1944'te Yüzbaşı rütbesindeyken İrkçılık ve Turancılık Davası'nda yargılandı.1948'de Harp Akademisi'ni bitirerek 1955-1957 arasında Washington'da NATO Daimi Komitesi'nde görev aldı.1959 Albaylığa yükseldi. 27 Mayıs Hareketi'ni gerçekleştiren Milli Birlik Komitesi'nde (MBK) yer alan Türkeş, müdahaleden sonra başbakanlık müsteşarlığına getirildi.1965 yılında partisinden Ankara milletvekili seçildi.1969 yılında Adana'dan milletvekili oldu(MHP) 1975- 1978 yılında kurulan hükümetlerde başbakan yardımcılığı yaptı.12 Eylül 1980'de yasaklılar içinde yer almıştı. Kaynak: **Yeni Hayat Ansiklopedisi**, İstanbul,1980,s. 249

Devlet Bakanı	: Mustafa Kemal ERKOVAN (Ankara) :Osman ALBAYRAK(C.Senatosu Üyesi, Kütahya , 03.05.1977)
Devlet Bakanı	:Giyaseddin KARACA(Erzurum)
Adalet Bakanı	: İsmail MÜFTÜOĞLU(Sakarya) :Zeyyat BAYKARA (C.Senatosu Üyesi) 11.04.1977
Milli Savunma Bakanı	: Ferit MELEN (C.Senatosu Üyesi(Van)
İçişleri Bakanı	: Oğuzhan ASİLTÜRK(Ankara) :Sabahattin ÖZBEK(C.Senatosu Kontenjan Üyesi) 11.04.1977
Dışişleri Bakanı	: İhsan Sabri ÇAĞLAYANGİL ¹²⁵ . C. Sen.Üy.(Bursa)
Maliye Bakanı	: Yılmaz ERGENEKON (İzmir)
Milli Eğitim Bakanı	: Ali Naili Erdem (İzmir)
Bayındırlık Bakanı	: Fehim ADAK (Mardin)
Ticaret Bakanı	: Halil BAŞOL (Tekirdağ)
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı	: Kemal DEMİR (Bolu) Vefa TANIR (Konya) 19.04.1977
Gümrük ve Tekel Bakanı	: Orhan ÖZTRAK (T.B.M.M dışından)
Gıda- Tarım ve Hayvancılık Bakanı	: Korkut ÖZAL (Erzurum)
Ulaştırma Bakanı	: Nahit MENTEŞE ¹²⁶ (Aydın) İbrahim AKSOY (Mardin) 11.04.1976
Çalışma Bakanı	: Ahmet Tevfik Paksu (Kahramanmaraş) Şevket KAZAN (Kocaeli) 12.11.1976
Sanayi ve Teknoloji Bakanı	: Abdülkerim DOĞRU (Kars)

¹²⁵ İhsan Sabri ÇAĞLAYANGİL : (1908-) İstanbul'da doğdu. Siyaset adamı.1965- 1971 ve 1975-1977 arasında dışişleri bakanlığı, 1979- 1980'de Cumhuriyet Senatosu üyeliği yapmıştır.1932'de Hukuk Fakültesi'ni bitirdi.1948'de Yozgat,1950'de Antalya, 1953'de Çanakkale, 1954'de Sivas valisi oldu. Aynı yıl getirildiği Bursa Valiliği görevini 1960 yılına dek sürdürdü. Kaynak: **Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedi**, İstanbul,1980,s.232- 233

¹²⁶ Nahit MENTEŞE :(1932-) Milas'ta doğdu. Türk Siyaset Adamı. İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. (1965- 1980) arasında Adalet Partisinden Aydın milletvekili seçildi. Demirel hükümetlerinde Gümrük ve Tekel (1968- 1969) Ulaştırma (1969- 1970, 1975- 1977),Enerji ve Tabii Kaynaklar(1970 -1971), Turizm ve Tanıtma (1977), Milli Eğitim (1977- 1978) bakanlıkları yaptı. Kaynak: **Görsel Ansiklopedisi** İstanbul,1981s.8007

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı	: Salahattin KILIÇ (Adana)
Turizm ve Tanıtma Bakanı	: Lütfi TOKOĞLU(C.Sen.Üyesi Ankara)
	Vekâleten : Nahit MENTEŞE (Ulaştırma Bakanı)
İmar ve İskan Bakanı	: Nurettin OK (Çankırı)
Köyİşleri Bakanı	: Vefa POYRAZ C.Senatosu Üyesi (İstanbul)
Orman Bakanı	: Turhan KAPANLI (C.Senatosu Üyesi)
Gençlik ve Spor Bakan	: Ali Şevki EREK(Tokat)
Kültür Bakanı	: Rıfki DANIŞMAN (Erzurum)
Sosyal Güvenlik Bakanı	: Ahmet Mahir ABLUM(Kütahya)

3.5. 5 HAZİRAN 1977 GENEL SEÇİMLERİ

1977 genel seçimlerinin ekim ayında yapılması gerekiyordu. Ama, hükümetin özellikle de AP'nin önerisi ve CHP'nin de öneriyi kabul etmesiyle, seçimler birkaç ay öne alındı.

Seçim kampanyası sırasında siyasal ve ekonomik sorunlar ön plana alındı. AP, sağ kanattaki oyların yeniden kendisinde toplanabilmesi için çaba harcadı. CHP ise, Ecevit simgesi altında, ülkenin yeni "umudu" olmanın verdiği dinamizm ile seçime katıldı. CHP'nin seçimlerden birinci parti olarak çıkmasına muhakkak gözüyle bakılmaktaydı. Aslında sorun, CHP'nin bu kez tek başına iktidar olabilecek kadar oy toplayıp toplayamayacağı idi. Koalisyon hükümetleri döneminin çeşitli olumsuzlukları, CHP seçim şansını artırıyordu.

5 Haziran 1977 milletvekili Genel Seçimleri CHP'nin üstünlüğüyle sonuçlandı. CHP oyların % 41,4'ünü elde ederek 213 milletvekiline sahip oldu. AP'nin milletvekili sayısı 189 (%36,9) MSP'nin milletvekili sayısı 24 (%8. 6), MHP'nin milletvekili sayısı 16, CHP'nin milletvekili sayısı 3'tü. DP'de 1 milletvekilliği elde etti. 4 milletvekili de bağımsızlardan seçildi.¹²⁷

5 Haziran seçimlerinde katılma oranının yüksekliği hemen göze çarpmaktaydı. Bu seçimler, 1973 genel seçimleriyle karşılaştırıldığında ortaya şöyle bir tablo çıktı: birinci olarak, CHP oy sayısını büyük oranda artırmış. CHP'nin parlamentodaki milletvekili sayısı yükselmişti. CHP, beklendiği gibi, oy oranını yükselterek birinci parti olmuştu. Milletvekili sayısı tıpkı 1973 seçiminde olduğu gibi tek başına iktidar olmaya

¹²⁷ Tercüman 6 Haziran 1977, Hürriyet 6 Haziran 1977, Türkiye İstatistik Kurumu 1923- 2004, Ankara 2005, s. 202.

yetmemekteydi. AP'nin oy sayısında da büyük artış vardı. AP oyların yaklaşık olarak 2 milyon artırmıştı ve oy oranında %29,8'den %36,9'a çıkmıştı. AP'nin oy sayısı da artmış ve ikinci büyük parti durumunu korumuştur. MSP oy oranını aşağı yukarı korumuştur. Ama, milletvekili sayısında önemli bir azalma vardı. MHP oylarında ise, 1,5 kattan çok bir artış vardı. Koalisyon partileri arasında en büyük artışı MHP gerçekleştirmişti. MHP, hem oy sayısını hem de oy oranını yükseltmiş ve parlamentodaki temsilci sayısını artırmıştı. DP'nin ise, genel başkanı Ferruh Bozbeyli bile parlamentoya girememişti. Partinin temsilcisi Faruk Sükan'dı CGP'de büyük oranda oy kaybı görülmekteydi. Aynı şey TBP için de söz konusuydu. Partinin parlamentodaki tek temsilcisi Genel başkan Mustafa Timisi yeniden seçilememişti. CHP'nin dışındaki bir başka sol parti olan TİP ise varlık gösterememişti.

22 ilde yapılan Cumhuriyet Senatosu kısmi seçimlerinde ise, CHP, oyların(% 42,3)'ünü alarak 28 senatörlük elde etti. AP'nin senatör sayısı 21 (%38,3), MSP'nin senatör sayısı ise 1'dir (%8,4)

Sağ kanat partileri arasındaki parçalanma bu seçimde de sürdüğünden, sol kanatta en büyük parti olan CHP, bu oy dağılımının sonucunda yine birinci parti olmuştu. AP'nin bütün sağ kanat oylarını kendine toplamak çabası sonuç vermemişti.

Seçimlerin sonucu yeniden bir koalisyon dönemi açıldığını gösteriyordu.

Oysa, seçimlerden hemen önce meydana gelen siyasal gelişmeler gecikmeden güçlü bir iktidarın kurulmasını gerektiriyordu. Seçimler birkaç gün kala, dönemin başbakanı Demirel, seçim propagandası için İstanbul – Taksim'de bir açık hava toplantısında konuşacak olan Bülent Ecevit'e bir mektup yazarak, kendisine bu sırada bir suikast yapılacağını bildirmişti. Ecevit bu uyarıyı karşı açık hava toplantısını yapmıştı.

Seçimlerden hemen önceki gergin siyasal ortamda bir başka kanlı olay da 1 Mayıs 1977 günü İstanbul – Taksim Meydanı'nda meydana gelmişti. 1 Mayıs'ta DİSK'in öncülüğünde gerçekleştirilen yürüyüş ve mitingin sonunda büyük olaylar çıkmıştı. Göstericilerin üzerine ateş açılmış ve olaylarda çoğu panik sonucu ezilen 40 kişi ölmüş,

yüzlerce kişi de yaralanmıştı. 1 Mayıs 1977 olayları toplumsal ve siyasal hayatta geniş yankılar uyandırmış ve siyasal gerginliği daha da artırmıştı.¹²⁸

Seçimlerden sonra, yeni hükümetin kurulması tıpkı 1973 seçimlerinden sonra olduğu gibi sorun oldu ve yeni hükümet uzun zaman kurulamadı.

Korutürk, seçim sonuçlarının alınmasından sonra, 14 Haziran'da CHP genel Başkanı Ecevit'e hükümeti kurma görevi verildi. Ecevit, CHP'nin milletvekili sayısının tek başına hükümet kurmaya yetmeyeceğini bildiği halde, 10 Haziran'da CHP'nin tek başına iktidar olması için çalışmalar yapacağını açıklamıştı. Nitekim görevi aldıktan sonra da bu yönde çalışmalar yaptı. AP ve MHP genel başkanlarıyla koalisyon için bir görüşme yapmadı. Daha sonra, Cumhurbaşkanı'nın ısrarı üzerine Demirel ile görüştü. Bu sırada Kamuoyunda bir CHP – AP koalisyon hükümetinin kurulması yolunda istek de vardı. CHP tek başına hükümeti kurduğu takdirde, hükümet güvensizlik oyu vermeyecek birkaç bağımsız ya da partili milletvekilinin bulunması gerekiyordu. Oysa, Demirel'in önerisi, AP önderliğinde yeni bir koalisyon hükümeti kurulmasını destekleyecek 13 milletvekili aramaktaydı.

Genel olarak, siyasal ortam CHP'nin tek başına bir hükümet kurmasına olanak verilmesi yolundaydı. Parlamento aritmetiği buna engel olmaktaydı. Yine geniş bir destek bulan CHP – AP koalisyon hükümetinin kurulması isteği ise, ne CHP ne de AP yönetimi tarafından ciddiyle ele alınmadı. Ecevit tek başına bir hükümet kurmak istiyordu. Demirel'in amacı ise, yine bütün sağ kanat partilerini bir koalisyon hükümetinde birleştirebilmektir. Oysa, bu formülün gerçekleşmesi de, ilk bakışta görünmüyordu. Çünkü eski sağ koalisyon partileri, seçim kampanyası sırasında da birbirlerine sert biçimde saldırmışlardı. Yeniden birleşmeleri bu açıdan bakıldığında zordu. CHP'nin tek başına hükümet kurarak parlamentodan güvenoyu alabilmesi de aynı ölçüde zordu.

21 Haziran 1977'te Ecevit Başkanlığındaki azınlık hükümeti ilan edildi. Muhalefet partileri hükümetin kuruluş biçimini hemen eleştirmeye başladılar; onlara göre, güvenoyu alamayacağı başından belli olan bir hükümetin kurulmasına izin verilmemeliydi.

¹²⁸ **Hürriyet** 2 Mayıs 1977, **Cumhuriyet** 2 Mayıs 1977, **Günaydın** 2 Mayıs 1977, **Tercüman** 2 Mayıs 1977

Hükümetin listesini onaylamakla, Korutürk haksızlık etmiş bulunmaktaydı.¹²⁹Bu sırada sağ kanat partileri bir açıklama yaparak ortak bir hükümet kurmaya hazır olduklarını belirttiler.

CHP'nin parlamentoda yeterli çoğunluğa erişemeyerek 213 milletvekilinde kalması, sosyal demokrat iktidarı engellediği gibi, partilerinin güç yitirmesini çabuklaştıran gelişmeleri de beraberinde getirmiştir. Sosyal Demokrat ve çoğu sosyalist olan aydın ile geniş halk kesiminin hakkında büyük heyecan duydukları ve parlamento dışında işçi ve bazı işverenlerin birlikte destekledikleri Bülent Ecevit'in seçimlerden hemen sonra kurduğu azınlık hükümetine parlamentoda güvenoyu verilmeyerek sosyal demokrat iktidar yolunun kapatılması ülkeyi gittikçe derinleşen rejim bunalımına sokmuştur.¹³⁰

3.6. II. ECEVİT HÜKÜMET

5 Haziran 1977 Milletvekili Genel Seçimleri CHP'nin üstünlüğü ile sonuçlandı. CHP oyların % 41,4'ünü elde ederek 213 milletvekiline sahip oldu. AP'nin milletvekili sayısı 189, oy oranı ise % 36,9'dur. MSP'nin milletvekili sayısı 24, oy oranı % 8,6' dır. MHP'nin milletvekili sayısı 16, CGP'nin milletvekili sayısı 3'tü. DP'de 1 milletvekilliği elde etti. 4 milletvekili de bağımsızlardan seçildi. TİP ise varlık gösterememiştir.¹³¹

İlgi yazı ile yeni Bakanlar Kurulunu kurmakla görevlendirilen Cumhuriyet Halk Partisi genel Başkanı Zonguldak Milletvekili Sayın Bülent Ecevit teşkil ettiği bakanlar Kurulu listesini 21 Haziran 1977 tarihli mektubu ile sunmuştur.

3 Temmuz 1977 günü yapılan güven oylamasında hükümet güvenoyu alamadı ve düştü. Ecevit istifa etti. Cumhuriyet tarihinde ilk kez kurulan azınlık hükümeti ancak iki hafta sürebilmişti.¹³²

II. ECEVİT HÜKÜMETİ (21 Haziran 1977 – 21 Temmuz 1977)

BAKANLAR KURULU

Başbakan : Bülent ECEVİT (Zonguldak)

Devlet Bakanı ve Başbakan

Yardımcısı : Orhan EYÜPOĞLU (İstanbul)

¹²⁹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi: Dönem 5,(XVI. Dönem),T.B.M.M Basımevi, Ankara

¹³⁰ O Dönem için Bkz.: Hikmet Özdemir, "Siyasal Tarih 1960-1980)", **Yakınçağ Türkiye Tarihi, 1908-1980**, Hazırlayan : Sina Akşin, İstanbul-2004, s. 276-277.

¹³¹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi: Dönem 5, (XVI. Dönem) Cilt 1

¹³² Bkz; T.B.M.M. Tutanak Dergisi: Dönem 5, (XVI. Dönem)

Devlet Bakanı ve Başbakan

Yardımcısı	: Turan GÜNEŞ (Kocaeli)
Devlet Bakanı	: Lütfi DOĞAN ¹³³ (Malatya)
Devlet Bakanı	: Kenan BULUTOĞLU (Samsun)
Adalet Bakanı	: Selçuk ELVERDİ (Erzurum)
Milli Savunma Bakanı	: Hasan Esat IŞIK (Bursa)
İçişleri Bakanı	: Necdet UĞUR (İstanbul)
Dışişleri Bakanı	: Gündüz GÖKÇÜN (Eskişehir)
Maliye Bakanı	: Besim ÜSTÜNEL (C.Senatosu
üy.(İstanbul))	
Milli Eğitim ve Kültür Bakanı	: Mustafa ÜSTÜNDAĞ(Konya)
Bayındırlık Bakanı	: Abdülkerim ZILAN (Siirt)
Ticaret Bakanı	: Ziya MÜEZZİNOĞLU (C.Senatosu Üye.(Kayseri)
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı	: Celal ERTUĞ (Elazığ)
Gümrük ve Tekel Bakanı	: Mehmet CAN (Adana)
Gıda-tarım Ve Hayvancılık Bakanı	: Fikret GÜNDOĞAN (C.Senatosu Üye.(İstanbul)
Ulaştırma Bakanı	: Erol ÇEVİKÇE (Amasya)
Çalışma Bakanı	: Bahir ERSOY (İstanbul)
Sanayi ve Teknoloji Bakanı	: Tarhan ERDEM (İstanbul)
Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı	: Neşet AKMENDOR (C.Senatosu Üye
(Bolu))	
Turizm ve Tanıtma Bakanı	: Altan ÖYMEN ¹³⁴ (Ankara)
İmar ve İskan Bakanı	: Erol TUNCER (Gümüşhane)
Köyşleri ve Kooperatifler Bakanı	: Ali TOPUZ (İstanbul)

¹³³ Lütfi DOĞAN : (1930 -) Gümüşhane'nin Kelkit İlçesi Salyazı Beldesi'nde doğdu.İlkokulu,ortaokulu ve lise'yi dışardan bitirdi.1964-1965 öğretim yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat fakültesi'ni birincilikle bitirdi.15 Ocak 1968 tarihinde Diyanet İşleri Başkanlığı'na vekaleten atanan Lütfi Doğan bu görevi 25 Ağustos 1972 tarihine kadar yürüttü.1973- 1980 arası Erzurum Senatörlüğü'ne seçildi.1991'de ve 1995 yılında da Gümüşhane milletvekili seçilmiştir. Yayınlanan birçok dini eseri bulunmaktadır.

¹³⁴ Altan ÖYMEN : (1932-) İstanbul'da doğdu. Türk gazeteci, siyaset adamı. Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitirdi. Ankara Gazeteciler Sendikası (1958- 1959) ve Ankara Gazeteciler Cemiyeti (1960-1961) başkanlığını yaptı. Akşam, Milliyet, Cumhuriyet gazetelerinde yazdı. 1977'de CHP listesinden Ankara Milletvekili oldu. II.Ecevit Hükümetinde Turizm Bakanı oldu. Öymen 1989'da Milliyet Gazetesi genel koordinatörü ve başyazarı oldu. CHP Genel Başkanlığı'da yapan Öymen halen gazetecilik yaşamına devam etmektedir.

Orman Bakanı	: Vecdi İLHAN (Kastamonu)
Gençlik ve Spor Bakanı	: Yüksel ÇAKMUR ¹³⁵ (İzmir)
Sosyal Güvenlik Bakanı	: Hayrettin UYSAL (Sakarya)

3.7. V. DEMİREL HÜKÜMETİ

Ecevit'in istifasından sonra hükümeti kurma görevi AP lideri Süleyman Demirel'e verildi. Demirel, hükümeti kurma görevini üzerine aldıktan sonra yeni bir sağ kanat hükümeti kurmak üzere girişimlerde bulundu. Zaten meclisteki sağ kanat partileri aralarında anlaşmışlardı. Süleyman Demirel liderliğinde II. Sağ koalisyon hükümeti kurulmuş oldu.

V.DEMİREL HÜKÜMETİ (21 Temmuz 1977 – 5 Ocak 1978)

BAKANLAR KURULU

Başbakan	: Süleyman DEMİREL (Isparta)
Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı	: Necmettin ERBAKAN (Konya)
Devlet Bakanı Ve Başbakan Yardımcısı	: Alparslan TÜRKEŞ (Adana)
Devlet Bakanı	: Seyfi ÖZTÜRK (Eskişehir)
Devlet Bakanı	: Süleyman Arif EMRE(İstanbul)
Devlet Bakanı	: Sadi SOMUNCUOĞLU (Niğde)
Devlet Bakanı	: Ali Şevki EREK (Tokat)
Adalet Bakanı	: Necmettin CEVHERİ ¹³⁶ (Urfa)
Milli Savunma Bakanı	: Sadettin BİLGİÇ (İstanbul)
Turhan KAPANLI	(Sosyal Güvenlik Bakanı 1.11.1977)
İçişleri Bakanı	: Korkut ÖZAL (Erzurum)

¹³⁵ Yüksel ÇAKMUR : (1942-) Buca'da doğdu. Türk Siyaset Adamı. İzmir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'ni bitirdi. CHP gençlik kollarında görev aldı. CHP gençlik kollarında yer aldı.CHP Buca Belediye Başkanı iken İzmir milletvekili seçildi(1973-1980) 1989'da SHP'den İzmir Belediye başkanı seçildi.

¹³⁶ Necmettin CEVHERİ : (1930 -) Şanlıurfa 'da doğdu. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. II,III,IV,V,XIX, XX'nci Dönem Şanlıurfa milletvekili seçildi.Turizm ve Tanıtma,Tarım ve Köyişleri Adalet ve Devlet Bakanlığı yaptı.

Dışişleri Bakanı	:İhsan Sabri ÇAĞLAYANGİL (C.Sen.Üye.(İstanbul))
Maliye Bakanı	: Cihat BİLGEHAN (Balıkesir)
Milli Eğitim Bakanı	: Nahit MENTEŞE (Aydın)
Bayındırlık Bakanı	: Selahattin KILIÇ (Adana)
Ticaret Bakanı	:Agah Oktay GÜNER ¹³⁷ (Konya)
Gümrük ve Tekel Bakanı	: Gün SAZAK(T.B.M.M dışından)
Sağlık ve Sosyal Güvenlik Bakanı	: Cengiz GÖKÇEK ¹³⁸ (Gaziantep)
Gıda-Tarım ve Hayvancılık Bakanı	: Fehim ADAK (Mardin)
Ulaştırma Bakanı	: Yılmaz ERGENEKON (Bursa)
Çalışma Bakanı	: İ.Fehmi CUMALIOĞLU(İstanbul)
Sanayi ve Teknoloji Bakanı	: Oğuzhan ASİLTÜRK(Ankara)
Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Bitlis)	Kamurran İNAN ¹³⁹ (C.Senatosu Üyesi,
Turizm ve Tanıtma Bakanı	: İskender Cenap EGE (C.Sen.Üyesi Aydın)
İmar ve İskan Bakanı	: Mehmet Recai KUTAN ¹⁴⁰ (Malatya)
Köyİşleri ve Kooperatifler Bakanı	: Turgut YÜCEL (Gümüşhane)
Orman Bakanı	: Sabahattin SAVCI (C.Sen.Üyesi Diyarbakır)
Gençlik ve Spor Bakanı	: Önel ŞAKAR(Manisa)
Ali Şevki EREK (Vekaleten)	: Devlet Bakanı 11.01.1977)
Kültür Bakanı	: Avni AKYOL ¹⁴¹ (Bolu)

¹³⁷ Agah Oktay GÜNER : (1937 -) Balıkesir’de doğdu. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi’ni bitirdi.TODAİE, Fransız Planlama Y.O.; Paris Sorbonne Üniversitesi Ekonomi Bölümü Doktora .DPT Daire Başkanlığı.V. Dönem Konya ,XX.Dönem Ankara Milletvekili.Ticaret,Kültür Eski Bakanı.

¹³⁸ Cengiz GÖKÇEK : 1934 yılında Gaziantep’te doğdu. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinden mezun olduktan sonra 1967 yılında MHP de göreve başladı, daha sonra parti genel idare kurulunda görev aldı. 1977 de Gaziantep milletvekili olarak meclise girdi ve Demirel MC hükümetinde sağlık bakanı oldu. 1980 sonrası politikayı bıraktı. Bu gün Avrasya Vakfı Kurucular Kurulu Başkanlığı’nı yürütmektedir.

¹³⁹ Kamurran İNAN : (1929 -) Gayda’da doğdu. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesini bitirdi. Cenevre Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Cenevre Üniversitesi Hukuk Doktorası. Diplomat,Büyükelçi,Daimi Temsilci.Cumhuriyet Senatosu Bitlis Üyesi (1973- 1979) Enerji ve Tabii kaynaklar bakanı,Devlet Bakanı,TBMM Dışişleri Komisyon Başkanı

¹⁴⁰ Recai KUTAN : (1930-) Malatya’da doğdu.1952 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat Fakültesi’nden Yüksek Mühendis olarak mezun oldu.1952-1969 arası Devlet su İşlerinde çalıştı. 1973 yılında Milli Selamet Partisi Genel Başkan Yardımcılığı, 1977 yılında Parlamenter ve aynı tarihte İmar ve İskan Bakanlığı görevinde bulundu.1983 tarihinden sonra Partisi Malatya Milletvekili iken 1996 tarihinde Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı olarak görev yaptı.

Sosyal Güvenlik Bakanı

: Turhan KAPANLI

(C.Se.Üye. (Ankara 1.11.1977)

İlhami ERTEM (Vekaleten)

: (Edirne 11.11.1977)

¹⁴¹ Avni AKYOL : (1931 - 1999) Düzce'de doğdu. 1952 yılında Bolu Öğretmen Okulundan mezun oldu.1960 yılında İlköğretim Müfettişi oldu.(Kars)1962'de Halk Eğitim Başkanlığı yaptı.(Zonguldak)01.08.1977-31.12 1977 tarihleri arasında Kültür Bakanlığı , 131.03.1989- 20.11.1991 tarihleri arasında da Milli Eğitim Bakanlığı görevinde bulunan Akyol , 30 Eylül 1999 yılında vefat etti.

4. BÖLÜM: XV. DÖNEMDE TÜRK DIŞ POLİTİKASI

4.1. GENEL GÖRÜNÜM;

Son yıllarda Türk dış politikasının esas mihrini bir tek mesele teşkil etmiştir: Kıbrıs Meselesi. Türk dış politikasının aktivitesi Kıbrıs Meselesi etrafında dönmüş ve diğer alanlardaki faaliyetlerimiz bu meselenin dalları olarak gelişmiştir, dersek; herhalde gerçeği ifade etmiş oluruz. Türk dış politikası bu dönemde Kıbrıs meselesine ilaveten, Sovyet Rusya, Amerika, Yunanistan ve Ortadoğu ile olan münasebetleridir.

Bu dönemde Türk dış politikasının ikinci önemli bölümünü Amerika Birleşik Devletleri ile olan ilişkiler teşkil etmiştir. Türk Amerikan münasebetleri, NATO çerçevesi içinde bağımsız bir ittifak münasebeti olarak gelişeceği yerde, hemen daima; Kıbrıs Meselesinin iniş çıkışlarına göre değişen bir yapı göstermiştir.1970'lerin ortalarından itibaren bir de Ege meselesi ortaya çıkmış ise de; Kıbrıs Meselesi Türk- Yunan münasebetlerinin daima mihenk taşı olmuştur. Amerika' da NATO'nun güney-doğu kanadı olarak Türkiye ve Yunanistan'a eşit ağırlık vermiştir. Hâlbuki mutlak eşitlik prensibi, Türk-Yunan münasebetlerinin çıplak gerçeği ile ters düşmüştür. Münasebetlerini de aksatmıştır.

Türkiye'nin 1974'te gerçekleştirdiği Kıbrıs Barış harekâtı, bir yandan değişen uluslar arası dengelerinde, öte yandan da Türkiye'nin bu yeni dengeler inde aradığı yeni yönelimler gösterdiği gibi, sonraki on yıl içinde Türkiye'nin dış ilişkilerini önemli ölçüde etkiledi.

15 Temmuz 1974'te Kıbrıs'ta Makarios'a karşı bir darbe gerçekleştirildi. Darbenin başında EOKA'cı Nikos Sampson bulunuyordu. Daha sonra darbenin nedeni olarak Makarios'un Yunanistan Devlet Başkanı Gizikis'e gönderdiği mektup gösterilecekti. Makarios bu mektubunda EOKA-B örgünün kendisine karşı çalıştığını belirterek Atina'nın bu örgüte yaptığı yardımı kesmesi ve milli muhafız birliklerinde görev yapan Yunanlı subayları geri çağırmasını istiyordu.

4.2. TÜRKİYE'NİN KIBRIS ÇIKARMASI

Türkiye, Yunanistan'da yönetimde bulunan "Albaylar Cuntası"nın desteği bu darbeyi, andın Yunanistan'a bırakılmasının, başka bir deyişle "Enosis" in ilk adımı olarak gördü ve Başbakan Bülent Ecevit, garantör devlet olan İngiltere ile temasta bulunmak için

17 Temmuz'da Londra'ya gitti. Ortak hareket konusunda İngiltere'de bir karara varılamayınca ABD'nin arabulma ve sorunu yatıştırma girişimlerine karşın, Türk Hükümeti Kıbrıs'a müdahale kararı aldı ve Türk Birlikleri 20 Temmuz 1974'de adaya çıktı. İlk harekât 22 Temmuz'a değin sürdü ve sonra, Birleşmiş Milletlerin Ateşkes çağrısına uyuldu. 24 Temmuz'da Yunanistan'da Karamanlı Başbakan oldu ve Albaylar Cuntası Devrildi. Aynı Gün, Kıbrıs'ta da Klerides Cumhurbaşkanı vekili olarak yemin ederek yönetimi ele aldı.

25 Temmuz 1974'de, Cenevre'de Türkiye, Yunanistan ve İngiltere dış işleri bakanları Güneş, Mavros ve Callaghan arasında görüşmelere başladı I. Cenevre Konferansı Bölgedeki barışın iadesi ve Kıbrıs'ta Anayasal Hükümetin yeniden tesisi için görüşmelere 8 Ağustos'ta, Kıbrıs Rum ve Türk toplumlarının temsilcilerinin de katılımıyla yeniden başlanması kararını alarak 30 Temmuz'da dağıldı.

8 Ağustos'ta başlayan ikinci konferansta hiçbir konuda anlaşılmaya varılamaması üzerine, birliklerin çoktan bir bölgede bulunmasından kaygılanan Türkiye, 13 Ağustos 1974'te ikinci Kıbrıs Harekâtı'na girişti. İkinci Harekât 16 Ağustos 1974'te sonuçlandı ve Kıbrıs'ta iki bölgeye duruma gelinmiş oldu.

Bu olayın Türkiye Büyük Millet Meclisine yansımaları, olaylar hakkındaki görüşlerde bu durum karşısında tüm Türk Milletinin tutumundan pek bir farklılık göstermemektedir. Meclise yansımalarını kişilerin bizzat kendi konuşmalarından değerlendirmekte fayda görmekteyiz.

Meclis Başkanı: “ Şimdi gündemimize göre, dış siyasi olayların meydana getirdiği şartların görüşülmesine devam ediyoruz. Hükümet söz istemektedir. Sayın Başbakan Ecevit buyurun.”

Başbakan Bülent Ecevit (Zonguldak Milletvekili): “Sayın Başkan, Türkiye Büyük Millet meclisinin değerli üyeleri. Türk Silahlı Kuvvetlerinin Kıbrıs'a barış, sükûn ve özgürlük getirmek için, Kıbrıs Devletinin bağımsızlığına ve anayasal düzenine yöneltilen saldırıyı bertaraf etmek için giriştiği hareket bu sabahın erken saatlerinde başlamıştır...

Sayın üyeler, Türkiye Büyük Millet Meclisinin bu oturumunu bekleme olanağı bulamadan harekâtı başlattığımız için bizi anlayışla karşılayacağınız ve hoş göreceğinizi umuyorum...¹⁴²

Biz, meseleye silahlı kuvvetlere başvurmaksızın, müzakere yoluyla çözüm bulabilmek için bazı yolları demeye çalıştık. Aslında, yapabileceğimiz denemeler sınırlı

¹⁴² Bkz; T.B.M.M Tutanak Dergisi, Gizli Oturum, Cilt 13/1 sayfa 19-21, Ankara

idi. Daha önceki deneyimlerimizden biliyorduk ki, Yunanistan'la beraber. Kıbrıs'ın devlet bütünlüğü, anayasal düzeni, toprak bütünlüğü, bağımsızlığı ihlal edildiği, tehlikeye düşürüldüğü vakit, buna karşın tedbir almak üzere girişimlerde bulunmakla yükümlü idi.¹⁴³...

Böyle bir askeri harekette bulunmamızın yaratacağı olumsuz etkileri önlemek imkânsız olmasa bile çok güç olur tarzında bir ifade. Yani, hafifletici üslup bu.10 yıl önceki olayların da içindeydim, o gece yarısı rahmetli İnönü'ye evvela yalvarma yakarma, ondan sonra baskı, tehdit, her türlü imkânımızın kesilmesi.¹⁴⁴...

Bu barış harekâtı dediğimiz bu askeri harekât, bu amacıyla ve yöntemiyle başarıya ulaştığı takdirde, belki de uzun zamandır ya başka devletlerin veya Rumlar arasında bir takım müfrit akımlara kapılmış kimselerin tahrik ettikleri Rum- Türk düşmanlığı da belki sona erebilecektir ve böylelikle Kıbrıs için çok çok daha yeni olanaklar, şimdiye kadar denenmesi mümkün olmayan olanaklar ortaya çıkmış olacaktır. Nitekim eskiden Türk yönetiminde pekâlâ tarihimizde iki toplum yan yana, birbirine saygılı, birbirine sevgili bir şekilde yaşayabilmişlerdir.¹⁴⁵...

...Çağımızın, dünyamızın ve Kıbrıs Sorununun özelliklerini ve bağlantılarını göz önünde tutara, bu operasyonun askeri yönünü diplomatik yönünü tam bir uyum içinde tutarak, bir denge içinde, birbirinin bütünleyicisi gibi tutarak yürütmeye çalışmaktayız.Hükümet olarak tam bir güven içinde huzurunuzda gelmiş bulunuyoruz, (Alkışlar, “Bravo” sesleri) kısa zamanda, Ada'ya da, bölgemize barış geleceğine ve Kıbrıs için yepyeni bir çözüm olanaklarının açılacağına inanıyorum.

Yüce Meclise saygılar sunarım. (Ayakta ve sürekli alkışla, “Bravo” sesleri)¹⁴⁶

DP Grubu adına Ferruh Bozbeyle (İstanbul Milletvekili); “Sayın Başkan, değerli senatörler, değerli milletvekilleri;

Bugün çok önemli ve tarihi bir toplantı yapıyoruz. Bu toplantımızın ve sonuçlarının memleketimiz, milletimiz için hayırlı uğurlu olmasını Cenabı Mevla'dan temenni eder, aziz milletimizin değerli temsilcilerine saygılarımla selamlarım(CHP ve DP sıralarından alkışlar, “ Bravo” sesleri)...

Aziz arkadaşlarım, bugün erken saatlerde başlayan ve başarıyla uygulanan silahlı hareketimizi hukuki dayanağı Londra ve Zürih Antlaşmalarıdır. Bu Antlaşmaların

¹⁴³ Bkz; T.B.M.M Tutanak Dergisi, Gizli Oturum, Cilt 13/1 sayfa 21- 27, Ankara,1974.

¹⁴⁴ Bkz; T.B.M.M Tutanak Dergisi, Gizli Oturum, Cilt 13/1 sayfa 28- 32, Ankara, 1974.

¹⁴⁵ Bkz; T.B.M.M Tutanak Dergisi, Gizli Oturum, Cilt 13/1 sayfa 32, Ankara, 1974.

¹⁴⁶ Bkz; T.B.M.M Tutanak Dergisi, Gizli Oturum, Cilt 13/1 sayfa 33, Ankara,1974.

tekevvününden sonradır ki Türkiye'miz Kıbrıs üzerinde söz sahibi olmuştur. Aradan geçen 14 yıl sonra silahlı müdahalemizin yegane hukuki kaynağı bu şeref vesikasıdır.¹⁴⁷ ...

İnşallah, milletler arası müzakere platformunda koltuğumuza güvenli oturacağız. Karşımızda oturanlar da Türkiye topraklarında, azimli, kararlı ve barışsever bir millet yaşıyor diyerek davranışlarını ona göre ayarlayacaklardır. Yaratana sığınıyor milletimize güveniyoruz. Demokratik Parti olarak, Hükümetimizin istediği yetkiyi kendisine vermeye karar verdik; helal olsun."¹⁴⁸

Cumhurbaşkanlığı kontenjan grubu adına Nihat Erim; " Türkiye Büyük Millet Meclisinin sayın üyeleri;

Bu sabah saat altıda, Sayın Başbakanın nezdinde toplandığımızda, Türk Silahlı Kuvvetlerinin Kıbrıs'a çıkış hareketine başladıklarını öğrendiğimiz zaman yüreklerimiz büyük heyecanlarla doldu. O andan itibaren Türk Silahlı Kuvvetlerinin Türkiye ve Türklük için giriştikleri bu kahramanca hareketin başarıya ulaşması için Kontenjan Grubu olarak yüreğimizin en sıcak dileklerini harekete getirmiş bulunuyoruz."¹⁴⁹ ...

Milli Birlik Grubu adına Fahri Özdilek; " ... Bütün dünya diplomatlarının ve uluslararası diplomasinin ağzından eksilmeyen barış sözlerine rağmen ardı arkası kesilmez biçimde yaratılan fiili durumlar karşısında, uluslar arası örgütlerin çabaları çaresiz kalmakta ve nice ulusal haklar yenip tüketilmekte idi. Bunun içindir ki, büyük önderimiz Atatürk'ün, " Yurtta barış, cihanda barış" temel ilkesinin dinamik bir biçimde uygulanmasının değeri ve önemi bir kez daha ortaya çıkmış bulunuyor."¹⁵⁰ ...

Adalet Partisi Grubu Adına Süleyman Demirel (Isparta Mv.); "Sayın Başkan, Yüce Meclisin sayın üyeleri, hepimizi saygıyla selamlıyorum...

Türkiye Büyük Millet Meclisi, milli meseleler karşısında bütün iç çekişmeleri bir kenara atıp, cihanı âleme karşı tek vücut halinde hareket ettiği takdirde, bu, aynı zamanda Milletimizin de milli meseleler karşısında yekvücut olduğunu işaretidir....

Kıbrıs davası, aslında Türkiye için ne bir toprak davasıdır ne de sadece Kıbrıs'ta yaşayan 150 bin soydaşımızın güvenliği davasıdır. Bunları çok aşan davadır...1960 senesinde kurulan Kıbrıs Devleti, 15 Temmuz 1974 sabahı yeni bir şekle girmiştir... Konu üzerinde söylenecek sözler geride kalmıştır. Bugün sabahtan itibaren konu üzerine yeni bir dönem açılmıştır... Cenabı Allah'ın milletimizi, devletimizi, onun mümessillerini, Türk

¹⁴⁷ Bkz; **T.B.M.M Tutanak Dergisi, Gizli Oturum**, Cilt 13/1 sayfa 34, Ankara,1974

¹⁴⁸ Bkz; **a.g.e**; s.35

¹⁴⁹ Bkz; **a.g.e**; s. 35- 36.

¹⁵⁰ Bkz; **a.g.e**; 36.

Silahlı Kuvvetlerini Başarıya ulaştırmasını ve milletimizi daima başı dik millet olarak tutmasını niyaz ediyor hepinize saygılar sunuyorum.”¹⁵¹...

Cumhuriyetçi Güven Partisi Grubu adına Turhan Feyzioğlu (Kayseri Milletvekili); “ Sayın Başkan, Türkiye Büyük Millet Meclisi Aziz Üyeleri: ... Değerli arkadaşlarım, bugün her hedefin önüne geçmiş olan hedef, milli hedef Silahlı Kuvvetlerimizin kendilerine verilmiş olan askeri görevi, güven içinde, başarı ile bugün gün batmadan ve yarın tamamlamasıdır. Bu konuda Türkiye Büyük Millet Meclisine, Cumhuriyet Hükümetine, partilere, fert olarak Türk yurttaşına düşen vazifeler nelerse onların kusursuz ve eksiksiz yapılacağına hiç şüphe yoktur.”¹⁵²...

O günkü oturumda şahıslarda kendi adına yine aynı doğrultuda konuşmalar yapmış olup ondan sonra Başbakan Bülent Ecevit’in konuyla ilgili yetki isteme tezkeresi okunarak oylamaya geçilmiştir. Tezkere oy birliği ile kabul edilmiştir. Aynı gün 14 ilde sıkıyönetim ilan edilmiş bunun süresinin bir ay olarak tayini yapılmıştır: aynı gerekçelerle verilen tezkere yine oy birliği ile kabul edilmiştir.¹⁵³

6 Eylül 1974’ten itibaren, Türk toplumu lideri Denктаş ile Rum toplumu lideri Klerides arasında görüşmelere başlandı. 7 Aralık’ta Makarios adaya döndü. Şubat 1975’te ise Türk tarafı Kıbrıs Federal Cumhuriyeti’nin Federe Türk kanadını ilan etti. Bu karara tepkiler şiddetli oldu. Makarios iki toplum arasındaki görüşmeleri keserek Birleşmiş Milletlere başvuracağını açıkladı.

Sorun, sık sık kesintiye uğrayan toplumlar arası görüşmelerde ve Birleşmiş Milletler de ele alındı. Bu arada çeşitli çözüm önerileri ileri sürüldü. Tam bu çabalara etiklerin yeniden sağlanması konusunda önemli bir adım atılamadı.

Akdeniz’de ki dengeyi değiştiren Kıbrıs Harekâtına Sovyetler Birliği başta karşı çıkmadı. İkinci Harekâta karşı çıkarken ise, sorunun uluslar arası düzlemlerde ele alınmasını savundu. Sovyetler Birliği böylece soruna taraf olmak istiyordu. ATE ülkeleri ile Kıbrıs’ın da üyesi olduğu bağlantısız ülkeler harekâta karşı olumsuz bir tutum aldılar. Harekete en büyük tepki Amerika’dan geldi. ABD 5 Şubat 1975’te Türkiye’ye yardımı keserek silah ambargosu uygulamaya başladı. 1963’te Türkiye’nin müdahalesini anlayan ve yalnız bırakan ABD, müttefikini bu kez cezalandırıyordu.

Ambargonun Türkiye üzerindeki etkileri oldukça derin oldu. Savunmasını büyük ölçüde ABD yardımına dayandırmış olan Türkiye, bir güvenlik sorunuyla karşı karşıya

¹⁵¹ Bkz; a.g.e; s.37- 38.

¹⁵² Bkz; a.g.e; s.39- 46.

¹⁵³ Bkz; a.g.e; s.47- 55.

kaldı. Ekonominin işleyişi için gerekli kredi ve yardımları alamayan Türkiye, hızla tırmanan petrol fiyatları karşısında Cumhuriyet döneminin en ağır ekonomik bulanımın içine düştü.

4.3. SOVYETLER BİRLİĞİYLE İLİŞKİLER

Sovyetlerle Türkiye ilişkileri hep inişli çıkışlı olmuştur. Özellikle II. Dünya Savaşından sonra galip ülke olmasından dolayı bunu Türkiye üzerinden nüfuz kullanarak gerçekleştirmek istenmiştir. Doğu Anadolu'dan toprak ve Boğazlardan üs talep etmesi, iki ülke arasındaki ilişkileri olumsuz etkilemiş ve kalıcı bir güvensizlik ortamının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Türkiye'nin N.A.T.O'ya girmesi ve Batı yanlısı bir politika benimsemesinde S.S.C.B.'nin bu yayılımcı tavrının da önemli etkisi olmuştur.¹⁵⁴

Türkiye'nin Marshall yardımından yararlanması Sovyetler Birliğinin Türkiye'ye cephe almasına neden olmuştur. Ayrıca Türkiye'nin NATO'ya girmek için başvurması Sovyetlerin tepkisine neden olmuştur. Türkiye'nin verdiği cevapta Türkiye'nin Ulusal bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü tehdit eden taleplerle karşılaştığının unutulmaması gerektiğini belirtmiştir.¹⁵⁵

1960- 1969 yılları arasında Türk- Sovyet ilişkilerinde çok önemli gelişmeler sağlanmıştır. Bu gelişmelerin iki temel nedeni bulunmaktaydı. Bu nedenler; Türk ekonomisinin içinde bulunduğu zorluklar, daha ziyade kalkınmasını finanse edecek kaynak darlığı ve Türk – Amerikan ilişkilerinde Kıbrıs olayından sonra ortaya çıkan anlaşmazlıklardı.¹⁵⁶

1969- 1973 döneminde, S.S.C.B.'nin başında Sovyetler Birliği Komünist Partisi (S.B.K.P.)'nin 1966'daki 23. Kongresinde parti genel sekreterliğine seçilmiş olan Brejnev bulunmaktaydı. Brejnev'in 12 Kasım 1968'de ilan ettiği ve kendi adıyla anılan doktrin gereğince, S.S.C.B. sosyalizmin tehlikede olduğuna inandığı ülkelere müdahale temektedir.¹⁵⁷

Türk Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'in Moskova'ya ziyaretiyle Sovyetlerle olan ilişkilerimizde bir yumuşamaya neden olmuştur. Bu tarihten sonra Türkiye ile Sovyetler arasında ilişkilerde her alanda gelişme göstermiştir. Ekonomik alanı da kapsayan

¹⁵⁴ Haluk Ülman, **Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler, (1923- 1968)**, Hasan Köni “Soğuk Savaş ve Sonuçları”, Avrasya Dosyası Sayı:5, İstanbul, 1999, s. 76- 88.

¹⁵⁵ Kamuran Gürün: **Türk- Sovyet İlişkileri, (1920- 1953)**,Ankara, 1991,s.308- 309

¹⁵⁶ Altan, **Süperler ve Türkiye**, s. 129.

¹⁵⁷ Bkz. Erel Tellal,**S.S.C.B.'yle İlişkiler,Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular,Belgeler**, Yorumlar,Cilt I, Baskın Oran(ed),İletişim Yayınları, 2001, s. 770

bu yakınlaşmalar sonucunda Sovyetlerin kredi yoluyla ve bedeli ihraç ürünlerimizle ödenmek üzere, Türkiye’de bir takım sanayi tesisleri kurmaları hususunda antlaşmalar yapılmıştır. İskenderun Demir- Çelik, İzmir’de Aliğa Rafinerisi, Seydişehir Alüminyum kompleksi gibi tesisler bu antlaşmaların ürünüdür.¹⁵⁸

Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, 12-21 Kasım 1969 tarihleri arasında,Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil’in de iştiraki ve 34 kişilik bir delegasyonla S.S.C.B.’ye gitmiştir. Bu ziyaret, bir Türk devlet başkanının S.S.C.B’ye yaptığı ilk ziyaret olması açısından önem arz etmiş ve ilişkilerin gelişmesine katkı sağlamıştır. Heyetlerin yaptığı görüşmelerde, özellikle sanayi ve ekonomi alanındaki ilişkilerin ilerletilebilmesi için neler yapılması gerektiği üzerinde durulmuştur.¹⁵⁹

1970’li yıllarda Türk- Sovyet ilişkilerde yeniden bir durgunluk, hatta soğukluk dönemine girmiştir¹⁶⁰

S.S.C.B., Cumhurbaşkanı Sunay’ın ziyaretine,11-12 Kasım 1971 tarihinde Sovyet Presidyum Başkanı Podgorni’nin Türkiye ziyareti ile karşılık vermiştir.Ziyaret sırasında imzalanan “İyi Komşuluk İlişkileri Bildirgesi” olumlu bir zeminde ilerlemekte olduğuna işaret etmiştir.¹⁶¹

Sovyetler, 1974 yılında gerçekleştirilen Kıbrıs Barış Harekâtına karşı çıkmış, Türk askerinin adadan çekilmesini istemiştir.

1976 Haziran ayında Türkiye ABD’nin Lübnan sorununun çözümü için Türkiye’de ki üsleri kullanma isteğini reddetti. 23 Haziran 1987’de Başbakan Ecevit’in Sovyetler Birliği’ne yaptığı ziyaret sırasında Sovyetler Birliği ile Türkiye arasında herhangi bir yükümlülük getirmeyen, iki ülkenin uluslar arası sorunlarda görüş alışverişinde bulunmasını öngören bir “Siyasal Belge” imzalandı. Sovyetler Birliği aslında bir saldırmazlık antlaşması imzalamak istemişti. Ancak Sovyetlerle ilişkilerin geliştirilmesini Batı’ya karşı koz olarak kullanmak isteyen Türkiye, bağlayıcı bir antlaşmaya yanaşamamıştı

Atatürk’ün Haziran 1922’de Moskova’dan dönen Ali Fuat Paşa’ya Yaptığı değerlendirme ile Cumhuriyet Türkiye’sinin Türk- Sovyet ilişkilerinde gözettiği esaslar olmuştur; “ Sovyet Rusya ile daima iyi komşu olmaya gayret etmeliyiz. Fakat ne haklarımızdan en küçük bir şey feda etmeliyiz ve ne de oyunlarına kapılmayız.”¹⁶²

¹⁵⁸ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 830- 831

¹⁵⁹ **Cumhuriyet**,13- 22 Kasım 1969

¹⁶⁰ Fahir Armaoğlu,**a.g.e.**, s.831.

¹⁶¹ **Hürriyet**,12- 18 Nisan 1971

¹⁶² A.Suat Bilge: **Güç Komşuluk**, Ankara,1992, s.351.

4.4. TÜRKİYE - ABD İLİŞKİLERİ

1927 Şubatı'nda imzalanan geçici bir antlaşma, Türkiye Cumhuriyeti ile Amerika arasındaki diplomatik ilişkileri kurmuştur. Bundan sonra Joseph C.Grew, Amerika'nın ilk Türkiye Büyükelçisi olarak atanmıştır. İkinci Dünya Savaşı ise Türk- Amerikan siyasi ilişkilerine önemli bir hareketlilik getirmiştir. Savaş sonrası görülen önemli gelişmelerin tohumları bu savaş sırasında atılmıştır.¹⁶³

Sovyet tehdidine karşı özellikle Yunanistan ve Türkiye'yi güçlendirmek amacıyla taşıyan Truman Doktrini ve ardından bu amaçla hazırlanan 5 Haziran 1947 tarihli Marshall Planı, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin geçiş devresini kapatmış ve ikinci devreyi “soğuk savaş” devresini açmıştır.¹⁶⁴

Truman Doktrini, Sovyet baskısı karşısında bunalan ve devamlı ABD'nin desteğini arayan Türkiye'de büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır. Türk kamuoyu, Doktrini, Sovyet tehdidine karşı Türkiye'nin Bağımsızlığının sağlanmasında önemli bir adım olarak görmüştür.¹⁶⁵

TBMM 18 Şubat 1952'de Kuzey Atlantik Antlaşmasını onaylayarak, NATO'ya resmen üye olmuştur. Böylece Türk Dış Politikasında Sovyet tehdidine karşı Truman Doktrini ile başlayan Batı savunma sistemleri içinde güvenliği salama politikası, NATO'ya katılım ile amacına ulaşmıştır.¹⁶⁶

Kıbrıs'ta Rum tedhişinin arttığı ve Türkiye'nin olaylara müdahaleyi kararlaştırdığı bir sırada ABD Başkanı Johnson'un 5 Haziran 1964 tarihli mektubu, Türk- Amerikan ilişkilerinde dönüm noktası olmuştur.¹⁶⁷

Türk- Amerikan münasebetleri 1964 ve 1974 Kıbrıs buhranlarında çok ağır sarsıntılar geçirmiştir. Yirmi yıllık süreç içinde Türkiye Amerika ile olan ittifak bağlarına rağmen, ikinci süper devlet olarak Sovyet Rusya ile münasebetlerinde bir istikrar mevcut olmasına karşın kuzey komşumuzla gereksiz yere anlaşmazlık veya çatışma çıkarmamaya gayret etmiştir.

T.B.M.M.'de yapılacak olan dış politika konulu gizli oturumlar öncesinde C.H.P Genel Başkanı İsmet İnönü Başbakan'a gönderdiği bir mektupla onu uyarmış ve

¹⁶³ Fahir Armaoğlu: **Belgelerle Türk Amerikan Münasebetleri**, Ankara,1991, s.110.

¹⁶⁴ Oral Sander: **Türk Amerikan İlişkileri**, Ankara, 1979, s.18.

¹⁶⁵ Yusuf Sarımay: **Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi ve NATO'ya Girişi**, Ankara, 1988, s.64.

¹⁶⁶ Yusuf Sarımay: **a.g.e.**, s.98.

¹⁶⁷ Feroz Ahmad: **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Çev. Yavuz Olagan, İstanbul,1999, s.168.

N.A.T.O'nun savunma stratejisinde yapılan değişikliklerin Türkiye açısından ciddi tehlikeler doğuracağını bildirmiştir.¹⁶⁸

A.B.D. ile muhtelif askeri konularda imzalanmış bütün anlaşmaları bir çatı altında toplamak ve daha sıkı kontrol edebilmek amacıyla, 3 Temmuz 1969'da Ortak Savunma İşbirliği Anlaşması (O.S.İ.A.) imzalanmıştır. Anlaşma metninin gizliliği bozmayacak seviyede ana hatları 7 Ocak 1970 tarihinde Başbakan Süleyman Demirel tarafından T.B.M.M.'de yapılan bir basın toplantısı ile kamuoyuna açıklanmıştır.¹⁶⁹

Hükümet 23- 25 Ocak 1970 tarihinde Millet Meclisinde, 27 ve 28 Ocak'ta Senato'da yapılan gizli oturumlarda ikili anlaşmalar hakkında geniş bilgiler vermiştir.¹⁷⁰

Başbakan Demirel, hükümetin Meclis'i bilgilendirmesinden sonra, 7 Şubat 1970'de düzenlediği basın toplantısında yapılan anlaşmaların bir dökümünü yapmış ve ikili anlaşmalarla ilgili olarak “ Anlaşmaların Türkiye'nin milli menfaatlerine aykırı bir taraf yoktur. Bu anlaşmalardaki hiçbir hüküm Türkiye'nin egemenlik ve bağımsızlığına helal getirmemiştir. Kuzey Atlantik Anlaşması dışına taşan Türkiye'yi iradesi dışında bir harbe sürükleyebilecek hiçbir taraf yoktur” demiştir.¹⁷¹

İmzalanan O.S.İ.A.'ya göre; Türkiye'nin rızası alınmadan herhangi bir üçüncü ülkeye operasyon düzenlenmeyecek, Türkiye topraklarında bulunan üslerin mülkiyetinin Türkiye'ye ait olduğu tescil edilecek, Türk tarafının üsleri denetleme yetkisi olacak ve türk tarafı ulusal güvenlik gerekçelerini ön sürerek üslerin kullanımına kısıtlamalar getirebilecekti.¹⁷²

“Siyasi Belge” imzalanması, 1975'ten sonra, Türk hükümetleri ABD ambargosunun kaldırılması için büyük çaba harcadı. Ambargo üzerine, Türkiye, Şubat 1975'te ABD üsleriyle ilgili ikili antlaşmaların uygulanmasını durdurmuştu. Temmuz 1975'te ABD kongresinin ambargoyu kaldırılmaması üzerine Demirel hükümeti NATO'ya bağlı incirlik üssü dışında tüm ABD üslerinin devralınmasına karar verdi.¹⁷³

Ambargonun daha önce kalkmış olmasına karşın, Türkiye – ABD ilişkilerindeki temel düzelme, Sovyetler Birliği'nin 1979 başında işgal etmesiyle ve İran da Şah'ın devrilmesi üzerine gerçekleşti. Türkiye 1979'ten sonra aldığı ekonomik önlemlerle yeniden

¹⁶⁸ **Hürriyet**, 7 Ocak 1970

¹⁶⁹ **Tercüman**, 8 Ocak 1970.

¹⁷⁰ Gönübol, **a.g.e.**, s.509.

¹⁷¹ **Cumhuriyet**, 8 Şubat 1970

¹⁷² **Hürriyet Gazetesi** 16- 17 Mart 1975 yılında tüm metni ele geçirerek yayımlamıştır.

¹⁷³ Fahir Armaoğlu: **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 820- 824

Batı yardım ve kredilerine kavuştu. Batı doğrultusunda ve özellikle ABD'ye gelen bir dış politika izlemeye başladı.¹⁷⁴

4 Ağustos 1987'te ABD üslerinin yeni statüsünü belirleme konusunda çalışmalara başladı. Ve bu gelişmelerin sonucunda 16 Eylül 1987'te ABD Başkanı Carter, ambargoyu tümüyle kaldıran yasayı imzaladı.

4.5. TÜRKİYE - YUNANİSTAN İLİŞKİLERİ VE EGE SORUNU

Türkiye'nin Yunanistan'la münasebetleri yıllardır çalkantılar içinde devam etmektedir. Bu çalkantılar Kıbrıs Meselesi ile başlamış ve 1974 Kıbrıs Buhranından sonra birde Ege Meselesi eklenmiştir. Kıbrıs Meselesi çözümlendiği gün, yani Kıbrıs Meselesi ortadan kalktığı zaman Yunanistan'la diğer meseleler belli bir zemin içine oturtulabilir.

1969- 1973 yıllarında Türkiye Yunanistan arasındaki ilişkilerde temel sorun noktası Kıbrıs oluşturmuştur. Ege Denizi ile ilgili sorunlar önemli olmakla birlikte, Kıbrıs sorunundan sonra gelmekteydi. Yunanistan'ın özellikle 1950'lerden sonra Kıbrıs ile birleşme (Enosis) politikası izlemeye başlaması, iki ülke ilişkilerinin bozulmasına sebep olmuştur.¹⁷⁵

Kıbrıs Harekâtı Türkiye'nin Yunanistan'la ilişkilerini bir kez daha gerginleştirdi ve bölge istikrarın bozulması Ege'deki hakları konusunda iki ülke arasında bir dizi uyuşmazlığın alevlenmesine yol açtı.¹⁷⁶

Petrolün giderek önem kazanması deniz dibi ekonomik kaynaklarının dünya çapında önem kazanmasına neden oldu. Özetle, kıtalara bitişik ve denize doğru hafif bir meyille uzanan deniz yatağı bölümü olarak tanımlanan "Kıta sahanlığı" nda petrol arama tekniklerinin geliş üzerine, Yunanistan ve Türkiye'nin ortaklaşa paylaştıkları Ege Denizi kıta sahanlığı iki ülke arasında ciddi bir uyuşmazlık konusu olarak belirdi.

Devletler hukuku bakımından, kıta sahanlığı deyiminden "kıyıya bitişik fakat karasuları dışında ve 200 metre derinliğine kadar olan su altı bölgelerinin deniz yatağı ve bu yatağın altındaki toprak ile adaların kıyılarına bitişik benzer su altı bölgeleri" anlaşılıyordu. Deniz hukuku ve bu arada kıta sahanlığı konusunda 1958'te Cenevre'de bir

¹⁷⁴ Fahir Armaoğlu: a.g.e. , s. 825- 830

¹⁷⁵ İdris Bal, **21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası**, Alfa Yayınları, İstanbul,2001, s.201-202.

¹⁷⁶ Bal, a.g.e., s. 204-206

sözleşme yapılmış. Türkiye, kıta sahanlığı konusunda adalarla da kıtalarla da aynı haklar tanıdığı için sözleşmeye imza koymamıştı.¹⁷⁷

Yunanistan ise Cenevre sözleşmesine 1972 de katıldı. Sözleşmeye göre, deniz sınırları karşı karşıya ya da yan yana olan devletlerin aralarındaki kıt sahanlığını, bir anlaşma ile belirlemeleri gerekiyordu. Yunanistan böyle bir anlaşma yapma gereği duymadan kıta sahanlığını, eşit uzaklık kuralına göre ve tek yanlı olarak belirleyerek, kendi kıta sahanlığı kabul ettiği bölgede yabancı şirketlere petrol arama izni verdi. Ancak, eşit uzaklık kuralını Yunan kıtası ile Türkiye kıtası arasında değil, Ege adaları ile Türkiye kıtası arasında hesaplandığından sonuçta, kıt sahanlığı sınır karasuları sınırıyla eşit hale geldi. Yunanistan'ın nerdeyse Ege Denizi'nin tümünü kendisinin kabul etmesi gibi bir durum ortaya çıktı.¹⁷⁸

Mayıs 1973'te Yunanistan adına Ege'de petrol arayan şirketlerin zengin petrol yataklarının izine rastlanması, sorunu bir anda güncelleştirildi. Türkiye, adalarını kıta sahanlığı olamayacağını, kıta sahanlığını, Ege Denizinin en derin noktalardan geçen çizgiye göre belirlenebileceğini savunarak, bu görüşe göre kendisinin kabul ettiği alanda ve dolayısıyla Yunan Adaları'nın batısında TPAO'ya petrol arama izni verdi. Yunanistan, Türkiye'nin bu uygulamasını 7 Şubat 1974'te protesto etti. Türkiye'nin görüşme önerisi Yunanistan tarafından reddedilince sismik araştırmalar yapmak üzere Candarlı Gemisi Ege'ye açıldı.¹⁷⁹

Kıbrıs Harekâtı nedeniyle ikinci plana düşen kıta sahanlığı sorunu, Haziran 1976'da İsviçre'nin başkenti Bern'de yapılan görüşmelerin bir sonuca varamaması üzerine "MTA simik 1 (hara) araştırma gemisinin Ege'ye açılmasıyla yeniden gönderme geldi. Yunanistan Türkiye'yi birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyine ve uluslar arası Lahey Adalet Divanı'na şikayet ettiyse de, her iki kurul da konunun taraflarının kendi aralarındaki görüşmelerle çözülmesi yönünde karar aldı. Kasım 1976'da Berd'de yapılan görüşmelerde kıta da sahanlığı konusunda bir usul anlaşmasına vardı. Ancak, bundan sonraki temaslarda bu konu da daha ileri adımlar atılmadı.¹⁸⁰

¹⁷⁷ **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt I, Baskın Oran (ed), İletişim Yayınları, 2001 s. 717- 720

¹⁷⁸ Ali Özerenkulu, " **Kıbrıs Sorunu ve Darbe Yorgunu İki Ülke: Türkiye ve Yunanistan**, Yeni Türkiye Özel Sayı: Temmuz – Ağustos, İstanbul,1997, s.1374- 1376

¹⁷⁹ Fahir Armaoğlu, **a.g.e.**, s.840

¹⁸⁰ Mehmet Gönübol, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919- 1995)** , Siyasal Kitabevi,Ankara,1996, s520-525

4.6. AVRUPA KONSEYİ VE TÜRKİYE

II. dünya savaşı sonunda Avrupa birliği görüşü yayılırken, 5 Mayıs 1949'da 10 Avrupa ülkesi Avrupa Konseyin kuran antlaşması imzaladılar. Konseyin bakanlar komitesi ilk toplantısında 6 Ağustos 1949'da yaptı. Ve Türkiye ile Yunanistan'ın Konsey'e üye olarak çağırılmasına karar verdi. Türkiye içinde bulunduğu uluslar arası yalnızlıktan kurtulmak için çağırılı kabul etti. Bundan sonra ,Türkiye ile Avrupa konseyi arasındaki ilişkilerin gelişimi, Türkiye'de demokrasinin gelişiminin göstergesi oldu. Çünkü Avrupa Konseyi statüsünün başlangıç bölümünde “ taraf devletlerin, halkların ortak varlığı olan ve her gerçek demokrasinin dayandığı kişisel özgürlük ve hukukun üstünlüğü ilkelerinin kaynağı bulunan düşünsel ve moral değerlerle sarsılmaz biçimde bağlı oldukları” belirtiliyor, ayrıca, statünün 3. maddesinde, “Konsey üyeliği için devletlerin hukukun üstünlüğü yetkileri altında bulunan her kişinin insan haklarından ve ona özgürlükten yararlanma ilkesini kabul etmeleri” koşulu öne sürülüyordu.

Bu koşul nedeniyle Yunanistan Albaylar Cuntası yönetimdeyken 12 Aralık 1969'da Konsey'den ayrıldı. Ve Cunta 28 Kasım 1974'te yeniden konseye döndü. Türkiye ise 12 Mart 1971'de yapılan ordu müdahalesi üzerine, Yunanistan'ın durumuna düşmemek için, kendi isteği ile Konsey'le de ilişkilerini dondurdu.

4.7. ORTADOĞU ÜLKELERİNE AÇILIM

1960'larda Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleri ile münasebetlerinin temel faktörü İsrail olmuştur. İsrail meselesinde onlara yaklaşabildiğimiz ölçüde münasebetlerimiz gelişme göstermiştir. Türkiye'yi başlangıçta Arap ülkelerine yaklaşmaya götüren esas mesele, Arapların Kıbrıs meselesinde ve bilhassa Birleşmiş milletlerde Türkiye'yi desteklemeleri olmuştur.¹⁸¹

Ortadoğu Ülkelerine karşı temkinli bir politika izleyen Türkiye, Kıbrıs Harekâtı'ndan sonra uluslar arası alanda yalnız kalmanın ve ABD tarafından cezalandırılmanın etkisiyle, Ortadoğu ülkelerine yöneldi. Ve özellikle Filistin sorununa,

¹⁸¹ Armaoğlu, a.g.e., s. 835-836

İsrail'e karşı tavır olarak Filistin halkının hakkı isteklerini savundu. Bu gelişmenin önemli sonuçlarından biri, Ekim 1979'da Filistin kurtuluş Örgütü'nün Ankara'da bir temsilcilik açması oldu.¹⁸²

Filistin konusundaki bu yaklaşım değişiklerin yanı sıra, Türk yöneticileri 1970'lerin ortalarından başlayarak İslam Konferansı'na dışişleri bakanı ve başbakan düzeyinde katılmaya başladılar. Bu açılımın baştaki amacı Kıbrıs konusunda Türk görüşünü uluslar arası alanda duyurabilmektir. Bunun yanı sıra Türkiye, 1950'lerde oluşan "sadık batı müttefiki Türkiye" izlenimini de silmeye çalışıyordu. Ortadoğu Ülkeleri ile gelişen yeni ilişkilerin bir bölümü ise ekonomiktir. 1970'lerin sonlarından başlayarak Türk özel sektörü hem ihracat hem de ihalelere katılma yoluyla, Ortadoğu – Arap ülkeleriyle ekonomik ilişkilerini geliştirdi.

¹⁸² Muzaffer Erendil, **Çağdaş Ortadoğu Olayları**, Genelkurmay Basımevi, Ankara,1992, s. 112-114

5. BÖLÜM: XV. DÖNEMDE EĞİTİM

5.1. EĞİTİM'İN GELİŞTİRİLMESİ

Cumhuriyet döneminde, medreseli, sübyan, mektepli, Katolik ve Protestan okulu bir eğitim sistemiyle girildi. Ayrıca, ilköğretim ülke düzeyinde yayın bastırılmamıştı. 1923'te tüm yurttaki 4.894 ilkokul vardı. Aynı dengesizlikler, okulların kır – kent bileşimi, kız – erkek öğrenciler olarak da gözlenmekteydi. İkinci Meşrutiyetten başlayarak geliştirilen öğretim birliği düşüncesi Cumhuriyet'in ilanı ile geliştirmeye başlandı.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında öğretim alanında yapılan düzenlemelerin en önemlisi 20 Mayıs 1924 tarihli 491 sayılı Teşkilat-ı Esasiye kanunu'nun 87. maddesinde, ilköğretim zorunluluğunun yer almasıdır. Madde şöyledir; “iptidai tahsil, bütün Türkler için mecburi, devlet mekteplerinde meccanidir (parasızdır)” 1926'da çıkarılan 822 sayılı Kanunla ortaokul ve liselerde de öğretim parasız oldu¹⁸³

Türkiye'de eğitime yön veren kurumlar arasında eğitim suçları önemli yer tutar ulusal kurtuluş savaşı sırasında ve sonrasında toplanan I. Kongre ve Heyet-i İlmiye'den sonra, milli eğitim alanında görüş alışverişini yaşamasında yer almak isteyenlere başarılı olmalarını sağlayacak bilgilerin verilmesi ilkeleri kabul edildi. Bu ikili amacın, orta öğretimin ikinci aşamasında da gözetilmesi öngörülmüştür.¹⁸⁴

X. Milli Eğitim Şurası'nda (28 Haziran – 4 Temmuz 1974), 1739 sayılı Milli Eğitim Temel kanunu'nda getirilen eğitim düzenine uygun düzenlemeler ele alındı. Rehberlik–eğitsel kol çalışmaları ve mesleğe yöneltme geliştirilen ilkelerin başlangıcıydı.

Eğitim alanında planlı dönemler içinde I, II dönemde genelde insan gücü istihdam ve eğitim politikaları ele alınmıştır.¹⁸⁵

1968 – 1972 yıllarını kapsayan II. Plan döneminde, öncelikle fırsat eşitliği ilkesi üzerinde durulmakta, bunun için yetenekli öğrencilerin burstan ve parasız yatılı öğrenim, olanaklarından yararlandırılması öngörülmektedir. Eğitim harcamalarına katılma, II. Beş Yıllık Plan'da ekonomik harcamalarında iyi olanlarla sınırlı sınırlandırılmıştır. Yurttaşlık

¹⁸³ Yahya Akyüz: **Türk Eğitim Tarihi**, Ankara, 1982 s.99

¹⁸⁴ Hasan Cicilioğlu: **Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Orta Öğretim**, Ankara, 1985, s.133- 135.

¹⁸⁵ Y.Akyüz ,**a.g.e** , s 306-309

haklarını artırma amacıyla, yaygın eğitim programlarına önem verilmesi ve bu arada eğitim de okur – yazarlık oranının yükseltilmesi öngörülmektedir.¹⁸⁶

II. Planda, tüm eğitim kurumlarının Milli Eğitim Bakanlığı çatısı altında toplanması temel ilke olarak yer almıştır.

Özel yükseköğretim kurumları temelde kabul edilmekte, ama bu tür okullarda verilen eğitimin niteliğinin yükseltilmesi insan gücü politikasının bu uygulamalardan olumsuz yönde etkilenmemesi üzerinde durulmaktadır.

III. Plan döneminde (1973 – 1977), o güne değin izlenen eğitim politikaları gözden geçirilmekte ve şu saptamalar yapılmaktadır.

Eğitimde sosyal adalet ve fırsat eşitliği tam olarak gerçekleştirilememiştir.

İşgücü gereksinimlerini karşılama yerine, sosyal talebin baskısıyla, kapasite oluşturulması kolay alanlara bir yönelme olmuştur.

Temel eğitim, hem üst aşamaya geçerek öğrencilere, hem işgücüne katılacak gençlere yeterli bilgi verememektedir. İlkokul bitirenlerin yarısı mesleğe yöneltici bir görmeden çalışmaya başlamakta öte yandan, çağ nüfusunun yalnızca % 84'ü ilkokula devam etmektedir.¹⁸⁷

Ortaöğretimin ikinci aşamasında, mesleki ve teknik öğretim yeterince ağırlık kazanmamıştır.

Çağ nüfusunun %68'inde yükseköğretim olanağı sağlanabilmektedir. Yükseköğretim, ekonomik sosyal ve kültürel kalkınmayı özendirerek nitelikte değildir.

Başlıca hedefler, temel eğitiminin 8 yıla çıkarılması, ortaöğretim öğrencilerinin %35'inin genel liselerde, %65'inin mesleki ve teknik liselerde okutulması, örgün eğitimle karşılanmayan insan gücü açıklarının özellikle yaygın eğitimle kapatılmasıdır.

1970'lerde geliştirilen ve 1739 sayılı Milli eğitim Temel kanunu ile yasallaştırılan temel kapsamaktaydı. Temel eğitimin 6- 14 yaş grubunu kapsamayı öngörülürdü. Ama 1984'te bu hedef henüz gerçekleştirilmemişti.¹⁸⁸

Anaokulları ve bu okullarda eğitim gören öğrenci sayıları pek yüksek değildi. Ancak son yıllarda, çalışan annelerin çocukları için kreş – okul niteliğinde bakım – eğitim kurumları açılmaya başlanılmıştır. Bu kurumlar, önceleri özel kişilerce açılmaktayken, daha sonra kimi devlet dairelerinde kreş – yuvalar oluşturulmuştur.¹⁸⁹

¹⁸⁶ Y.Akyüz: a.g.e, s.329- 339

¹⁸⁷ Orhan Turgut: **Cumhuriyet Dönemi İlk ve Orta Öğretim Programları**, Ankara,1992,s.101.

Akyüz,a.g.e., s.302

¹⁸⁸ O.Turgut: a.g.e.,s.101-102

¹⁸⁹ Y.Akyüz: a.g.e, s.229

Türkiye’de ilköğretim zorunlu ve parasızdır. Bu ilke tüm Cumhuriyet anayasalarında yer almıştır. Türkiye’de (6+) yaş grubundaki nüfusu kapsamaktadır. 1975’te (6+) yaş grubundaki nüfusun %18’i herhangi bir eğitim kurumunu bitirmeksizin okuryazar olmuştur. Yani 1975 yılında çağ nüfusunun yalnızca %44’ü ilköğretim öngörülmüştü.

5.2.OKURYAZARLIK

Latin alfabesinin kabul edilmesiyle okuryazarlık ve ilköğretimin gelişmesi arasında yakın ilişki vardır. Bu alfabenin kabul edilmesini savunucular eski yazının güç ve geç öğrenildiği gerekçesini ileri sürmekteydi.

1928 – 1929 öğretim yılında büyük bir hevesle başlatılan okuma yazma kampanyası sonucunda, o yıl yarım milyondan çok yurttaş okuma yazma kampanyası sonucunda, o yıl yarım milyondan çok yurttaşa okuma yazma öğretilmişti; ama 1941 – 1942’de bu sayı 14.000 dolayına düşmüş ve bu sayıda kadınların oranı çok gerilemişti.

II. Beş Yıllık Kalkınma Plan’ında okuma yazma öğretimi bağımsız bir sorun olarak ele alınmıştır. Bu 5 yıllık dönemde tüm kamu kuruluşlarının ve gönüllü derneklerin işbirliğiyle beş milyon kişiye okuma yazma öğretilmesi öngörülmüştür. Buna karşılık 1968 – 1970 arasında toplam 917.000 kişiye okuma yazma öğretilildi. Bu oran, 1975’te İsveç, ABD, Fransa, Japonya, İngiltere, SSCB’de %99, Batı Almanya %98, Brezilya’da ve Meksika’da %76 24,8 idi.

TABLO 10 OKURYAZAR ORANININ GELİŞİMİ

Yıllar	Erkek	Kadın	Toplam
1960	53.6	24,8	39.5
1965	64.0	32.8	48.7
1970	69.4	40.8	55.3
1975	74.1	48.3	61.9

% 1 örnekleme sonuçlarına göre hesaplanmıştır.

5.3.İLKÖĞRETİM

1924’de çıkarılan Tevhid-i Tedrisat kanunuyla zorunlu ve karşılıksız olması ilkesi konuştu. Böylece, ilköğretimin gelişmesi için gerekli hukuksal çerçeve oluşturulmuştu.¹⁹⁰

1960’ların ilk yıllarında yeniden düzenleme çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmaların arasında yer alan MEHTAP Raporu’nun kültür fonksiyonları bölümünde, ilköğretimde, öğretmen yetiştirilmesinin okul yapımından daha önemli olduğu, ama uygulamanın bunun tam tersi olduğu dile getirilmişti. Yılda 9000 öğretmen yetiştirilebildiği, okul kitaplarının da yetersiz olduğu belirtilmiştir.

İlköğretimle ilgili önemli son yasal gelişme 16 Haziran 1973’te yayınlanan 1739 sayılı Milli Eğitim Temel kanunu’dur.¹⁹¹

Yasa, öğretim kavramı yerine temel eğitim kavramını bununda altında bir kademe, Eğitim Milli komisyonu’nda da ele alınmıştı. Yasa da okul öncesi eğitim “isteğe bağlı” kılınmıştır. Bu kademe, çocukları temel eğitimi hazırlayan bir ön aşama sayılmış ve koşulları yetersiz ailelerden gelen çocukları için “ortak bir yetiştirme ortamı oluşturma” amacı öngörülmüştür. Temel Eğitim, 7 – 14 yaşlar arasındaki çocukların eğitimini kapsamaktadır. Amacı çocuğa iyi bir yurttaşlık eğitimi vermek, yetenek ve eğitimlerine göre yetiştirerek yaşanma ve üst öğrenime hazırlamaktadır. Temel eğitim okulları birincisi 5, ikinci 3 yıllık iki kademeye ayrılmaktadır.¹⁹²

Yasanın bu yoldaki öngörülerini gerçekleştirmek amacıyla, kimi ortaokullarda yatılı bölge okullarının bir bölümü temel eğitim okulların bir bölümü de 8 sınıflı temel eğitim okulları olarak örgütlenmiştir.

Bu konuda Temel Eğitimin Amacı;

- 1- Her Türk çocuğunun iyi bir vatandaş olmak için gerekli temel bilgi, beceri, davranış ve alışkanlıkları kazandırmak, onu milli ahlak anlayışına uygun olarak yetiştirmek.
- 2- Her Türk çocuğunu ilgi, istidat ve kabiliyetleri yönünde yetiştirerek, hayata ve üst öğrenime hazırlamak şeklinde yeniden düzenlenmiştir.¹⁹³

¹⁹⁰ Turhan Oğuzkan: **Atatürkçü Eğitim Politikası ve Milli Eğitim** , İstanbul,1988, s.122.

¹⁹¹ O.Turgut: **a.g.e.**,s.101-102

¹⁹² Y.Akyüz: **a.g.e.**, s.306-309

¹⁹³ O.Turgut: **a.g.e.**,s.101-102

5.4. İLKOKUL ÇAĞINDAKİ NÜFUSTA OKULLAŞMA

1975'te Türkiye'de ilkokul çağındaki nüfustaki okullaşma oranı %83 idi

TABLO 11 İLKOKUL ÖĞRENCİ SAYILARININ GELİŞİMİ VE KIZ – ERKEK ORANLARI (%)⁴

Yıllar	Kız		Erkek		Toplam
	Öğrenci	%	Öğrenci	%	
1969-1970	2,008,665	41,6	2,821,951	58,4	4,830,616
1974-1975	2,385,335	44,3	2,995,098	55,7	5,380,433
1979-1980	2,541,538	45,2	3,080,869	54,8	5,622,407

Okullaşma oranında, gerek bölgeler, gerek kız erkek öğrenciler arasında önemli dengesizlikler vardı. Örneğin, Hakkari, Van, ve Bitlis'te olgunlaşma oranları %50'nin altındaydı. Batıya gidildikçe olgunlaşma oranı yükselmekteydi.

Okullaşma oranları açısından genel olarak belli ölçüde hedeflere yaklaşılmaktadır. Ama kızlar açısından okullaşma oranları hayli düşüktür.

5.5. ORTAÖĞRETİM

Cumhuriyet'in ilk yıllarında ilköğretimde olduğu gibi ortaöğretimde de yeni düzenlemelere girişildi, yabancı uzmanlara raporlar hazırlatıldı. Bundan, Deney raporu Orta öğretimde temel amacın öğrencileri daha yüksek kademelere hazırlamak olduğunu belirtirken, öğrencileri doğrudan yaşama hazırlayacak programlar da düzenlenmesini önermekteydi. Yabancı dille öğretim yapan liseler açılması da öneriler arasındaydı.

Ortaöğretim uzunca bir süre bu örgütsel çerçevede yürütüldü. 1970'lerde yeni sistemler gündeme geldi.

5.6. ORTAOKULLAR

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Ortaokullarda yapılan değişikliklerden biri din derslerinin kaldırılmasıdır. Sonradan bu karar değiştirilmiş 1957' de ortaokullara isteğe bağlı din dersleri konmuştur. 1974'te ise CHP-MHP koalisyon döneminde ortaokulların tüm sınıflarına zorunlu ahlak dersleri konuldu.

Ortaokullar ile ilgili başka gelişme, 1973 yılında çıkan Milli Eğitim Temel Kanunu ile ilkokul ve ortaokulların birleştirilmesi oldu. Yasanın 24. maddesine göre temel eğitim

okulları 5 yıllık birinci,3 yıllık ikinci kademedan oluşmaktaydı. Yasanın 25. maddesinde bu okulların bağımsız birimler olarak kurulması, duruma göre orada da kurulabileceği belirtiliyordu. Genel ortaokullar ve liselerden yabancı dilde öğretim yapanlarına Anadolu Liseleri adı verildi.

5.7. LİSELER

4 Haziran 1973 tarihli Milli Eğitim Temel Kanunu'nda liseler, 'temel eğitime dayalı en az 3 yıllık öğrenim veren' kurumlar olarak tanımlanıyordu. Genel eğitim veren ortaöğretim kurumları arasında kimi alt ayrımlara gidilmiştir. Yabancı dille öğretim yapılan Anadolu Liseleri, daha zeki ve çalışkan olan çocukların yetiştirilmesi amaçlanan fen liseleri kuruldu.

TABLO 12- LİSE ÖĞRENCİ SAYISI KIZ-ERKEK %

YILLAR	KIZ		ERKEK		Toplam
	Öğrenci	%	Öğrenci	%	
1960-1970	60,922	28,3	154,038	71,7	97,935
1974-1975	111,140	32,8	228,100	67,2	339,240
1979-1980	189,791	35,7	341,969	64,3	531,760

5.8. YÜKSEKÖĞRETİM

1973 Temmuzunda, 1750 Sayılı Üniversiteler Kanunu çıkartıldı. Bu yasa, üniversitelerin görevlerini ayrıntılarına inerek belirliyordu. Bu yasa'da yer alan, "...öğrencileri bilim anlayışı kuvvetli, milli tarih şuuruna sahip, vatanına, örf ve adetlerine bağlı, milliyetçi ve sağlıklı düşünceli aydınlar olarak yetiştirmek..." cümlesindeki "örf ve adetlerine bağlı" sözcüklerinin Atatürk ilkelerine ve çağdaşlaşmaya aykırı olduğu ileri sürüldü. Bu madde, Ankara Üniversitesi ve CHP'ce açılan davayla, Şubat 1975'de kaldırıldı. Yasada, daha sonra YÖK Kararnamesi'nde de benzerleri olan maddeler vardı. Bu maddelerle, yükseköğretime yön vermek amacıyla bir yükseköğretim kurulu kurulmuş, ama Anayasa Mahkemesi, bu maddenin kuruluş işleyiş görev ve yetkilerle ilgili hükümlerini iptal ettiği için öngörülen bu kurul çalışmamıştır.

1750 Sayılı Kanun'un yayınlanmasından hemen sonra Şu üniversiteler kuruldu.

1- Diyarbakır Üniversitesi (Dicle)	(1973, Diyarbakır)
2- Çukurova Üniversitesi	(1973, Adana)
3- Anadolu Üniversitesi	(1973, Eskişehir)
4- Cumhuriyet Üniversitesi	(1974, Sivas)
5- İnönü Üniversitesi	(1975, Malatya)
6- Fırat Üniversitesi	(1975, Elazığ)
7- 19 Mayıs Üniversitesi	(1975, Samsun)
8- Bursa Üniversitesi(Uludağ)	(1975, Bursa)
9- Selçuk Üniversitesi	(1975, Konya)
10- Kayseri Üniversitesi (Erciyes)	(1978, Kayseri)

6. BÖLÜM: XV. DÖNEMDE EKONOMİ

6.1. EKONOMİDE GENEL GÖRÜNÜM

20. Yüzyılın belki de en önemli olaylarından biri özellikle ekonomide ve enformatikte yaşanan küresel etkileşimdir. 1950'den sonra dünyadaki kutuplaşma öncelikle “Doğu” ve “Batı” ekonomilerinin iç içe geçmesine yol açmış ve kutuplar arası rekabet, batı ekonomilerinin gücü ve prodüktif işletmecilik gibi faktörler, sonuçta Doğu blok”unun çöküşüyle sonuçlanmıştır. Küreselleşme bu sebeple 1991 sonrasında tanımlanmaya başlayan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye ekonomisi de bu trendlerin dışında olmamıştır. 1930’lu yılların Avrupa düzeni içinde devletçi-müdahaleci-korumacı ekonomi politikaları etkili olmuşken, 1945’ten sonra artan ABD etkinliğiyle beraber müdahaleciliğin ve korumacılığın giderek daha dar alanlara sıkıştığı bir ekonomi politikası öne çıkmaya başlamıştır.

Cumhuriyet’in 23 Nisan 1920’de kurulmasından itibaren en önemli sorun olarak ülkenin işgalden kurtulması ve milli bağımsızlığın sağlanması için büyük bir sorun ve çaba içinde olmuştur. Savaş yılları içinde ekonomik kalkınma daha büyük bir sorun olarak ele alınmıştır.

Atatürk İzmir İktisat Kongresi’nde, ekonominin devlet hayatında önemini belirterek; “ Milli egemenlik ekonomik egemenlikle pekiştirilmelidir. Bu kadar büyük amaçlar, bu kadar buyruklarla bir yere varılmaz. Bunların bir bütün olarak gerçekleşmesini sağlamak için tek kuvvet en kuvvetli temel, ekonomik güçtür.

Siyasi ve askeri zaferler, ne kadar büyük olursa olsun ekonomik zaferlerle taçlandırılmazsa, kazanılacak başarılar yaşayamaz, az zamanda söner. Bu kuvvetli parlak zaferimizi de taçlandıracak olan bayındırlık yolunda sonuç alabilmek için egemenliğin sağlanması ve güçlendirilmesi gerekir”¹⁹⁴ demiştir.

1930’lu yıllarda Türkiye ekonomisindeki gelişmelere kısaca göz atılacak olursa:1930 yılında Merkez Bankası kurulmuş ve Türk Parasını Koruma Kanunu TBMM’de kabul edilmiştir. 1931 yılında ise ithalata kota konulması ve ihracatın denetlenmesi hakkında çıkan kanunla korumacılığın ilk adımları atılmıştır. Yine aynı yıl, Sanayi Kongresi düzenlenmiş, bunu takiben, 1932 yılında iktisadi hayatta devletin denetimini artıran bir dizi kanun çıkarılmıştır. 1933 yılında ise, Sümerbank’ın kurulması ve

¹⁹⁴ Kaynak: Afet İnan; **Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti’nin Birinci Sanayi Planı-1933**, Ankara, 1972 , sayfa. 42.

Mevduatı Koruma Kanunu ile Ödünç Para Verme İşleri Kanunlarının kabul edilmeleri başlıca iktisadi olaylardır. Devlet bu tarihte ilk defa faiz oranlarını belirlemeye başlamıştır.¹⁹⁵

Devletin iktisadi hayata girişi, doğrudan doğruya devlet işletmeciliğine başlaması, 1934- 1938 yılları arasında uygulanan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile başlamaktadır. Bu plan döneminde, öncelikle, büyük kısmı yabancıların elinde bulunan demiryolları, Tramvay, Tünel Şirketi, Zonguldak Kömür Şirketi, İzmir Telefon Şirketi millileştirilmiş ve kamulaştırılmıştır.

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı döneminde toprak reformu yapılarak tarıma teşvik sağlanmış ayrıca hammaddesi yurtiçinde bulunan malları işleyecek sanayi kuruluşları ile devletçe finanse edilmesi mümkün olan kuruluşların kurulmasına öncelik verilmiştir.

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planının başarılı uygulaması ve hedeflere ulaşılması üzerine 1938 yılında İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlanmıştır. Bu planın uygulanacağı yıllarda II. Dünya Savaşı'nın başlamış olması devletin savaş ekonomisine uygun bazı tedbirler almasına yol açmıştır.¹⁹⁶

Mükerrem Hiç'e göre "Atatürk devri politik ve sosyal alanda cesur reform ve atılımların gerçekleştirilmesi yanında ekonominin başlangıç dönemi, basit ifadeyle ekonominin sıfırdan başladığı dönemdir."¹⁹⁷

Atatürk, mali dengenin korunması için büyük itina göstermiştir. Ancak karşılaşılan zorluklar hükümetin tedbir almasını gerekli kılmıştır. Hükümet Başkanı olarak İsmet İnönü, para sıkıntısına karşı bir çözüm yolu olarak emisyon yapılmasını istemiştir. Devlet Başkanı olarak Atatürk'te her defasında karşı çıkmıştır. Prof. Dr. Feridun Ergin'in açıklamasına göre, İsmet Paşa,30 yıl sonra o günleri anarken bir özel görüşme de şunları söylemiştir; " Hükümet olarak yılda iki kez ödeme yapamayacak duruma düştüğümüz olurdu. Gider konuşurdum. Birkaç milyon liralık emisyonun bizi ferahlatacağını anlatmaya çalışırdım. Bir defa bile evet dedirtemedim."¹⁹⁸

Prof. Dr Feridun Ergin, Atatürk'ten sonra enflasyona başvurulduğunun acısını duyarak, üzüntüsünü şöyle belirtmektedir; " Enflasyon, O, ölümsüzlüğe geçerken başlayacaktı ve bir daha durdurulamayacaktı."¹⁹⁹

¹⁹⁵ M. Ögüt Yazman; **Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi**, II. Baskı, Ankara, 1974, s. 72- 73.

¹⁹⁶ Aynı Eser, sayfa; 77- 78.

¹⁹⁷ Mükerrem Hiç; **Türkiye Ekonomisinin Analizi, Başlıca Ekonomik Göstergelerle**, İstanbul, 1980, sayfa 7- 8.

¹⁹⁸ Aynı eser; sayfa 8.

¹⁹⁹ Mükerrem Hiç; **Türkiye Ekonomisinin Analizi, Başlıca Ekonomik Göstergelerle**, İstanbul,1980, sayfa18

Türkiye, İkinci Dünya Savaşına girmedi; ancak, cephelerde fiilen savaşmanın dışında savaş ekonomisinin koşullarını tüm ağırlığıyla yaşadı. II. Dünya Savaşı dönemine, olası bir tehlikeye karşı savaş ekonomisi uygulanmıştır. Bu çerçevede, hükümete, olağanüstü koşullarda fiyat saptama, özel işletmelere el koyma, zorunlu çalıştırma gibi araçlarla, ekonomiye doğrudan müdahale yetkisi veren 1940 Milli Koruma Kanunu ile, devlet gelirlerini artırmak için Varlık Vergisi Kanunu çıkarılmıştır. Varlık Vergisi Kanunu 1942 yılında gördüğü yoğun tepkiler nedeniyle yürürlükten kaldırılmıştır.²⁰⁰

Savaşın bitmesi ve tüm dünyada liberal politikaların etkin olmaya başlamasıyla birlikte Türkiye'de de bazı değişiklikler olmaya başlamıştır. Çok partili sisteme geçişle birlikte başlayan liberal akım, 1945- 1950 yılları arasında, Türk ekonomisinde devlet müdahaleciliğinin belirli sınırlar içinde tutulması ve daha liberal bir ekonomi uygulanması yolundaki girişimleri ön plana çıkarmıştır.

1946 yılı, Cumhuriyet Türkiye'sinin tarihinde hem siyasi, hem iktisadi bakımdan yeni bir dönüm noktası oluşturur. Siyasi bakımdan 1946 yılı, tek parti rejiminden çok partili parlamenter rejime geçişin başlangıç tarihidir. 1946 yılına salt iktisadi bakımdan bir dönüm noktası niteliği kazandıran özellik, 16 yıldır kesintisiz olarak izlenen kapalı, korumacı, dış dengeye dayalı ve içe dönük iktisat politikalarının adım adım gevşetildiği; ithalatın serbestleştirilerek büyük ölçüde artırıldığı; dış açıkların kronikleşmeye başladığı; dolayısıyla dış yardım, kredi ve yabancı sermaye yatırımları ile ayakta duran bir ekonomik yapının yerleşmesi olmuştur.

1946 yılında yapılan devalüasyon ile TL'nin değeri yüzde 53,6 oranında düşürülerek 1 Amerikan Dolar karşılığı 2,80 TL olarak kur sabitlenmiştir. Bu dönemde yapılan devalüasyonun nedeni, savaş sonrası uluslararası fiyat düzeylerine ve yeni ekonomi politikalarına uyum sağlayarak ihracatı artırmaktır. Ancak, bu devalüasyon istenilen sonuçları vermemiş, ithalattaki aşırı artışlar, birikmiş olan döviz rezervleri ve daha sonra dış yardımlarla finanse edilerek 1953 yılına kadar sürmüştür.²⁰¹

Türk ekonomisini dar kalıplardan ve kısır kaynaklardan kurtarmak için 1947 yılında liberal karakterde bir Kalkınma Planı (1948- 1952) hazırlanmıştır. Bu planda özel kesime büyük önem verilmiştir. Planın 1948- 1952 dönemi için öngördüğü toplam harcama miktarında en büyük payı yüzde 44 ile ulaştırma almıştır. Bu dönemde ulaştırma sektöründe ağırlık verilen kesim demiryollarından ziyade karayolları olmuştur.

²⁰⁰ Korkut Boratav; Türkiye İktisat Tarihi, V. Basım, Gerçek Yayınları, İstanbul, 1995, sayfa 337.

²⁰¹ Sürreya Hiç, **Türkiye Ekonomisi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998,s.

Tarım ve tüketim malları sanayine önem veren, özel girişimin öncülüğünü savunan ve dış ticaret ile kambiyo rejimlerinde serbestleşmeyi öngören bu stratejiler, 1947 yılında üye olunan IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşların görüşleriyle de uyumlu idi. Yine de, 1947 yılından itibaren askeri ve 1948 yılından itibaren ekonomik yardımlar alan Türkiye'nin 1945- 1950 yılları arasında reel GSMH'sinde istenilen büyüme sağlanamamıştır.

1950- 1953 döneminde gerek tarımda gerekse sanayileşmede önemli gelişmeler sağlanmıştır. Tarımın makineleşmesi, kredi imkanları ve tarım için belirlenen yüksek fiyat politikası ile birlikte iklimin elverişli olması, bu dönemde tarım üretimini artırmıştır. Aynı zamanda, yabancı sermaye girişini kolaylaştırıcı uygulamalar, para arzının artırılması, ithalatın sınırlandırılması ve dış krediler ile yardımlar sayesinde de hızlı bir gelişme gözlenmiştir. Bu dönemde, büyük kamu yatırımlarına ağırlık verilmiştir.

1954'den sonra plansız yatırımların yapılması nedeniyle artan ithalatın finansmanında, dış yardımlara paralel olarak döviz rezervlerinin kullanılması sonucu zorluklarla karşılaşmıştır. Dış ticaret hadleri aleyhimize gelişirken, fiyatların hızla artması ile birlikte ekonomik büyüme geçen dört yıla göre aynı oranda olmamıştır.

Bankaların tarım ve sanayi sektörüne açtığı kredilerin yükseltilmesi yanında plansız yatırımların yapılması ve 1956 yılında Milli Koruma Kanunu'nun yeniden yürürlüğe konulması sonucunda, fiyatlar üzerinde suni bir baskı yaratılmış, enflasyon körüklenmiştir.

1958 yılında tekrar ekonomik istikrarı sağlamak için sıkı para ve maliye politikaları ve ihracatı teşvik tedbirleri gibi bir takım ekonomik tedbirler alındıysa da enflasyonist gidiş önlenememiştir.

Bu ekonomik koşullarda, siyasi bunalımla birlikte 1960 yılında yeni bir Anayasa hazırlanarak, uzun vadeli bir ekonomik planın yapılması çalışmalarına yeniden başlanmıştır. Bunun için ilk önce 1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuştur. Ayrıca, 1958 yılında alınan istikrar önlemleri, 27 Mayıs 1960'dan sonra eskisinden daha sıkı bir biçimde uygulanmaya devam etmiştir. 1962 yılında ise, bir yıl süreli bir plan hazırlanmış ve planın başarılı olması üzerine, bundan sonra, beş yıllık planlar hazırlanmaya başlanmıştır.²⁰²

1963- 1967 yılları arasındaki Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile 1968-1972 yıllarını kapsayan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ekonomik ve siyasi bunalımların sonunda istikrarlı bir büyüme hızı ve kalkınma sağlanması amacıyla 15 yıllık bir perspektif

²⁰² Nadir Eroğlu, **Türkiye'de İktisat Politikalarının Gelişimi (1923- 1993)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995,s.125-126

içinde hazırlanmıştır. Bu iki dönem içinde 10 adet yıllık program da uygulanmıştır. Bu 15 yıllık perspektif içinde başlıca hedefler şöyle sıralanabilir:

- Yılda %7'lik bir büyüme sağlanması,
- İstihdam sorununun çözümlenmesi,
- Dış ödemeler dengesinin sağlıklı bir yapıya kavuşturulması,
- Her alanda yeterli sayıda ve üstün nitelikli bilim adamı ve teknik eleman yetiştirilmesi,
- Bu hedeflerin sosyal adalet ilkesiyle uyumlu bir biçimde sağlanması.

Bu hedefler çerçevesinde ele alınan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planının yürürlüğe konulmasıyla, ithal ikameci sanayileşme de yeni bir evreye girmiştir. Sıkı maliye ve para politikaları, kaynakların tam olarak kullanılmasına ve en iyi biçimde tahsisine engel olan enflasyonist ve deflasyonist eğilimlerin gelişmesini önleyecek biçimde tespit edilmiştir. Kamu yatırımlarının, vergiler, kamu teşebbüslerinin yaratacağı fonlar ve dış âlemden sağlanacak kaynaklar gibi gerçek tasarruflarla finanse edilmesi öngörülmüştür. Ayrıca, para ve kredi politikaları, özel sektör yatırımlarının gerçek kişi ve kurum tasarrufları ile finansmanını mümkün kılacak biçimde tespit edilmiştir.²⁰³

Bu planın öngördüğü dönem sonunda Türk ekonomisinde şu gelişmeler olmuştur: Sanayi için yıllık yüzde 12,3 gelişme hızı öngörülmüş, bu oran yüzde 10,6 olarak gerçekleşmiştir. Dış finansman kaynaklarının hedeflenen ölçüde sağlanamamış olması ve tarım kesiminin gelişiminin büyük ölçüde hava şartlarına bağlı bulunması nedeniyle yüzde 7'lik büyüme hızına ulaşılamamış, yılda ortalama yüzde 6,5 oranında büyüme gerçekleştirilmiştir.²⁰⁴

Toplam yatırımların GSMH içindeki payı başlangıç yılı olan 1963'te yüzde 18'e yükselmiştir. Kamu gelirleri artmış olmakla birlikte öngörülen seviyeye ulaşılamamış; bu da kamu harcamalarının kısılması sonucunu doğurmuştur. Ödemeler dengesi açığı ise, ihracatın düşünülen seviyenin üstünde gerçekleşmesi nedeniyle plan hedefinin altında kalmıştır.²⁰⁵

Bu plan döneminde yatırımları ve ihracatı teşvik amacıyla bazı kanunlar çıkarılmıştır. Yatırımları teşvik amacıyla Gelir Vergisi Kanununa eklenen bazı maddelerle kalkınmada öncelikli yörelerde daha yüksek oranlarda yatırım indirimi uygulamasına başlanmış ve Vergi Usul Kanununa eklenen bir madde ile hızlandırılmış amortisman

²⁰³ DPT, **Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Ankara, 1964, s.59- 60.

²⁰⁴ DPT, **a.g.e.**, s. 525

²⁰⁵ DPT, **a.g.e.**, s. 117-119.

yöntemine geçilmiştir. Yatırımlarda kullanılacak hammaddelerin ithalatını kolaylaştırıcı gümrük indirimleri gibi kolaylıklar sağlanmıştır. İhracatı teşvik için ise, ihracatta vergi iadesi uygulaması başlatılmıştır.²⁰⁶

1968- 1972 yılları arasında uygulaması gerçekleştirilen İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planını birinci plandan farkı çok kesimli olmasıdır. Tarım, madencilik, imalat sanayi, inşaat, hizmetler ve kamu kesimi tek tek ele alınırken, plan ulusal ve uluslararası kesim olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bu planın amacı, Türk ekonomisinde hızlı bir gelişme sağlamak ve bu gelişmeyi sürekli hale getirmektir. Ayrıca, bu planın birinci plandan farklı olarak sanayi sektörüne özel bir önem verdiği görülmektedir. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında sanayi sektörü, ekonomik büyüme için "sürükleyici sektör" konumuna geçmektedir.²⁰⁷

Bu plan döneminde, bir taraftan "ithalat" yerine "yerli üretim" ikame edilirken, diğer taraftan "ara mallar" üretimi önem kazanmıştır. Ayrıca, vergi iadesi, döviz tahsislerine öncelik tanınması gibi ihracat teşviklerine önem verilmiş, ihracatçı birlikleri kurulmuştur.²⁰⁸

Birinci ve ikinci planda öngörülen kalkınma hızları eşit olmakla birlikte, Birinci Planda hizmetler kesimi için öngörülen kalkınma hızı yüzde 7,2'den yüzde 6,8'e indirilmiştir. Her iki planda temel sektörlerin payları öngörülen yönde gelişmekle birlikte beklenenden daha düşük seviyede olmuştur. Yatırımların sektörlere dağılımına baktığımızda, ikinci planın imalat sanayi, ulaştırma ve turizm yatırımlarına ağırlık verdiği görülmektedir.²⁰⁹

1969- 1973 yılları arasında enflasyon yükselişe geçmiş, 1969'da % 7,2 olan enflasyon oranı 1973 yılına gelindiğinde % 20,5 'e ulaşmıştır. Devalüasyonlar neticesinde T.L. dolar karşısında değer yitirmiş, 1969'da 1 dolar 9,08 T.L. iken, 1973'de 1 dolar 14,28 T.L. olmuştur. G.S.M.H., 1970 ve 1971 yıllarında 1969'daki rakamların dahi gerisine düşmüştür. Bu gerileme 1972 ve 1973 yıllarında durmuş ve G.S.M.H. yeniden artmaya başlamıştır. İhracat, İthalat ve Dış borç anılan dönemde artış göstermiştir.²¹⁰

²⁰⁶ DPT, a.g.e., s. 527-529.

²⁰⁷ Süreyya Hiç, **Türkiye Ekonomisi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s. 121-126

²⁰⁸ DPT, **İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Ankara, 1967, s.629- 632

²⁰⁹ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, 16.02.1972, C.21, s.76.

²¹⁰ Hikmet Uluğbay, 1961- 1980 Döneminde Türkiye'nin Temel ekonomik Göstergeleri, **Türk Dış Politikası- Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, CiltI: 1919- 1980, Baskın Oran (ed.) s. 662- 665

6.2. 1973- 1977 ÜÇÜNCÜ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI DÖNEMİNDE YAPILAN UYGULAMALAR

1 Ocak 1973'de, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın uygulanmasına başlanılmıştır. İlk iki Beş Yıllık Kalkınma Planı'ndan olumlu sonuçlar elde edilmiş olması, bu planın da başarılı olacağı konusunda beklenti yaratmıştır.

1973 bütçe Kanun tasarısı üzerindeki görüşmeler esnasında Maliye Bakanı Müezzinoğlu ekonomideki olumlu gelişmelere dikkat çekmiş ve G.S.M.H.'mızın arttığını şu şekilde ifade etmiştir; “ Bilinen nedenlerle ortaya çıkan duraklamadan sonra 1971 yılının ikinci yarısından itibaren ekonomimizde görülen olumlu gelişmenin, 1972 yılında da devam ettiği gözlemlenmektedir. G.S.M.H.'daki artış sabit fiyatlarla % 7.7'ye ulaşmıştır.”²¹¹

Ekonomideki bu rahatlama, 1973 yılında patlak veren petrol krizi ile sona ermiştir. Petrol fiyatlardaki ani ve büyük oranlı artış, sanayinin ihtiyaç duyduğu aramamullerin ve yatırım malzemelerinin fiyatlarını yükseltmiş ve ithalat kalemindeki bu yükselişi karşılamak üzere ihtiyaç duyulan döviz M.B.rezervlerinden sağlamaya çalışılınca, kısa sürede rezervler erimştir. İthalatı karşılamak için kısa vadeli dış borçlara yönelinmeye başlanılmıştır.²¹²

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973- 1977 yıllarını kapsamakta ve on beş yıllık uzun dönemli bir perspektifin üçüncü kısmını oluşturmaktadır. Türkiye ile AT arasında 1963 yılında imzalanan Ortaklık Anlaşmasının 1 Ocak 1973 yılında kanuni olarak yürürlüğe girmesi ile birlikte gümrük indirimlerinin gerçekleşmesi ve geçen on yıllık dönem içinde ulaşılan sonuçlar ve karşılaşılan sorunlar, özellikle sanayide hedeflenen artış hızının gerçekleştirilememesi, belirli bir yapısal değişikliği zorunlu kılmıştır. Bu yüzden plan onbeş yıllık bir perspektif içerisinde değil, yeniden hazırlanan ve 22 yılı kapsayan yeni bir stratejinin ilk dilimi olarak hazırlanmıştır. 1973- 1995 yıllarını kapsayan bu yeni stratejiyle ulaşılmak istenen başlıca hedefler şunlardır: ²¹³

- GSMH'nin yılda ortalama yüzde 9 dolayında artması,
- Sanayinin milli gelir içindeki payının yüzde 23'ten yüzde 40'a çıkarılması, buna karşılık tarım kesiminin payının yüzde 28'den yüzde 10'a indirilmesi,

²¹¹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 16.02.1972, C. 21, s. 75.

²¹² Yüksel Ülgen. “1970 Sonrası Türkiye’inde Enflasyon”. İktisat Dergisi, Sayı: 396, 1999, s. 5-9.

²¹³ Uluğbay, a.g.e., s.669-671

- Toplam çalışanlar içinde sanayi kesiminin payının yüzde 11'den yüzde 22'ye yükseltilmesi, tarım kesiminin payının ise yüzde 60'tan yüzde 20'ye düşürülmesi.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Plan döneminin belirgin niteliklerinden birisi, başta altyapı olmak üzere, ekonominin darboğazlara girmesidir. Bunun temelinde 1960-1973 döneminde kesintisiz büyümeyi sağlayan ithal ikameci stratejilerin bulunduğu görülmektedir. İthal ikameci politikalar dayanıksız tüketim mallarına (işlenmiş gıda ürünleri, tekstil gibi) yönelik olduğu sürece büyüme devam etmiş, fakat 1960'ların ortalarından itibaren ithal ikameci politikalar dayanıklı tüketim malları (taşıtlar, beyaz eşya...) ve ara mallar (çelik, rafine edilmiş ürünler, petro -kimya ürünleri...) hedef alındığında elde edilen sonuçlar tatmin edici olmaktan uzak kalmıştır.²¹⁴ Sınırlı iç piyasa ve ihracata yönelmedeki yetersizlik, sermaye yoğunluğu daha yüksek yatırımlardaki artış ve sınırlı kapasite kullanımları, büyüme hızının sürdürülmesini gittikçe daha yüksek maliyetli hale getirmiştir. 1973- 1974 yılları arasında dört katına çıkan petrol fiyatları Türkiye'yi derinden etkilemiştir. Ardarda gelen hükümetler, birinci petrol şokundan önce yavaşlama eğilimine giren ekonomik büyüme hızını artırmak için, en azından başlangıçta, genişletici politikalar izlemişlerdir. Kamu sektörü yatırımları hızla büyümüştür. Ancak, aynı dönemde tüketim sınırlanamadığından, bu politika, reel olarak yüzde 8 gibi bir büyüme sağlanmasına rağmen istikrarsızlığa sebep olmuştur.²¹⁵

1970'lerin sonuna doğru ulusal tasarruflar ve yatırımlar arasındaki uçurum genişlemiştir. İthalat, durgun ihracat karşısında hızla büyümüştür. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin dengesi çarpıcı bir şekilde bozulmuştur. Bunun sonucunda bütçe açığı büyümüş ve enflasyonda hızlı bir artış olmuştur. Cari işlemler dengesi önemli ölçüde açık vermiştir. Bu açık, 1977'de GSMH'nin yüzde 8'ine ve döviz gelirlerinin yüzde 92'sine ulaşmıştır. Bu açıklar özel yabancı sermaye ve rezervlerle finanse edilmiştir. Fakat bu finansman şekli, dış borçların artması, borçlanma yapısının bozulması ve konvertible döviz rezervlerinin azalması şeklinde üç alanda kötüleşmeye neden olmuştur.²¹⁶

Bu gelişmelerin TBMM'nin aldığı kararlar çerçevesinde şekillendiği göz önüne alınırsa; XV. Dönemde soruna ilişkin tartışmalar sık sık yaşanmıştır²¹⁷

Üçüncü Plan öneminde dış ekonomik ilişkilerde “şok” etkisi yapan iniş çıkışlar olmuştur.1974 yılında bir yandan “ petrol krizi” diğer yandan “Kıbrıs Barış Harekâtı” dış açığın yaklaşık üç misli büyümesine neden olmuştur. Bu eğilim sonucu dış ticaret açığının

²¹⁴ Oran, **a.g.e.**, 661-665

²¹⁵ Yüksel Ülgen, “ 1970 Sonrası Türkiye’inde Enflasyon”, İktisat Dergisi, Sayı: 396, 1999, S. 5-9

²¹⁶ DPT, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara,1974, s. 973-987.

²¹⁷ 1974 Bütçe Görüşmeleri için Bkz.: **TBMM Tutanak Dergisi**, Cilt 4-5

GSHMH'ya oranı 1975 yılında planlı dönemin en yüksek oranına, % 8,7'ye çıkmıştır. Bunun diğer yüzü ekonomi tarihimizde ilk defa ilk defa ihracatın ithalatı karşılama oranı % 29,6'ya düşmüştür.²¹⁸

Bu olumsuz gelişmeler yanında çok önemli gelişmeleri de hatırlatmak gerekmektedir. Örneğin 1973 yılında işçi dövizlerinde giriş % 50 civarında artmış ve dış ticaret açığını bu döviz gelirleriyle karşılamak mümkün olmuştur.²¹⁹

Plan dönemi sonunda (1977) Türkiye'nin toplam dış borçları 11.439 milyon dolar düzeyine çıkmıştır. Bunun % 58'i kısa, geri kalanı da orta ve uzun vadeli dış borçtur. Bu dönemde ülke vadesi gelen dış borçlarını ödeyemez hale gelmişti.²²⁰

²¹⁸ DİE, **İstatistik Göstergeler 1923- 1992**, Ankara, 1994, s.319, **DPT Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Ankara, 1978, s. 245-248

²¹⁹ Cahit Talas, **Türkiye'nin Açıklanmış Sosyal Politika Tarihi**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1992, s. 154- 155.

²²⁰ DİE, **İstatistik Göstergeler 1923- 1992**,Ankara,1994, s. 325- 327

7. BÖLÜM: XV. DÖNEMDE BASIN VE PARLAMENTO İLİŞKİLERİ

7.1. 1973 SEÇİMLERİNE DOĞRU

Türk demokrasinin 12 Mart ortamından kurtarılması gereklidir. Türk insanı ve Türk aydını bu doğrultuda büyük çaba harcamaktadır.1973 seçimleri ufukta görülmeye başlamıştır. Ama öte yanda, “bütün tutucu ve gerici parti lider ve liderciliklerinin hepsi ümmetçi halk topluluklarını kazanma çabası içindedirler. Onlar için (milliyetçilik ve ümmetçilik) eş anlama gelmektedir. Bunların ayrı ayrı şeyler olduğunu bilirler ama, açıklamak işlerine gelmez. Yakın geçmişten hiç, ama hiç ibret almazlar²²¹.”

1971’de Anayasa Mahkemesince kapatılan bir parti, bu kez başka bir ad altında politika alanındadır. Bu partinin adı Milli Selamet Partisi’dir. Milli Nizam Partisi’nin ileri gelenleri, bu partinin yöneticileri arasındadır. Necmettin Erbakan henüz genel başkan değildir ama partinin yönetimini elinde tutmaktadır.1970’lerdeki gibi konuşmakta, 1970’lerdeki dili kullanmaktadır.15 Eylül 1973 tarihinde Trabzon’da düzenlenen bir açık hava toplantısında Konya Milletvekili sıfatıyla konuşan Erbakan, doksan bin nüfuslu Trabzon’da dinleyici topluluğunun birikmesi için şehirde konvoy halinde yarım saat dolaştıktan sonra, “MSP’nin Türkiye’nin en büyük partisi olduğunu bir milyon kayıtlı üyesi bulunduğunu ve 14 ekimde tek başına iktidara geleceğini “ öne sürerek sözlerine başlamakta “ gençlerimiz kadınlar gibi saç, papazlar gibi sakal uzatıyor. Kadınlarımız açık saçık giyiniyor. Mini etekli giyimler ortaya çıktı Bu milletin mahkemelerdeki boşanma davaları da yüz bini aştı .” dedikten sonra, sözlerini şöyle tamamlamaktadır; “Maarifin kökü bozuktur. İktidarımızda bütün okul kitaplarını değiştireceğiz. İlk okuldaki öğrenciyi önce kainatın yaratıcısını öğreteceğiz.”²²²

Konuşmalarını çoğu zaman ezan saatlerine rastlatan Necmettin Erbakan’ın konuşmasını kesip “Haydi arkadaşlar camiye” demesi ve sözlerini namazdan sonra sürdürmesi ilgiyle karşılanmaktadır.

1973 seçimleri yaklaşırken öteki sağ kanat partilerinde de durum başka türlü değildir. AP yanlısı bazı gazeteler, bu partinin Genel başkanı Süleyman Demirel’in “dinsel bir tutum ve davranış içinde yaptığı siyasal propagandaları kamuoyuna duyurmakta “ yarış içindedirler. Sayın lider Kayseri’de 500 kişilik bir iftar sofrasında, “Dünyayı tehdit eden

²²¹ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, “Tehlikeli Bir Yarış “, **Cumhuriyet**, 8.10.1972

²²² **Cumhuriyet** 16 Eylül 1973.

komünistleri, Makarios'u, İsrail hükümetini, Yahudi milletini ve aynı zamanda anarşistleri kahreyle "Yarabbi" duasına "Amin" diyerek katılmaktadır.

Bir il merkezinde düzenlenen iftar sofrasında, Süleyman Demirel politika yapılmamasını isteyebilirdi. Vaktiyle hükümet başkanlığı yapmış, devlet gemisinin sorumluluğunu yüklenmiş ve seçimlerde boşa gürşen bir partinin Genel başkanı olarak kendisinden beklenen buydu.

AP Genel Başkanı, iftar sofrasında seçim propagandası yapmak gibi İslam dininin ilkeleri açısından da yakışksız sayılması gereken bir tutum ve davranışa neden girmiştir? Bazı gazeteler Sayın Demirel'lerin oruç tutmadıkları halde iftar ettiklerini yazıyorlar. Demirel ve eşinin seçim gezilerinde " seferi" sayıldıkları ve oruç tutmaları gerekmediği de, gene din açısından belirgin. Bütün bunlara karşın Kayseri'deki iftar sofrasından tüm seçmenlere gönderilen işaretin anlamı nedir? Hiç kuşkusuz Milli Selamet Parti'sinin seçmenlerine yaptığı etkilerin söylentileri, Süleyman Demirel'i din propagandasıyla siyasal propagandayı bir arada yürütmek ihtiyacına itmiş, Sayın Necmettin Erbakan'la aynı alanda yarışa çıkarmıştır.

MSP'nin, bu yolda devam ederse kapatılabileceğini üstü örtülü söyleyen AP genel başkanı, aynı yolda seçim yatırımına çıkmakla, laiklik ilkesini kendisinde yaralamış bulunuyor. Her halde sık sık "Cumhuriyeti savunmaktan" söz açan Süleyman Demirel'in Cumhuriyet devletinin laik olduğunu unutmaması gerekirdi.²²³

1973 seçimleri ülkeyi bu durumlarda buldu.

7.2.SEÇİM SONRASI

Seçimler sonunda hiçbir parti iktidara geçecek çoğunluğu elde edemedi. Bu nedenle CHP ile MSP ortaklığı kuruldu. Koalisyon Protokolünde ve Hükümet Programında, "Milli demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti ilkesine yürekten bağlılık " gibi çok ilginç tümceler vardı." Demokratik hak ve özgürlüklere saygı" dan "yasaları herkese eşit olarak uygulamak"tan "hukukun üstünlüğüne inanmaktan" ve "sosyal adalet", "kardeşlik", "özgürlük"ten söz ediliyordu.

Ama 7 ay sürebildi bu ortaklık. İki partinin "devlet yönetimindeki anlayışı" ve özellikle "laik devlet konusundaki" görüş ayrılıkları nedeniyle dağılmak zorunda kaldı.

²²³ Olayların Ardındaki Gerçek, AP ile MSP, Cumhuriyet 4 Ekim 1973

Kurulduğu günden beri din Propagandası yapan MSP, iktidar kanadı arasında yer alınca bazı uygulamalara girişmişti.’’Hükümetin göreve başlamasından hemen sonra İmam hatip okulları diye tutturdu. Oysa Türkiye’de milyonlarca çocuk okul çağında olduğu halde, okula gitme olanağından yoksundu. Nüfusun yarısı, ak kağıt üzerinde adını tanımayacak kültür düzeyindeydi. Öncelikle bu soruna çözüm bulunması gerekirken MSP, “dindar yurttaşların oylarını avlama düşüncesiyle, imam hatip okullarına öncelik istiyordu. Hemen hay hay demeyen eğitim bakanının kellesini istediler. MSP devlet örgütleri arasında hızla kadrolaşıyordu. Devlet dairelerinde namaz kılma zorunluluğu geçerli olmuştu. Namaz kılmayan, çocuğunu Kur’an kursuna göndermeyen memur ve işçiler, istenmeyen adam ilan ediliyordu.’’²²⁴

Bir yanda bu olaylar yaratılırken, bir başka yanda da Atatürk’ün “bencil olmayan ve gurur bilmeyen” gerçekçi ulusçuluğunu, mukaddesatçılığa dönüştürme planları yapılmakta faşizmin düşünce değil, düşüncesizlik olduğu göz önünde tutulmadan, “milliyetçi cephe” adı altında gerici yöntemler uygulanmaktadır. Böylesine düşüncelerin oluşturduğu bir ortamda gerici bir ortamda gerici çevrelerin ayağa kalkmaması olanak dışıdır. Nitekim 15 ve 16 Şubat günleri yasal olarak düzenlenen TÖB-DER toplantıları, Malatya’da, Kahramanmaraş’ta, Amasya’da, Muş’ta, Adıyaman’da, Bingöl’de ve Afyon’da saldırılara uğramakta, öğretmenler dövülmekte, bazı dükkânlar kırılıp geçirilmekte, otomobiller yakılmaktadır.“özgürlük ve uygarlık düşmanı bu 31 Mart kalıntısı” olaylar.²²⁵Daha çok din duygusunun sömürülmesi sonucunda ortaya çıkmaktadır. “Cumhuriyet tarihinin en büyük ayaklanması” olarak nitelendirilmektedir. Bunlar çünkü 7 ilde birden aynı biçimde oluşan bu olayların kendiliğinden ortaya çıktığını düşünmek olanaksızdır. Gericilerle faşistlerin birlikte düzenledikleri bu olaylar sırasında “Tokat” da öğretmenler yakılmak istenmiş, Taşova ilçesinde TÖB-DER toplantısına katılan Halk Bankası memurlarından Adnan Baykal, saldırganlar tarafından sopa, taş ve zincirlerle linç edilerek öldürülmüştür.²²⁶

²²⁴ Ahmet Karaman , ‘Türkiye’de Yeni Dönem’ ,**Yeni Ortam** , 13 Eylül 1974.

²²⁵ Abdi İpekçi , “Olmaz Böyle Şey”, **Milliyet**, 17 Şubat 1975.

²²⁶ **Cumhuriyet** , 17 Şubat 1975.

SONUÇ

Demokrasi bir uzlaşma rejimidir. Fikirlerde uzlaşma, şahıslarda uzlaşma, toplumdaki sınıfların – çünkü sınıflar vardır- çıkarlarda uzlaşma. Ayrılıkları bir noktada, geçicide olsa, birleştirebilmektir demokrasinin fazileti. Bu yoksa demokrasi de yoktur. Hatlarımızı görüp, özeleştirimizi kendi vicdanımıza karşı da, kamuoyuna karşı da yapabılıp, demokrasinin manevi ortamına girmeliyiz.

Türkiye Cumhuriyeti; tarihi zorunlulukların, çağın sosyal ve siyasi gelişmelerinin, Türk toplumunun ulusal özelliklerinin ve kaynaklarının ortaya çıkardığı Anadolu Türk milli varlığının Misak- ı Milli sınırları içerisinde somutlaştırdığı, kazandığı savaş ve yaptığı barış ile tüm dünyaya kabul ettirdiği bir büyük eserdir.²²⁷

Türkiye Cumhuriyeti Devleti 29 Ekim 1923 tarihinde kurulmuştur. Türk ulusunun bu “Yeni Devleti” her ne kadar 23 Nisan 1920 tarihinde fiilen kurulmuş ise de dünya tarafından tanınması ve resmileşmesi bu tarihtedir. “Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir” esasıyla yola çıkan Türkiye Cumhuriyeti, bu evrensel ilkeyi bayraklaştıran bir devlet olarak Türk tarihinde özel bir yere sahiptir.

T.B.M.M.’nin 1920’de kurulduğundan beri yetkileri çeşitli dönemlerde farklılıklar göstermiştir ama varlığı hiçbir zaman tartışılmamıştır. İlk kurulduğu yıllarda yasama ve yürütme yetkisi T.B.M.M.’ne verilmişti. 20 Temmuz 1961’de kabul edilen anayasanın 5. ve 6. maddelerinde yer alan “Yasama yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisindedir. Bu yetki devredilemez.” “Yürütme görevi, kanunlar çerçevesinde, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından yerine getirilir” hükümleri ile ise “ kuvvetler birliği” sisteminden vazgeçilerek “kuvvetler ayrılığı” sistemine geçildiğinin ifadesi olmuştur.

XV. Dönem 14 Ekim 1973 yılında yapılan genel seçimle başlamıştır. Bu dönem 12 Mart döneminin kesin sonunu ve Türkiye’de yeni bir dönemin başladığını gösterdi. Bu dönemde seçim sonucunda oyların büyük çoğunluğunu alan C.H.P. ile ona zıt bir taban teşkil eden M.S.P.’nin hükümeti kurması Türkiye’de ilk kez oluyordu. Seçimlerin hemen sonunda hükümet kurulamamış, hükümetin kurulması için 200 günün geçmesi gerekti.

XV. Dönemde kurulan hükümetler hep kısa ömürlü ve bol koalisyonlu olmuştur. C.H.P ve M.S.P.’da kurulan hükümeti bir kaç ay dayandıktan sonra görüş ayrılıkları yüzünden hükümet sona erdi.

²²⁷ Ertuğrul Zekai Ökte, **Yeni Kemalizmin Temel Unsurları**, B.T.T.D., Temmuz 1971, Sa:46, s.2

Bu dönem içinde yer alan Sadi Irmak hükümeti daha çok teknokrat ve bürokratlarda oluşuyordu. Sadi Irmak hükümeti partiler üstü kurulmasına rağmen meclis'ten sadece 17 güvenoyu alarak düşmüştü. Bu dönemdeki en ilginç hükümetlerden biri olmuştu. Çünkü güvenoyu almamasına rağmen aylarca görev yapmıştır.

XV. Dönemde Süleyman Demirel, 12 Mart Muhtırası ile hükümetten uzaklaştırılmasından 4 yıl sonra 4 parti ile azınlık hükümeti kurdu. Demirel hükümeti döneminde Sadi Irmak döneminde yeniden başlamış olan “öğrenci hareketleri” kısa zamanda silahlı çatışmaya dönüşmüş ve ölüm olayları artmaya başlamıştır. Tüm bunların önüne geçebilmek için sıkıyönetim başvurulmuş bir çare haline gelmeye başlamıştır.

XV. Dönemde ülke içinde yaşanan çalkantılı dönemde, Türkiye dış ülkelerle olan ilişkilerinde de hareketli bir dönem geçirmiştir.1973- 1977 yılları arasında, Türkiye S.S.C.B ve Doğu Bloku ülkeleri ile bağlarını kuvvetlendirmiş ve uluslar arası ilişkilerini dengelemek, çeşitlendirmek fırsatı bulmuştur.

XV. Dönemde tüm ülkelerle olan ilişkimiz Kıbrıs konusu belirlemiştir.1974 yılındaki Kıbrıs çıkarması uluslararası platformda Türkiye'nin yalnız kalmasına neden olmuşsa da bu durum 1975 yılından itibaren değişmeye başlamıştır. A.B.D. koyduğu ambargoyu kaldırmasının ilişkilerde iyileşme sürecini başlatmıştır.

Türkiye Kıbrıs konusunda haklı olduğunu tüm dünyaya bir kez daha teyit etmişti. Müdahaleyi Adada sadece Türklere değil Rumlara da barış sağlamak amacıyla yapıldığını bizzat dönemin Başbakanı Bülent Ecevit beyan etmişti. Yıllardır Türklerin uğradığı haksızlıklar sona erdirilmişti. Yunanistan'la olan kıta sahanlığı konusunda usul olarak anlaşmaya gidilmişti.

XV. Dönemde Türkiye'ye Kıbrıs konusunda kısmi olarak olsa da destek veren bazı Ortadoğu ülkeleriyle sıcak ilişkiler kurulmuş ve bu ilişkiler ekonomik alanda da geliştirilmiştir.

Bu dönemde sosyal huzursuzluk ekonomik sorunlarla koşutluk gösteriyordu.1974 petrol bunalımından sonra, ülkenin ekonomik sorunları da ağırlaşmaya başlamıştır. Dış ticaret dengesindeki açıkların hızla büyümeye başlaması, döviz darboğazı ve sürekli olarak yükselme eğilimi gösteren enflasyon ekonomi üzerindeki yıkıcı etkilerini gösteriyordu.

XV. Dönemde 1973- 1977 yılları arasında ekonomide üçüncü beş yıllık kalkınma planı dönemi olarak uygulamaya yapılmaya çalışılmıştır. Bu dönemde geçmişte uygulanan ve olumlu sonuç veren planlı dönemin başarısı pek yakalanamamıştır. Çünkü petrol fiyatları 4 katına çıkmıştı. Ardı ardına gelen hükümetler, birinci petrol şokundan önce yavaşlama eğiliminde olan ekonomik büyüme hızını artırmak için, en azından başlangıçta,

genişletici politikalar izlemişlerdir. Bu da ekonominin açık vermesine ve dış borçların artmasına neden olmuştur. Tüm bunların sonucunda bütçe açığı büyümüş ve enflasyonda hızlı artış olmuştur.

XV. Dönemde görev yapan milletvekillerinin istatistiki bilgileri incelendiğinde, bir önceki döneme göre yüksek öğrenim görmüş sayısında bir artış gözlenmektedir. Milletvekillerinin yaş ortalamasının bir önceki döneme göre düştüğü, bu dönem içinde daha genç milletvekillerinin görev yaptığı tespit edilmektedir. XIV. ve XV. Dönemde meslek grubu olarak hukuk çoğunlukta, evli milletvekillerinin oranı % 93 ve ortama çocuk sayısı 2,3'tür. Dil bilmeyenler XIV. Dönemde %31 iken, bu dönemde sadece %14,67'dir.

T.B.M.M.'nin XV. Dönemi oldukça hareketli geçmiştir. Hükümetin sık değişmesi, gerek iç, gerek dış sorunların yoğun olarak yaşandığı olağanüstü bir zaman dilimine denk gelmiştir. Ülke içinde ekonomik bunalımlar, yeniden başlayan ve tırmanan terör olayları, üniversitelerde başlayan ülkeye yayılan öğrenci hareketleri, bazı şehirlerdeki sıkıyönetim uygulamaları, dış politikada Kıbrıs harekâtının gerçekleştirilmesi, ülke çıkarları doğrultusundaki denge arayışları bu sorunların meclis içinde çözülmesine büyük gayret sarf edilmiştir.

Bütün bu yoğunluklara ve zorluklara rağmen, XV. Dönem T.B.M.M.'nin özellikle demokrasinin yaşatılması konusunda önemli bir başarı göstermiş, milletin gücünün meclis olduğunu bir kez daha vurgulamıştır. Buna en büyük örnek Cumhurbaşkanı'nın seçimi sırasında yapmıştır. Ekonomideki kötü gidişi durdurmaya yönelik tedbirler alamaya çalışmış ve dört yıllık çalışma dönemi sonrasında Türkiye'yi halkın yenileme fırsatı veren seçimlere taşıyarak görevini başarıyla tamamlamıştır.

Bir ülkeyi siyasi partilerden, siyaset adamlarında tümenden soyutlayarak yönetmeye imkân yoktur. Politika da demokratik ülkelerde zorunlu, gerekli bir meslektir. Devlet yönetimi sadece bilgi ile, iyi niyetle yürüyebilecek bir iş değildir. Çünkü konusu insandır. Düşünen, duygulanan, etkilenen bir varlık olan insanı sorumluluk duygusu taşımak şartıyla gene en iyi anlayan siyaset adamıdır.

Ülkemizin her zamankinden fazla diyaloga, konuşmaya ve tartışmaya ihtiyacı vardır. Gerçeğin tamamı kimsenin elinde değildir. Hiç kimse tamamen haklı değildir. Gelecek kuşakların bunalımsız bir Türkiye'de yaşaması herkesin işbirliğine bağlıdır.

Geçmişte yaşanan tüm olaylardan bir ders çıkarmalıyız. Ülkemize her zaman sahip çıkmalı ve yabancı kültürlerin etkisinde kalmadan, kendi kültürümüzle geleceğe umutla bakabilmeliyiz.

Atatürk'ün politikacılara hitaben söylediği gibi, millet hizmetinde samimi ve gerçekçi olarak çalışmak onunla olmak suretiyle başarılmayacak şey yoktur. Dünyada bugün çağdaş seviyeyi temsil eden toplumların yüzyıllar boyu geçirdikleri evreleri, tarih meraklısına çok açık ve net bir biçimde anlatmaktır. Türkiye Cumhuriyeti uluslararası politikanın denge oyunlarının, çıkar çatışmalarının ateş çemberi içerisinde büyük mesafeler kat etmiş bir devlet olarak günümüzde ve gelecekte karşılaşacağı problemlerin üstesinden gelecek güce, kapasiteye ve birikime sahiptir. Atatürk'ün ifadesi ile ; “Türk Milleti, muvaffak, mesut ve ilelebet payidar olacaktır.”

BİBLİYOGRAFYA

1- RESMİ YAYINLAR

14 Ekim 1973 Milletvekili Seçimi Sonuçları, Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara- 1974.

12 Ekim 1975 Cumhuriyet Senatosu ve Milletvekilleri Ara Seçim Sonuçları, Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara- 1976.

TBMM V. Dönem Albümü, TBMM Basımevi, Ankara- 1936

TBMM IV. Dönem Albümü, TBMM Basımevi, Ankara- 1974.

TBMM Tutanak Dergileri

Resmi Gazete

2-KİTAPLAR

Akdağ, Mustafa; **Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi**, I-II, İstanbul, 1979

Akşin, Sina; **Yakınçağ Türkiye Tarihi**, Milliyet Doğan Gazetecilik, İstanbul, 1981.

Altuğ, Kurtul; **12 Mart ve Nihat Erim Olayı**, 7 Gün Yayınları, Ankara, 1973.

Altuğ, Kurtul; **27 Mayıs'tan 12 Mart'a**, Koza Yayınları, İstanbul, 1976.

Altuğ, Kurtul; **Umudun Tükenişi(Bülent Ecevit Hakkında)**, Kervan Yayınları, 1979.

Akyüz, Yahya; **Türk Eğitim Tarihi(Başlangıçtan 1982'ye Kadar)**, Ankara, 1982.

Armaoğlu, Fahir; **20.Y.Y Siyasal Tarihi (1914- 1980)**, Türkiye İş Bankası Yayınları, X.Baskı, Ankara, 1994.

Ateşin, Hüseyin Mehmet; **Kıbrıs'ta İslami Kimlik Davası**, Marifet Yayınları, İstanbul, 1996

Atalay, Sırrı; **Bir Ömür Politika Kars'tan Zincirbozan'a**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1986.

Ayata, Ayşe Güneş; **Cumhuriyet Halk Partisi (örgüt ve ideoloji)**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1992.

Bal, İdris; **21. Yüzyılın eşiğinde Türk Dış Politikası**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001

Berkes, Niyazi; **Türkiye Çağdaşlaşma**, Ankara, 1973.

Berkes, Niyazi; **100 Soruda Türkiye İktisat Tarihi**, Ankara, 1970

Bila, Hikmet; **Cumhuriyet Halk Partisi Tarihi (1919- 1979)**, Doruk Matbaası, Ankara, 1979.

- Birand, M. Ali; **Türkiye'nin Büyük Avrupa Kavgası**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 2005
- Birinci, Ali; **Genel Türk Tarihi**, 9.Cilt, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- Boratav, Korkut; **Türkiye'de Devletçilik**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1974.
- Boratav, Korkut; **Türkiye İktisat Tarihi**, V.Basım, Gerçek Yayınları, İstanbul,1995.
- Cem, İsmail; **Tarih Açısından 12 Mart**, Cem yayınevi, İstanbul, 1976.
-; **Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi**, XII. Basım, Cem Yayınevi, İstanbul,1995.
- Coşkun, Süleyman; **Türkiye'de Politika(1920- 1995)**, Cem Yayınevi, İstanbul,1995.
- Çavdar, Tevfik; **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze)**, İmge Kitabevi, Ankara, 1995
- Denktaş, Rauf; **Kıbrıs Girit Olmasın**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004.
- Doğan, Zafer; **Türkiyeli Bir Sosyalist: Mehmet Ali Aybar**, Belge Yayınları, İstanbul, 2005.
- Erdoğan, Mustafa; **Modern Türkiye'de Anayasal ve Siyasal Hayat**, Siyasal Kitapevi, Ankara, 1997.
- Er, Alev; **Bir Uzun Yürüyüşü '68**, Afa Yayınları, 1987.
- Erendil, Muzaffer; **Çağdaş Ortadoğu Olayları**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1992.
- Ergin, Muharrem; **Türkiye'nin Bugünkü Meseleleri**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara,1988.
- Ergin, Osman Nuri; **Türk Maarif Tarihi**, İstanbul, 1977.
- Erim, Nihat; **Günlükler 1925- 1979**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005.
- Eroğlu, Engin; **12 Mart Devam Ediyor mu?**,Soyut Yayınları ,İstanbul, 1974.
- Gerger, Haluk; **Türk Dış Politikası(1946- 1980)**, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt II, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.
- Gerger, Haluk; **Olaylarla Türk Dış Politikası 1919- 1983**, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1987.
- Gevgilili, Ali; **Yükseliş ve Düşüş**, Bağlam Yayınları, İstanbul,1987.
- Güneş, Turan; **Türk Demokrasinin Analizi**, Ümit Yayıncılık, Ankara,1996.
- Güneş, Turan; **Araba Devrilmeden Önce**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1983.
- Gürün, Kamuran; **Dış İlişkiler ve Türk Politikası(1939'dan Günümüze Kadar)**,Ankara, 1983.
- Hiç,Süreyya; **Türkiye Ekonomisi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.
- İsmail, Sabahattin; **Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Doğuşu-Çöküşü ve KKTC'nin Kuruluşu (1960- 1993)**, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları no: 7,1994.

- İpekçi, Abdi; **Liderler Diyor ki Röportajlar'ı**, Anıt Yayınları, İstanbul,1969.
- Kazgan, Gülten; Tazminattan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi, Altın Kitaplar, İstanbul, 1985.
- Kili, Suna; **Cumhuriyet Halk Partisi'nde Gelişmeler**, İstanbul, 1973.
- Koçaş, Sadi; **12 Mart Anıları**, Tomurcuk Matbaası, İstanbul, 1978.
- Kongar, Emre; **İmparatorluk'tan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı**, Bilgi Yayınları, 3.Basım, İstanbul,1979.
- Kongar, Emre; **21.Yüzyılda Türkiye**,7.Basım, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1998.
- Küçük, Yalçın; **Türkiye Üzerine Tezler 1908- 1998**, Tekin Yayınları, İstanbul, 1987.
- Manizade, Derviş; **Kıbrıs, Dün Bugün, Yarın**, Yaprak Yayınevi, İstanbul, 1975.
- Mumcu, Uğur; **Büyüklerimiz**, Tekin Yayınları, İstanbul, 1978.
- Oran, Baskın (ed.); **Türk Dış Politikası- Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I: 1919- 1980**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.
- Öztürk, Kazım; **Türkiye Cumhuriyetleri Hükümetleri ve Programları**, Baha Matbaası, İstanbul,1968.
- Sağlam, Dündar; Türkiye Ekonomisi Yapısı ve Temel Sorunları, Ankara, 1992.
- Sanal, Türker; **Türkiye Cumhuriyeti ve 50 Hükümeti**, Sim Matbaası, Ankara,1995.
- Sarıbay, Ali Yaşar; **Türkiye'de Modernleşme Din ve Parti Politikası "MSP Örnek Olayı"**, İstanbul, Alan Yayınları, 1985.
- Sarımay, Yusuf; **Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi ve N.A.T.O.'ya Girişi**, Kültür ve Turizm bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988.
- Sencer, Muzaffer; **Türkiye'nin Yönetim Yapısı**, Alan Yayıncılık, İstanbul,1986.
- Tunaya, Tarık Zafer; **Türkiye'de Siyasal Partiler**, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul, 1952.
- Tuncer, Erol; **Osmanlı'dan Günümüze Seçimler (1877- 1999)**, TESAV Yayınları, Ankara, 2002.
- Tuncer, Erol ve Necati Danacı; **Çok Partili Dönemlerde Seçimler ve Seçim Sistemleri, (1950- 2002)**, TESAV Yayınları, Ankara, 2003.
- Tülbentçi, Feridun Fazıl; Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye, (1908 – 1980) , Cem Yayınevi, İstanbul,1989.
- Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi**; Anadolu Yayıncılık Milliyet Yayınları, Ana Basım Sanayi A.Ş, İstanbul,1983- 1984.
- Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri, 1960-1978**,C.II,TC Başbakanlık Dökümantasyon ve Enformasyon Daire Başkanlığı, Başbakanlık Basımevi, Ankara- 1978.

Türkiye’de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50. Yılı; TC Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara,1973.

Ülken, Hilmi Ziya; **Çağdaş Düşünce Tarihi**, II. Basım, Ülken Yayınları, İstanbul, 1979.

50.Yılda Türk Sanayi; TC Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ankara,1973.

3- TEZLER

Akalan, Ali Osman; IX. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi(1950- 1954), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, HÜAİİTE, Ankara, 1988.

Ayan, Ferit Tolga; XIV. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, HÜAİİTE, Ankara, 2006

Başdoğan, Ünal; VII. T.B.M.M Döneminde Türk Siyasi Hayatı (1943- 1946), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, HÜAİİTE, Ankara, 1995.

Batyal, Yaşar; X. Dönem T.B.M.M., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,HÜAİİTE; Ankara, 1999.

İnce, Nilgün; IV. TBMM Dönemi Siyasi Hayatı (1931- 1935), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, HÜAİİTE; Ankara, 1998.

Kılıç, İlknur; III. TBMM Döneminde Türk Siyasi Hayatı (1927- 1931), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, HÜAİİTE; Ankara, 1993.

Şahin, Rıfat; XI. Dönem T.B.M.M. (Kasım 1957- 25 Mayıs 1960), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, HÜAİİTE, Ankara,1998.

Tuğ, Aydın; Kıbrıs Sorununda 1974 Sonrası Siyasi Gelişmeler, HÜAİİTE, 1996.

Yediyıldız, Numan; VIII. Dönem T.B.M.M. Siyasal Hayatı (1946- 1950), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, HÜAİİTE; Ankara,1996.

Yıldız, Mehmet Z.; XII. Dönem T.B.M.M (1965-1965), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, HÜAİİTE, Ankara, 1998.

Yıldız, Ertan; XIII. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, HÜAİİTE, Ankara, 2006.

4-MAKALELER

Ekmekçi, Mustafa; “Bir Başkanlık Seçimi” , Cumhuriyet, 17 Mart- 6 Nisan,1980.

Feroz, Ahmad; “Türkiye’nin Cumhuriyet Dönemi Siyasi Gelişmeleri”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt VII, İletişim Yayınları,1983.

İpekçi, Abdi; “Olmaz Böyle Şey”, **Milliyet**,17 Şubat 1975.

Karaman, Ahmet; “Türkiye’de Yeni Dönem”, **Yeni Ortam**, 13 Eylül 1974.

Özdemir Hikmet, “Kıbrıs ve İç Politika” , **Cumhuriyet**, 27 Ağustos 1988.

Tunçay, Mete; “Siyasal Gelişmenin Evreleri”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt VII, İletişim Yayınları,1983.

Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet ; “Tehlikeli Bir Yarış”, **Cumhuriyet**, 8.Ekim 1972

5-SÜRELİ YAYINLAR

Cumhuriyet

Günaydın

Hürriyet

Milliyet

Tercüman

Yapıt Dergisi

Yeni Forum Dergisi

Yeni Ortam

Yeni Türkiye

Yön Dergisi

XV. DÖNEM MİLLETVEKİLLERİNİN SEÇİM BÖLGELERİ

Milletvekilleri ve seçim bölgeleri aşağıdaki tabloda görüldüğü gibidir:

TABLO 13: XV. DÖNEM TBMM ÜYELERİ VE SEÇİM BÖLGELERİ²²⁸

	Milletvekillerinin Adı Soyadı	Partisi	Seçim Bölgeleri
1	Mehmet CAN	C.H.P	Adana
2	Hasan CERİT	C.H.P	Adana
3	Erol Çevikçe	C.H.P	Adana
4	Osman ÇITIRIK	C.H.P	Adana
5	İlter ÇUBUKÇU	C.H.P	Adana
6	Yılmaz HOCAOĞLU	A.P	Adana
7	Selahattin KILIÇ	A.P	Adana
8	Battal KÖKSAL	D.P	Adana
9	Mehmet Hulusi ÖZKUL	M.S.P	Adana
10	İbrahim TEKİN	D.P	Adana
11	Ahmet TOPALOĞLU	A.P	Adana
12	Emin Bilen TÜMER	C.H.P	Adana
13	Alparslan TÜRKES	M.H.P	Adana
14	Halil AĞAR	A.P	Adıyaman
15	Kemal TABAK	C.H.P	Adıyaman
16	Abdurrahman ÜNSAL	M.S.P	Adıyaman
17	Ramazan YILDIRIM	C.H.P	Adıyaman
18	Mehmet Rıza ÇERÇEL	A.P	Afyonkarahisar

²²⁸ Kaynak: **TBMM IV. Dönem Albümü**, (XV. Dönem), TBMM Basımevi, Ankara-1974.

19	İbrahim ELMALI	D.P	Afyonkarahisar
20	HANCIOĞLU	M.S.P	Afyonkarahisar
21	Süleyman MUTLU	C.H.P	Afyonkarahisar
22	Mete TAN	A.P	Afyonkarahisar
23	Ali İhsan ULUBAŞI	A.P	Afyonkarahisar
24	Şükrü YÜZBAŞIOĞLU	C.H.P	Afyonkarahisar
25	Cemil ERHAN	C.H.P	Ağrı
26	Rıza POLAT	C.H.P	Ağrı
27	Kerem ŞAHİN	A.P	Ağrı
28	Mir Bahattin YARDIMCI	M.S.P	Ağrı
29	Yavuz ACAR	A.P	Amasya
30	Hasan BÜTÜNER	C.H.P	Amasya
31	Hüsnü Cahit KOÇKAR	M.S.P	Amasya
32	Vehbi MEŞHUR	C.H.P	Amasya
33	Hüsameddin AKMUMCU	M.S.P	Ankara
34	Muammer ALICI	C.H.P	Ankara
35	Orhan ALP	A.P	Ankara
36	Oğuzhan ASİLTÜRK	M.S.P	Ankara
37	Kemal ATAMAN	C.H.P	Ankara
38	Oğuz AYGÜN	A.P	Ankara
39	Cahit KAYRA	C.H.P	Ankara
40	İsmail Hakkı KETENOĞLU	A.P	Ankara
41	Kamil KIRIKOĞLU	C.H.P	Ankara
42	İsmail Hakkı KÖYLÜOĞLU	A.P	Ankara

43	İbrahim Saffet OMA Y	C.H.P	Ankara
44	Cevat ÖNDER	D.P	Ankara
45	Hasan ÖZÇELİK	A.P	Ankara
46	Feriha Fatma ÖZTÜRK	C.H.P	Ankara
47	Fikri PEHLİVANLI	A.P	Ankara
48	Önder SAV	C.H.P	Ankara
49	İlyas SEÇKİN	C.H.P	Ankara
50	Sabahattin SELEK	C.H.P	Ankara
51	Hayrettin Turgut TOKER	A.P	Ankara
52	Yusuf Ziya YAĞCI	C.H.P	Ankara
53	İhsan ATAÖV	A.P	Antalya
54	Deniz BAYKAL	C.H.P	Antalya
55	Ömer BUYRUKÇU	C.H.P	Antalya
56	Abdurrahim ERDEM	A.P	Antalya
57	Fahri ÖZÇELİK	C.H.P	Antalya
58	Faiz SARLAR	D.P	Antalya
59	Remzi YILMAZ	A.P	Antalya
60	Turgut ALTUNKAYA	C.H.P	Artvin
61	Sabit Osman AVCI	A.P	Artvin
62	Ekrem Şadi ERDEM	C.H.P	Artvin
63	İsa AYDIN	C.H.P	Aydın
64	Şükrü KOÇ	C.H.P	Aydın
65	Mutlu MENDERES	D.P	Aydın
66	Nahit MENTEŞE	A.P	Aydın

67	Kemal Ziya ÖZTÜRK	D.P	Aydın
68	İsmet SEZGİN	A.P	Aydın
69	Behiç TOZKOPARAN	A.P	Aydın
70	Ahmet AKÇEEL	M.S.P	Balıkesir
71	Mustafa Kemal ALVER	A.P	Balıkesir
72	İlhan AYTEKİN	A.P	Balıkesir
73	Cihat BİLGEHAN	A.P	Balıkesir
74	Necati CEBE	C.H.P	Balıkesir
75	İbrahim Behram EKER	A.P	Balıkesir
76	Ahmet İhsan KIRIMLI	A.P	Balıkesir
77	Sadullah USUMİ	C.H.P	Balıkesir
78	Orhan ÜRETMEN	C.H.P	Balıkesir
79	Muzaffer ERDEM	A.P	Bilecik
80	Mehmet ERGÜL	C.H.P	Bilecik
81	Abdullah BAZENCİR	M.S.P	Bingöl
82	Hasan Celalettin EZMAN	C.H.P	Bingöl
83	Abidin İnan GAYDALI	A.P	Bitlis
84	Muhyettin MUTLU	M.S.P	Bitlis
85	Harun AYTAÇ	M.S.P	Bolu
86	Müfit BAYRAKTAR	A.P	Bolu
87	Ahmet ÇAKMAK	A.P	Bolu
88	Kemal DEMİR	C.G.P	Bolu
89	Abdi ÖZKÖK	C.H.P	Bolu
90	Osman AYKUL	C.H.P	Burdur

91	Faik KIRBAŐLI	A.P	Burdur
92	Ali ŐANLI	C.H.P	Burdur
93	Emin ACAR	M.S.P	Bursa
94	Sadrettin CANGA	C.H.P	Bursa
95	Mehmet EMEKLİ	C.H.P	Bursa
96	Hasan Esat IŞIK	C.H.P	Bursa
97	Halil KARAATLI	A.P	Bursa
98	Cemal KÜLAHLI	A.P	Bursa
99	Kasım ÖNADIM	A.P	Bursa
100	Hüseyin Suat SUNGUR	A.P	Bursa
101	Mustafa TAYYAR	A.P	Bursa
102	Mehmet TURGUT	D.P	Bursa
103	Ahmet TÜRKEL	A.P	Bursa
104	Murat BAYRAK	A.P	Çanakkale
105	Osman Orhan CANERİ	C.H.P	Çanakkale
106	Zekiye GÜLSEN	A.P	Çanakkale
107	Hasan SEVER	C.H.P	Çanakkale
108	Rafet SEZGİN	A.P	Çanakkale
109	Mehmet Ali ARSLAN	D.P	Çankırı
110	Nurettin OK	A.P	Çankırı
111	Arif TOSYALIOĞLU	A.P	Çankırı
112	Cahit ANGIN	C.H.P	Çorum
113	Yakup ÇAĞLAYAN	A.P	Çorum
114	Ethem EKEN	C.H.P	Çorum

115	Yasin HATİPOĞLU	M.S.P	Çorum
116	Kasım PARLAR	C.H.P	Çorum
117	İhsan TOMBUŞ	D.P	Çorum
118	Turhan UTKU	M.S.P	Çorum
119	Sami ARSLAN	D.P	Denizli
120	Fuat AVCI	A.P	Denizli
121	Hüseyin ÇELİK	C.H.P	Denizli
122	Rıza GENÇOĞLU	A.P	Denizli
123	Hasan KORKMAZCAN	D.P	Denizli
124	Hüdai ORAL	C.H.P	Denizli
125	Hasan DEĞER	D.P	Diyarbakır
126	Abdüllatif ENSAROĞLU	A.P	Diyarbakır
127	Recai İSKENDEROĞLU	C.H.P	Diyarbakır
128	Halit KAHRAMAN	M.S.P	Diyarbakır
129	Bahattin KARAKOÇ	C.H.P	Diyarbakır
130	Mahmut KEPOĞLU	A.P	Diyarbakır
131	Mahmut UYANIK	C.H.P	Diyarbakır
132	İlhami ERTEM	A.P	Edirne
133	Veli GÜRKAN	A.P	Edirne
134	İlhan IŞIK	C.H.P	Edirne
135	Cevat SAYIN	C.H.P	Edirne
136	Atilla ATİLA	C.H.P	Elazığ
137	Ömer Naimi BARIM	M.S.P	Elazığ
138	Hasan BUZ	M.S.P	Elazığ

139	Rasim KÜÇÜKEL	A.P	Elazığ
140	A.Orhan SENEMOĞLU	C.H.P	Elazığ
141	Hüsamettin ATABEYLİ	A.P	Erzincan
142	Hasan ÇETİKAYA	C.H.P	Erzincan
143	Nurettin KARSU	C.H.P	Erzincan
144	Yahya AKDAĞ	M.S.P	Erzincan
145	Rasim CİNİSLİ	D.P	Erzincan
146	Rıfık DANIŞMAN	A.P	Erzurum
147	Selçuk ERVERDİ	C.H.P	Erzurum
148	Mehmet Fuat FIRAT	Bağımsız	Erzurum
149	Gıyasettin KARACA	C.H.P	Erzurum
150	Korkut ÖZAL	M.S.P	Erzurum
151	Zekai YAYLALI	M.S.P	Erzurum
152	İsmail Hakkı YILDIRIM	A.P	Erzurum
153	İbrahim Etem GÜNGÖR	A.P	Erzurum
154	Murat KAHYAOĞLU	C.H.P	Eskişehir
155	Ayşe ALİYE	C.H.P	Eskişehir
156	Orhan OĞUZ	A.P	Eskişehir
157	Niyazi ONAL	C.H.P	Eskişehir
158	Seyfi ÖZTÜRK	A.P	Eskişehir
159	Mehmet BOZGEYİK	M.S.P	Gaziantep
160	Mustafa GÜNEŞ	C.H.P	Gaziantep
161	İbrahim HORTOĞLU	C.H.P	Gaziantep
162	İmam Hüseyin İNCİOĞLU	C.G.P	Gaziantep

163	Mehmet ÖZKAYA	A.P	Gaziantep
164	Mehmet ÖZMEN	C.H.P	Gaziantep
165	Yusuf ÖZTÜRKMEN	C.H.P	Gaziantep
166	Orhan TOKUZ	D.P	Gaziantep
167	Mustafa Kemal ÇİLESİZ	C.H.P	Giresun
168	Nizamettin ERKMEN	A.P	Giresun
169	İ.Etem KILIÇOĞLU	D.P	Giresun
170	Hasan Vamık TEKİN	C.H.P	Giresun
171	Mehmet Emin TURGUTALP	A.P	Giresun
172	Orhan YILMAZ	C.H.P	Giresun
173	Mehmet Orhan AKKOYUNLU	M.S.P	Gümüşhane
174	Mustafa KARAMAN	A.P	Gümüşhane
175	Erol TUNCER	C.H.P	Gümüşhane
176	Turgut YÜCEL	A.P	Gümüşhane
177	Mikail İLÇİN	C.H.P	Hakkari
178	Sabahattin ADALI	A.P	Hatay
179	Abdullah CİLLİ	A.P	Hatay
180	Sabri İNCE	C.H.P	Hatay
181	Mehmet Sait REŞA	C.H.P	Hatay
182	Mehmet SÖNMEZ	C.H.P	Hatay
183	Malik YILMAN	C.H.P	Hatay
184	Ali YILMAZ	A.P	Hatay
185	Ali İhsan BALIM	A.P	Isparta
186	Mustafa CESUR	A.P	Isparta

187	Süleyman DEMİREL	A.P	Isparta
188	Yusuf UYSAL	A.P	İçel
189	Hikmet BALOĞLU	C.H.P	Isparta
190	Nazım BAŞ	D.P	İçel
191	İbrahim GÖKTEPE	A.P	İçel
192	Rasim GÜRSOY	A.P	İçel
193	Oral MAVİOĞLU	C.H.P	İçel
194	Süleyman ŞİMŞEK	C.H.P	İçel
195	Çetin YILMAZ	C.H.P	İçel
196	Hasan Basri AKKİRAY	C.H.P	İstanbul
197	Hasan AKSAY	M.S.P	İstanbul
198	Abdullah BAŞTÜRK	C.H.P	İstanbul
199	Servet BAYRAMOĞLU	A.P	İstanbul
200	Sadettin BİLGİÇ	D.P	İstanbul
201	Ferruh BOZBEYLİ	D.P	İstanbul
202	İ.Fehmi CUMALIOĞLU	M.S.P	İstanbul
203	Vahit Yaşar ÇALIN	C.H.P	İstanbul
204	Süleyman Arif EMRE	M.S.P	İstanbul
205	A.Bahir ERSOY	C.H.P	İstanbul
206	Orhan EYÜPOĞLU	C.H.P	İstanbul
207	Nilüfer GÜRSOY	D.P	İstanbul
208	Mustafa KARA	A.P	İstanbul
209	Abdurrahman KÖKSALOĞLU	C.H.P	İstanbul
210	Fatma Gülhis MANKUT	A.P	İstanbul

211	Ali Nejat ÖLÇEN	C.H.P	İstanbul
212	İlhan ÖZBAY	C.H.P	İstanbul
213	Hüseyin ÖZDEMİR	A.P	İstanbul
214	M.Kazım ÖZEKE	C.H.P	İstanbul
215	Osman ÖZER	A.P	İstanbul
216	A.Doğan ÖZTUNÇ	C.H.P	İstanbul
217	Mustafa PARLAR	A.P	İstanbul
218	İlhami SANCAR	C.G.P	İstanbul
219	Cemal SÜER	A.P	İstanbul
220	Mehmet Emin SUNGUR	C.H.P	İstanbul
221	İsmail Hakkı TEKİNEL	A.P	İstanbul
222	Hüsamettin TİYANŞAN	A.P	İstanbul
223	Şükriye TOK	C.H.P	İstanbul
224	İhsan TOKSARI	A.P	İstanbul
225	Ali TOPUZ	C.H.P	İstanbul
226	Metin TÜZÜN	C.H.P	İstanbul
227	Necdet UĞUR	C.H.P	İstanbul
228	Reşit ÜLKER	C.H.P	İstanbul
229	Haluk ÜLMAN	C.H.P	İstanbul
230	Engin ÜNSAL	C.H.P	İstanbul
231	Cemil YAVAŞ	A.P	İstanbul
232	Talat ASAL	D.P	İzmir
233	Kaya BENGİSU	C.H.P	İzmir
234	Alev COŞKUN	C.H.P	İzmir

235	Yüksel ÇAKMUR	C.H.P	İzmir
236	Adil DEMİR	A.P	İzmir
237	Yücel DİRİK	A.P	İzmir
238	Ali Naili ERDEM	A.P	İzmir
239	Yılmaz ERGENEKON	A.P	İzmir
240	Süleyman GENÇ	C.H.P	İzmir
241	Coşkun KARAGÖZOĞLU	C.H.P	İzmir
242	Şinasi OSMA	A.P	İzmir
243	A.Kemal ÖNDER	C.H.P	İzmir
244	Remzi ÖZEN	C.H.P	İzmir
245	Orhan demir SORGUÇ	A.P	İzmir
246	İsmail TAŞLI	A.P	İzmir
247	Cemal TERCAN	A.P	İzmir
248	Neccar TÜRKCAN	C.H.P	İzmir
249	Mahmut TÜRKMENOĞLU	C.H.P	İzmir
250	İsmet AĞAOĞLU	C.H.P	K.Maraş
251	Halit EVLİYA	A.P	K.Maraş
252	Mehmet ÖZDAL	C.H.P	K.Maraş
253	Ahmet Tefvik PAKSU	M.S.P	K.Maraş
254	Mehmet PAMUK	M.S.P	K.Maraş
255	Oğuz SÖĞÜTLÜ	C.H.P	K.Maraş
256	Ali ZÜLFİKAROĞLU	D.P	K.Maraş
257	Davut AKSU	C.H.P	Kars
258	Doğan ARASLI	C.H.P	Kars

259	Yasin BOZKURT	D.P	Kars
260	Abdülkerim DOĞRU	M.S.P	Kars
261	Kemal GÜVEN	C.H.P	Kars
262	Kemal OKYAY	C.H.P	Kars
263	Cemil ÜNAL	A.P	Kars
264	Hasan YILDIRIM	C.H.P	Kars
265	Vecdi İLHAN	C.H.P	Kastamonu
266	Mehdi KESKİN	A.P	Kastamonu
267	Sabri KESKİN	A.P	Kastamonu
268	Hilmi ÖZTÜRK	A.P	Kastamonu
269	Sabri TIĞLI	C.H.P	Kastamonu
270	Hasan TOSYALI	C.G.P	Kastamonu
271	Mehmet ALTMİŞYEDİOĞLU	C.G.P	Kayseri
272	Tufan Doğan AVŞARGİL	C.H.P	Kayseri
273	Cemal CEBECİ	M.S.P	Kayseri
274	Turhan FEYZİOĞLU	C.G.P	Kayseri
275	Selçuk İMAMOĞLU	A.P	Kayseri
276	Hayrettin NAKİBOĞLU	A.P	Kayseri
277	Kamil ÖZSARIYILDIZ	A.P	Kayseri
278	Mehmet YÜCELER	C.H.P	Kayseri
279	Tankut AKALIN	C.H.P	Kırklareli
280	Mehmet ATAGÜN	A.P	Kırklareli
281	Mehmet DEDEOĞLU	C.H.P	Kırklareli
282	Mustafa AKSOY	C.H.P	Kırşehir

283	Memduh ERDEMİR	A.P	Kırşehir
284	Sait SAYLAM	C.H.P	Kırşehir
285	Sedat AKAY	A.P	Kocaeli
286	İbrahim AKDOĞAN	C.H.P	Kocaeli
287	Turan GÜNEŞ	C.H.P	Kocaeli
288	Şevket KAZAN	M.S.P	Kocaeli
289	Sabri YAHŞI	A.P	Kocaeli
290	Reşat AKSOY	M.S.P	Konya
291	Mehmet Oğuz ATALAY	A.P	Konya
292	Şener BATTAL	M.S.P	Konya
293	İsmet BÜYÜKYAYLACI	C.H.P	Konya
294	Bahri DAĞDAŞ	D.P	Konya
295	Muzaffer DEMİRTAŞ	D.P	Konya
296	Necmettin ERBAKAN	M.S.P	Konya
297	Kemal GÖKAKIN	A.P	Konya
298	Mustafa Kubilay İMER	D.P	Konya
299	Mehmet Necati KALAYCI	D.P	Konya
300	Hüseyin KEÇELİ	C.H.P	Konya
301	Ali KÖKBUDAK	C.H.P	Konya
302	Özer ÖLÇEM	D.P	Konya
303	Faruk SÜKAN	D.P	Konya
304	Vefa TANIR	C.G.P	Konya
305	Mustafa ÜSTÜNDAĞ	C.H.P	Konya
306	Ahmet Mahir ABLUM	A.P	Kütahya

307	Ahmet Haşım BENLİ	C.H.P	Kütahya
308	Hüseyin Cahit ERDEMİR	A.P	Kütahya
309	İlhan ERSOY	A.P	Kütahya
310	Mehmet ERSOY	D.P	Kütahya
311	Mehmet Turhan AKYOL	M.S.P	Malatya
312	Mehmet DELİKAYA	C.H.P	Malatya
313	Hüseyin DENİZ	C.H.P	Malatya
314	Hakkı GÖKÇE	C.H.P	Malatya
315	Ahmet KARAASLAN	A.P	Malatya
316	Celal ÜNVER	C.H.P	Malatya
317	Veli BAKIRLI	C.H.P	Manisa
318	Ahmet BALKAN	A.P	Manisa
319	Süleyman ÇAĞLAR	A.P	Manisa
320	Mustafa OK	C.H.P	Manisa
321	Hilmi OKÇU	A.P	Manisa
322	Nemci ÖZGÜR	A.P	Manisa
323	M.Gündüz SEVİLGEN	M.S.P	Manisa
324	Önol ŞAKAR	A.P	Manisa
325	Süleyman TUNCEL	D.P	Manisa
326	Hasan ZENGİN	C.H.P	Manisa
327	Fehim ADAK	M.S.P	Mardin
328	İbrahim AYSOY	Bağımsız	Mardin
329	Seyfi GÜNEŞTAN	A.P	Mardin
330	Talat OĞUZ	C.G.P	Mardin

331	Ahmet TÜRK	D.P	Mardin
332	Nurettin YILMAZ	C.H.P	Mardin
333	Adnan AKARCA	D.P	Muğla
334	Ahmet BUDANLI	A.P	Muğla
335	Ünat DEMİR	A.P	Muğla
336	Halil DERE	C.H.P	Muğla
337	Ali DÖĞERLİ	C.H.P	Muğla
338	Ahmet Hamdi ÇELEBİ	M.S.P	Muğla
339	Tekin İleri DİKMEN	C.H.P	Muş
340	Kasım EMRE	Bağımsız	Muş
341	Mehmet Sabri DÖRTKOL	M.S.P	Nevşehir
342	Mehmet Zeki TEKİNER	C.H.P	Nevşehir
343	Ragıp ÜNER	A.P	Nevşehir
344	S.Yaşar ARIBAŞ	A.P	Niğde
345	Mehmet ALTISOY	D.P	Niğde
346	Mehmet BIYIK	D.P	Niğde
347	Haydar ÖZALP	A.P	Niğde
348	Azmi YAVUZALP	C.H.P	Niğde
349	Ata BODUR	D.P	Ordu
350	Memduh EKŞİ	C.H.P	Ordu
351	Mehmet Said ERBİL	C.H.P	Ordu
352	Mustafa Kemal GÖNÜL	Bağımsız	Ordu
353	Ferda GÜLEY	C.H.P	Ordu
354	Kemal ŞENSOY	A.P	Ordu

355	Bilal TARANOĞLU	A.P	Ordu
356	Senai YAZICI	D.P	Ordu
357	O.Yılmaz KARAOSMANOĞLU	C.H.P	Rize
358	Sami KUMBASAR	C.H.P	Rize
359	Sudi Reşat SARUHAN	M.S.P	Rize
360	Cevat YALÇIN	A.P	Rize
361	Nuri BAYAR	A.P	Sakarya
362	Kenan DURUKAN	C.H.P	Sakarya
363	Nadir Latif İSLAM	A.P	Sakarya
364	İsmail MÜFTÜOĞLU	M.S.P	Sakarya
365	M. Vedat ÖNSAL	D.P	Sakarya
366	Hayrettin uysal	C.H.P	Sakarya
367	Ali ACAR	M.S.P	Samsun
368	Fahri BİREL	C.H.P	Samsun
369	Mustafa DAĞISTANLI	A.P	Samsun
370	İlyas KILIÇ	C.H.P	Samsun
371	Doğan KİTAPLI	A.P	Samsun
372	Hüseyin ÖZALP	A.P	Samsun
373	Hayati SAVAŞCI	A.P	Samsun
374	Hilmi TÜRKMEN	D.P	Samsun
375	Fuat UYSAL	C.H.P	Samsun
376	İrfan YANKUTAN	C.H.P	Samsun
377	İdris ARIKAN	A.P	Siirt
378	Abdülbaki CARTI	C.H.P	Siirt

379	Mehmet Nebil OKTAY	C.G.P	Siirt
380	Abdülkerim ZİLAN	C.H.P	Siirt
381	Mustafa KAPTAN	A.P	Sinop
382	Yalçın OĞUZ	C.H.P	Sinop
383	Tevfik Fikret ÖVET	C.H.P	Sinop
384	Enver AKOVA	A.P	Sivas
385	Ahmet ARIKAN	M.S.P	Sivas
386	N.Nazif ARSLAN	C.H.P	Sivas
387	Vahit BOZATLI	A.P	Sivas
388	Ahmet DURAKOĞLU	C.H.P	Sivas
389	Ekrem KANGAL	C.H.P	Sivas
390	Mehmet İhsan KARAÇAM	M.S.P	Sivas
391	Vahdettin KARAÇORLU	M.S.P	Sivas
392	Mustafa TİMİSİ	T.B.P	Sivas
393	Yılmaz ALPASLAN	C.H.P	Tekirdağ
394	Halil BAŞOL	A.P	Tekirdağ
395	Nihan İLGÜN	A.P	Tekirdağ
396	Ömer KARAMAN	C.H.P	Tekirdağ
397	Hüseyin ABBAS	M.S.P	Tokat
398	Cevat ATILGAN	Bağımsız	Tokat
399	İsmail Hakkı BİRLER	C.H.P	Tokat
400	Feyzullah DEĞERLİ	A.P	Tokat
401	Ali Şevki EREK	A.P	Tokat
402	Ali KURT	C.H.P	Tokat

403	Haydar ULUSOY	C.H.P	Tokat
404	Mehmet ARSLANTÜRK	C.H.P	Trabzon
405	Adil Ali CİNEL	C.H.P	Trabzon
406	Ömer ÇAKIROĞLU	A.P	Trabzon
407	Ekrem DİKMEN	D.P	Trabzon
408	Hüseyin Kadri EYÜPOĞLU	C.H.P	Trabzon
409	Lütfi KÖKTAŞ	M.S.P	Trabzon
410	Mehmet ÖZGÜR	A.P	Trabzon
411	Ahmet ŞENER	C.H.P	Trabzon
412	Nihat SALTİK	C.H.P	Tunceli
413	Süleyman YILDIRIM	C.H.P	Tunceli
414	Mehmet AKSOY	A.P	Urfa
415	Necati AKSOY	C.H.P	Urfa
416	Mehmet Celal BUCAK	A.P	Urfa
417	Necmettin CEVHERİ	A.P	Urfa
418	Mustafa KILIÇ	D.P	Urfa
419	Abdülkadir ÖNCEL	M.S.P	Urfa
420	Celal PAYDAŞ	C.H.P	Urfa
421	Orhan DENİZ	A.P	Uşak
422	Kadir ÖZPAK	C.H.P	Uşak
423	Ahmet YILMAZ	C.H.P	Uşak
424	İhsan BEDİRHANOĞLU	C.G.P	Van
425	Muslih GÖRENTAŞ	C.G.P	Van
426	Kinyas KARTAL	A.P	Van

427	Mehmet Salih YILDIZ	C.G.P	Van
428	İhsan ARSLAN	D.P	Yozgat
429	İlhami ÇETİN	C.H.P	Yozgat
430	Ali Fuat EYÜPOĞLU	M.H.P	Yozgat
431	Nedim KORKMAZ	C.H.P	Yozgat
432	Mustafa Asri ÜNSÜR	A.P	Yozgat
433	Ömer Lütfi ZARARSIZ	M.S.P	Yozgat
434	Ahmet Nihat AKIN	A.P	Zonguldak
435	Zekai ALTINAY	C.H.P	Zonguldak
436	Kemal ANADOL	C.H.P	Zonguldak
437	Bülent ECEVİT	C.H.P	Zonguldak
438	Fevzi FIRAT	A.P	Zonguldak
439	Orhan GÜNCÜOĞLU	A.P	Zonguldak
440	Cahit KARAKAŞ	C.H.P	Zonguldak
441	Sadık Tekin MÜFTÜOĞLU	A.P	Zonguldak
442	Mehmet Zeki OKUR	M.S.P	Zonguldak